

Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті

Азаматтық құқық және процесс кафедрасы

Тажибаева А.Х.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МҰРАГЕРЛІК ҚҰҚЫҒЫ

Оқу-әдістемелік құрал

Қостанай, 2021

ӘОЖ 347.6 (075.8)

КБЖ 67.407.1я73

Т 13

Автор:

Тажибаева Айжан Халилуллаевна, азаматтық құқық және процесс кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі

Рецензенттер:

Байзакова Г.М. – «ЧелМУ» ҚФ құқық кафедрасының профессоры, PhD доктор, ассоцирленген профессор

Шунаева С.М. – А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ Мемлекет және құқық теориясы кафедрасының меңгерушісі, доценті

Хакимова Г.Е. – А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ Азаматтық құқық және процесс кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты.

Т 13 Тажибаева А.Х.

Қазақстан Республикасының Мұрагерлік құқығы. Оқу-әдістемелік құрал.– Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, 2021. – 83 б.

ISBN 978-601-356-083-0

Қазақстан Республикасының Мұрагерлік құқығы пәнінен оқу-әдістемелік құралы «ҚР Мұрагерлік құқығы» пәнінен дәріс, тәжірибелік сабақтарын жүргізу үшін ұсынылатын оқу құралы болып табылады.

Бұл оқу-әдістемелік құралының мазмұнында «Қазақстан Республикасының Мұрагерлік құқығы» курсы бойынша дәріс, тәжірибелік сабақтарды және БОӨЖ өткізуге арналған дәрістер тезистері, қисынды кестелер, тест тапсырмалары мен есептер жинақтарын қамтиды.

Аталған оқу-әдістемелік құралы А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің 6В04201-Құқықтану білім беру бағдарламасы бойынша білім алатын студенттері мен оқытушыларына арналған. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының мұрагерлік құқығын өз бетінше меңгеру барысында қолданылуы мүмкін.

ӘОЖ 347.6 (075.8)

КБЖ 67.407.1я73

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің Оқу-әдістемелік комиссиясымен 30.11.2021 жылы №7 хаттамасымен бекітілген.

ISBN 978-601-356-083-0

© А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, 2021

© Тажибаева А.Х., 2021

Мазмұны

Кіріспе.....	4
1 Мұрагерлік туралы жалпы ережелер.....	5
1.1 Мұрагерлік құқықтың пәні мен әдісі.....	5
1.2 Мұрагерлік құқық принциптері.....	6
Тест тапсырмалары.....	8
2 Мұрагерлік құқықтық қатынастар ұғымы.....	10
2.1 Мұрагерлік құқықтық қатынастардың заңды мәні.....	10
2.2 Мұрагерлік құқық қатынастарының субъектілері.....	12
2.3 Мұраның ашылуы.....	15
Тест тапсырмалары.....	17
3 Өсиет бойынша мұрагерліктің ерекшеліктері.....	20
3.1 Өсиеттің заңды мәні.....	20
3.2 Өсиет жасаудың нысаны мен тәртібі.....	22
3.3 Өсиеттік бас тарту және өсиеттік жүктеу.....	24
3.4 Мұрадағы міндетті үлес.....	26
Тест тапсырмалары.....	29
4 Заң бойынша мұрагерліктің ерекшеліктері.....	30
4.1 Заң бойынша мұрагерліктің кезектілігі және оларды мұраға шақыру тәртібі.....	30
4.2 Ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік.....	32
4.3 Мұрагерлік трансмиссия.....	33
Тест тапсырмалары.....	34
5 Мұраны қабылдау.....	35
5.1 Мұраны қабылдау әдістері мен мерзімдері.....	35
5.2 Мұрадан бас тарту құқығы.....	37
5.3 Мұраға құқық туралы куәлік.....	38
Тест тапсырмалары.....	39
6 Мұрагерлік мүлікті қорғау.....	41
6.1 Мұраны қорғау және басқару.....	41
6.2 Мұрагерлердің мұра қалдырушының борыштары бойынша жауапкершілігі.....	47
Тест тапсырмалары.....	48
7 Мұраны бөлу.....	50
7.1 Мұраны бөлу.....	50
Тест тапсырмалары.....	51
Есептер жинағы.....	53
Кестелер жинағы.....	67
Пайдаланылған дереккөздер тізімі.....	83

Кіріспе

«Қазақстан Республикасының Мұрагерлік құқығы» таңдамалы кәсіби пән болып табылады.

Мұрагерлік құқық Азаматтық құқықтың қосалқы саласы ретінде мүліктік қатынастардың динамикасына – мүліктік тауарлардың бір адамнан екінші адамға өтуіне делдал болады, мүліктік құқықтар элементтерін және міндеттемелер құқығының элементтерін қамтиды. Мүлікті мұраға қалдыру жөніндегі қатынастарды құқықтық реттеу кешенді, салааралық сипатта болады. Аталған оқу құралы Қазақстан Республикасының азаматтық құқық кодексінің ережелерін, сонымен қатар мұрагерлік қатынастарын реттейтін өзге заңдар мен заңға бағынышты актілерді басшылыққа ала отырып дайындалған. Осы басылым мұрагерлік құқық бойынша қысқаша дәрістер кешенін, тест сұрақтарының жинағы мен жағдаяттық есептердің жиынтығы болып табылады. Оқу құралының мазмұны мұрагерлік қатынастары реттеудің жүйесін дәстүрлі түсінуге және азаматтық құқық ғылымында қабылданған зерттеу дәйектілігіне негізделген.

Оқу құралының басты мақсаты – білім алушыларға мұрагерлік құқығы мәселелері бойынша негізгі теориялық білімді меңгеруге көмектесу, сонымен қатар мұрагерлік қатынастары шеңберінде қалыптасатын әр түрлі жағдайлар бойынша қолданыстағы заңнамаға бағдар ала білу.

Негізгі міндеттердің бірі ретінде мыналарды көздесе болады:

- мұрагерлік құқықтың пәні мен әдісінің ерекшеліктерін, оның функциялары мен принциптерін; мұрагерлік құқықтық қатынастарға қолданылатын азаматтық құқықтың құқықтық институттарының ерекшеліктерін; мұрагерлік құқықтық қатынастардағы азаматтық құқықтарды қорғау тәсілдерін зерттеу;

- мұрагерлік қатынастарын құқықтық реттеу саласындағы білім жүйесін меңгеру;

- негізгі әдістер арқылы мұрагерлік құқықты лайықты шеңберінде зерттеу туралы заңнама нормаларын қолдану тәжірибелік дағдыларын қалыптастыру;

- мұрагерлік құқық мәселелері бойынша өз көзқарасын білдіру және қорғау саласында заңдылықты нығайту болып табылады.

Аталған оқу-әдістемелік құралында Қазақстан Республикасының Мұрагерлік құқығы бойынша дәріс, тәжірибелік сабақтарын және білім алушылардың өзіндік жұмыстарын жасауға арналған тест тапсырмалары мен есептер жинағы қамтылған. Оқу құралының басты мақсаты білім алушыларға курстың маңызды сұрақтарын меңгеруге көмектесу және жинақта келтіріліген тәжірибелік тапсырмаларды орындау арқылы азаматтық заңнамасы мен өзге де нормативтік материалдарды тәжірибе жүзінде дұрыс қолдануға білім алушыларды бейімдеп, үйрету болып табылады.

1 Мұрагерлік туралы жалпы ережелер

1.1 Мұрагерлік құқықтың пәні мен әдісі

Мұрагерлік құқық Азаматтық құқықтың қосалқы саласы ретінде мүліктік қатынастардың динамикасына делдал болады, мүліктік тауарлардың бір адамнан екінші адамға ауысуы, мүліктік құқықтар элементтері мен міндеттемелер құқығының элементтерін қамтиды, алайда олар да, басқалармен де сәйкес келмейді. ҚР Азаматтық кодексінде мұрагерлік құқық мәселелері туралы жалпы ережелерге, заттық құқықтар мен міндеттемелік құқыққа арналған бөлімдерде бірнеше рет айтылған.

Мұрагерлік құқық - қайтыс болған адам (мұра қалдырушының) мүлкінің әмбебап құқықтық мирасқорлық тәртібімен басқа адамдарға (мұрагерлерге) өтуі жөніндегі қоғамдық қатынастарды реттейтін, мемлекет белгілеген құқықтық нормалардың жиынтығын білдіретін азаматтық құқықтың бір саласы. Бұл анықтама мұрагерлік құқық ұғымын объективті мағынада ашады. Субъективті мағынада «мұрагерлік құқық мұрагерлікке шақырылған адамның мұраны қабылдау құқығын қарастыруы керек».

Мұрагерлік құқығы мұра қалдырушының өз мүлкіне билік ету құқығынан басқа, өсиет бойынша немесе заң бойынша мұраға шақырылған адамдардың мұрагерлік мүлікті алу құқығын қамтиды. «Әрбір мемлекет мұрагерлік, мұрагерліктің принциптерін, заң бойынша және өсиет бойынша мұрагерлер шеңберін, оларды мұрагерлікке шақырудың тәртібі мен шарттарын дербес анықтайды».

Мұрагерліктің рөлі мен маңызы қоғамдық қатынастардың даму сатысына (экономикалық, саяси, құқықтық және т.б.) байланысты өзгеруі мүмкін, бірақ кез келген жағдайда олар азаматтың барлық сатып алған мүлкі, мүліктік құқықтары және ол жасаған материалдық игіліктер қайтыс болғаннан кейін оның туыстары мен жақындарына не сол жеке және заңды тұлғаларға өтетініне сенімін қамтамасыз етуден тұрады. Сонымен қатар, «... мұрагер болу құқығы – әр азаматтың құқықтық мәртебесінің ажырамас бөлігі. Алайда, мұрагерліктің конституциялық құқығы азаматтың белгілі бір мұраға қатысты құқықтарын туғызбайды-мұндай құқықтар өсиет немесе заң негізінде пайда болады».

Өздеріңіз білетіндей, құқық пәні - бұл осы заңның нормаларымен реттелетін қоғамдық қатынастар. Мұрагерлік құқықтың әсер ету саласы мұрагерлік қатынастардың қолданылу аясына қарағанда әлдеқайда кең, өйткені олар мұрагерлік құқықтың бір бөлігі ғана.

Мұрагерлік құқықтың мәні – Азаматтық кодексімен реттелетін мүліктік және құндық сипаттағы әлеуметтік қатынастар. Егер заң әдісінің теориялық анықтамасынан шығатын болсақ, ол әдістер мен әдістердің жиынтығы, яғни әлеуметтік қатынастарды реттеу тәртібі болуы керек. Жеке тұлғаның қайтыс болуынан туындайтын қоғамдық қарым – қатынастың мәні-азаматтық

айналымның қалған қатысушыларының қайтыс болған адамға (азаматтық қатынастардан шыққан қатысушыға) тиесілі мүлік пен мүліктік құқықтар мен міндеттерді қайта бөлу жөніндегі өзара әрекеті, сондай-ақ мұраның заңды тағдырын анықтау. Мұндай реттеу әмбебап мұрагерлік тәртібімен жүреді. Мұрагерлік құқық әдісінің келесі ерекшеліктері бар: мұрагерлік қатынастарға қатысушылардың теңдігі, қатысушылардың еркінің дербестігі, олардың мүліктік тәуелсіздігі және т. б.

Адамның қайтыс болғаннан кейін қалған мүлкіне билік ету қабілеті мемлекеттегі экономикалық қатынастарды тұрақтандырады, нәтижесінде елдегі және қоғамдағы жалпы жағдай, өйткені бұл мүмкіндікке ие адам өзі үшін ғана емес, сонымен бірге жақын адамдар үшін де жұмыс істей алады (болашақ мұрагерлер).

1.2 Мұрагерлік құқық принциптері

ҚР АҚ-нің 1-бабына сәйкес мұрагерлік құқыққа азаматтық құқықтың кіші саласы ретінде азаматтық заңнаманың негізгі бастаулары қолданылады, оларға: азаматтық қатынастарға қатысушылардың теңдігі; меншікке қол сұқпаушылық; шарт бостандығы; жеке істерге кімнің болса да өз бетінше араласуына жол бермеу; азаматтық құқықтарды кедергісіз жүзеге асыру қажеттігі; бұзылған азаматтық құқықтар мен заңды мүдделерді қалпына келтіруді қамтамасыз ету; азаматтық құқықтар мен заңды мүдделерді сот арқылы қорғау жатады.

Азаматтық құқықтың осы негізгі принциптерімен қатар, мұрагерлік құқық өзіне ғана тән қағидаттарға ие екенін есте ұстаған жөн, бұл бізге азаматтық құқықтың осы бөлігінің тәуелсіз қосалқы саласы ретінде өмір сүретіндігі туралы айтуға мүмкіндік береді.

Өсиет бойынша мұрагерліктің заң бойынша мұрагерліктен басымдығы принципі. Е.А.Сухановтың пікірінше, «өсиет бойынша мұрагерлікті бірінші орынға формальды түрде ұсыну мұрагерлік мұра объектілерінің шеңберін кеңейтудің, яғни азаматтардың жеке меншік объектілерінің, сондай-ақ жеке меншіктегі мүлікке билік ету мүмкіндіктерінің тікелей салдары болды». Бұл принцип мұрагердің нақты ғана емес, сонымен бірге болжамды ерік-жігерін де ескереді және егер ол бар болса, жарамды болып табылады. Сондықтан, заң шығарушы, егер мұра қалдырушы ерік қалдырмаса, онда мұрагерлікке ең жақын және жақын адамдар шақырылады, олар, егер олар қалауы мен мүмкіндігі болса, өз мүлкі мен мүліктік құқықтарын бөлу кезінде басқа адамдарға артықшылық береді.

Субъективті таңдау еркіндігі қағидаты мұра қалдырушы үшін ерік бостандығында және мұрагердің іс-әрекетін таңдау еркіндігінде жүзеге асырылады. Біріншісі үшін бұл принцип өсиет қалдырушының өз қалауы бойынша мүлікті кез-келген адамға мұра етуге, мұрагерлердің мұрадағы үлесін

кез-келген жолмен анықтауға, заң бойынша бір, бірнеше немесе барлық мұрагерлердің мұрасынан айыруға, мұндай айырылудың себептерін көрсетпестен, сондай-ақ өсиетке басқа бұйрықтарды енгізуге, кейіннен өсиеттің күшін жоюға немесе өзгертуге құқылы екенін білдіреді. Екіншісі үшін-ол бір мезгілде бірнеше негіздер бойынша (өсиет бойынша және заң бойынша, мұрагерлік трансмиссия тәртібімен немесе мұраны ашу нәтижесінде) мұраға шақырылған кезде, ол осы негіздердің бірі бойынша, олардың бірнешеуі бойынша немесе барлық негіздер бойынша өзіне тиесілі мұраны қабылдай алады не мұраны қабылдаудан бас тартуға құқығы бар. Бұл ретте өсиет қалдырушыны таңдау еркіндігі міндетті (қажетті) мұрагерлердің құқықтарымен, ал мұрагердің құқықтары мұраны шартпен немесе ескертпелермен қабылдауға жол берілмейтіндігімен және мұрадан бас тартудың кейіннен өзгертілмейтіндігімен немесе жойылмайтындығымен шектеледі. Осылайша, бұл принцип" тікелей бекіту мен дамуға ие болды" тікелей заң мәтінінде. Бұл қағида барлық азаматтық заңдарға тән ережелердің – рұқсат етілген бағыт пен диспозитивтіліктің әсерімен толықтырылады. Осы Қағидаға сәйкес, мұра қалдырушының ерік – жігерін жасау (жазу) немесе жасамау мүмкіндігі бар, ал мұрагердің мұраны қабылдау немесе одан бас тарту мүмкіндігі бар.

Заң бойынша *мұрагерлердің теңдігі қағидасы* - заң бойынша бір кезектегі мұрагерлер тең үлестерде мұра болады. Бұл қағидат ТМД – ға қатысушы елдер қолданатын халықаралық құқықтың нормаларында да өз растауын табады. Сонымен, өнер нормасы. Азаматтық, отбасылық және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек пен құқықтық қатынастар туралы Конвенцияның 49-тармағында "теңдік қағидаты" белгіленген, ол бойынша әрбір уағдаласушы тараптың азаматтары басқа уағдаласушы тараптардың аумақтарында заң бойынша немесе өсиет бойынша мүлікті немесе құқықтарды осы Уағдаласушы тараптың азаматтары сияқты тең шарттарда және сол көлемде мұра ете алады.

Мұраның бірлігін сақтау қағидаты ашылған сәттен бастап мұра бірыңғай қалыптасқан мұрагерлік массада пайда болатындығында. Ол өзінің өзгермейтін түрін сақтайды және мұрагерлерге біртұтас тұтастық ретінде өтеді "...тұқым қуалайтын масса жеке меншік объектілердің қосындысы ретінде емес, қолма-қол ақша мен қарыздар (aktiva және passiva) кездейсоқ (белгісіз) басқыншыға емес, белгілі, алдын-ала анықталған адамдарға, мұрагерлерге өтетін бір заңды тұтасқа (universumjus) біріктірілетін бірлік ретінде қарастырылады".

Мұрагерге мұрагерлік құқығын қамтамасыз ету қағидаты ҚР Азаматтық кодексінің 1038-бабы 1-бөлігінің нормасымен кепілдендірілген және соттың тиісті шешімінсіз ешкімді мұрагерлік құқығынан айыруға немесе заң бойынша мұрагерлердің тиісті кезегінен шығаруға болмайды дегенді білдіреді. Бұл принцип мұрагердің лайықты презумпциясын, оның мұрагерлікке басқа үміткерлермен теңдігін тудырады. Ол азаматтық айналымның тұрақтылығын

және мүлікке заттық құқықтардың үздіксіздігін, сондай-ақ құқық тәртібі мен имандылық негіздерін, мұра қалдырушының, мұрагерлердің, өзге де жеке және заңды тұлғалардың мұрагерлік жөніндегі қатынастардағы мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді. Мұрагерге мұрагерлік құқығын қамтамасыз ету қағидатының қолданылуы мұра қалдырушы қажетті мұрагерлерді өсиетте оларға тиесілі міндетті үлестен тікелей де, жанама да айыра алмайтын кезде қажетті мұрагерлердің құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуын болдырмайды.

Тест тапсырмалары

1. Мұрагерлік кезінде қайтыс болған адамның мүлкі әмбебап құқықтық мирасқорлық тәртібімен басқа адамдарға өтеді

- а) бірлік ретінде;
- б) өзгермеген түрде;
- в) өзгермейтін түрде және бір сәтте;
- г) бірлік ретінде және бір сәтте;
- д) өзгермейтін түрде біртұтас және бір сәтте.

2. Мұрагерлік реттеледі:

- а) Қазақстан Республикасының Еңбек кодексімен;
- б) Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі;
- в) Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі;
- г) Қазақстан Республикасының Салық кодексімен;
- д) жоғарыда аталғандардың барлығы.

3. Мұраның құрамына мұра ашылған кезде мұра қалдырушыға тиесілі мұралар кіреді:

- А) ақша мен бағалы қағаздарды қоса алғанда, заттар;
- б) ақша және бағалы қағаздар, жеке мүліктік емес құқықтар мен міндеттер;
- в) заттар, мүліктік құқықтар мен міндеттер;
- г) мүліктік және мүліктік емес құқықтар мен міндеттер;
- д) заттар, мүліктік және мүліктік емес құқықтар мен міндеттер.

4. Мұраның құрамына кірмейді:

- а) заттар;
- б) ақша және бағалы қағаздар;
- в) мүліктік құқықтар мен міндеттер;
- г) мүліктік және мүліктік емес құқықтар мен міндеттер;
- д) мұра қалдырушының жеке басымен тығыз байланысты құқықтар мен міндеттер.

5. Мұрагерлік құқықтық қатынастардың пайда болуының негіздері болуы мүмкін:

- а) әрекеттер;
- б) оқиғалар;
- в) фактілер;
- г) жоғарыда аталғандардың барлығы;
- д) дұрыс жауаптар жоқ.

6. Мұрагерлік құқықтың қайтарылмауына, өзгеруіне және тоқтатылуына негіз болып табылады:

- а) өсиетті орындаушы-себезгінің қайтыс болуы;
- б) мұрагердің мұра қалдырушымен туыстығының болуы;
- в) мұра қалдырушыда өсиеттің болмауы;
- г) мұрагерді мұра қалдырушының мұрагерлік құқығынан айыру;
- д) жоғарыда аталғандардың барлығы.

7. Сот мұрагерлерді мұрагерліктен жоятын негіздерді анықтаған жағдайда, нотариусқа мұрагерді мұрагерлік құқығынан айыру туралы соттың қосымша шешімі қажет пе:

- а) әрқашан қажет;
- б) нотариустың өтініші бойынша талап етіледі;
- в) мүдделі тұлғалардың өтініші бойынша талап етіледі;
- г) егер басқа мұрагерлер талап етсе, талап етіледі;
- д) ешқашан талап етілмейді.

8. Мұра қалдырушы ретінде:

- а) жеке тұлғалар;
- б) заңды тұлғалар;
- в) Қазақстан Республикасы;
- г) қоғамдық ұйымдар;
- д) жоғарыда аталған барлық субъектілер.

9. Азаматтық кодекске сәйкес мұрагерлікке өсиет бойынша да, заң бойынша да шақырылуы мүмкін:

- а) заңды тұлғалар;
- б) Қазақстан Республикасы;
- в) Қазақстан Республикасы субъектілері;
- г) жергілікті атқарушы органдар;
- д) қоғамдық ұйымдар.

10. Мұрагерлік құқықтық қатынастардың субъектілеріне мыналар жатады:

- а) мұра қалдырушы;

- б) мұрагер;
- в) бас тартушы;
- г) мұра қалдырушының кредиторлары;
- д) «а»–«в» тармақтарында аталғандар.

Білімді өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар

1. Мұрагерлік құқықты азаматтық құқықтың қосалқы саласы ретінде анықтаңыз.
2. Мұрагерлік құқық тақырыбын сипаттаңыз.
3. Мұрагерлік құқық әдісін сипаттаңыз.
4. Мұрагерлік құқық принциптерін атаңыз.
5. Қазақстан Республикасындағы мұрагерлікті реттеудегі халықаралық құқық пен халықаралық шарттардың принциптері мен нормаларының рөлі қандай?
6. Мұрагерлік құқықтың қайнар көздері қандай?
7. Мұрагерлік туралы заң деп нені түсіну керек?
8. Мұрагерлік құқық көздерінің жүйесі қандай?
9. Мұрагерлік және халықаралық құқықтың нормасы қандай?
10. Азаматтық заңдарға қатысты қандай федералды заңдарда мұрагерлік ережелері бар?

2 Мұрагерлік құқықтық қатынастар ұғымы

2.1 Мұрагерлік құқықтық қатынастардың заңды мәні

Мұрагерлік құқық қатынастары (немесе мұрагерлік) деп қайтыс болған адамның (мұра қалдырушының) мүліктік және кейбір жеке мүліктік емес құқықтарының заңда белгіленген негізде және тәртіппен өзге адамдарға (мұрагерлерге) ауысуы түсініледі. Өзін өзі қойған заңды қатынастардан туындайтын мүліктік және кейбір жеке мүліктік емес құқықтар оның қайтыс болуымен тоқтамайды, бірақ, әдетте, қайтыс болған адамда пайда болған немесе туындауы тиіс көлемде және сапада жаңа адамға ауысады. Басқаша айтқанда, жаңа адам қайтыс болған адамның заңды қатынастарында қайтыс болған адамның орнына сәйкес келетін позицияны алады. «Жаңа адамға ауысатын барлық құқықтар мен міндеттер, әдетте, бір уақытта толығымен, бүкіл жиынтығымен және бөлінбеуімен өтеді, бұл заң әдебиетінде жалпы немесе әмбебап мұрагерлік болып саналады. Бұл мұрагерліктің өзіне тән ерекшелігі-құқықтар мен міндеттерді алу тікелей жүреді, яғни мұра мұрагерге басқа адамдардан емес, тікелей мұрагерден өтеді». Қолданыстағы заңнама мұрагерлікті, егер ҚР АК ережелерінен өзгеше көзделмесе, қайтыс болған

адамның құқықтары мен міндеттерінің басқа адамдарға әмбебап құқықтық мирасқорлық тәртібімен ауысуы ретінде анықтайды.

Әмбебап сабақтастықтан жеке немесе сингулярлық сабақтастықты ажырату керек. Сингулярлық мұрагерлік өсиеттен бас тартуға (легатқа) байланысты қатынастарда пайда болады және міндеттеме құқығының жалпы ережелерімен реттеледі, өйткені мұндай мұрагерлік мұрагерлік емес. Сингулярлық мұрагер қайтыс болған адамға тиесілі құқықтар мен міндеттердің бүкіл жиынтығын емес, тек жеке құқықты алады және оны тікелей мұрагерден емес, Мұрагер арқылы алады. Мұра қалдырушы мұрагерді бір немесе бірнеше адамның пайдасына белгілі бір іс-әрекет жасауға міндеттей алады (мысалы, мұрагерлік үйде үй-жайды өмір бойы пайдалануға беру, мұраның құрамынан қандай да бір затты немесе бірнеше затты беру, белгілі бір ақша сомасын беру және т.б.). Қайтыс болған адамның жеке құқықтарындағы мұндай мұрагерлік мұрагерлік емес. Мұрагерлікті қамтамасыз ететін мұрагерліктің әмбебаптығы мұра қалдырушының тірі кезінде оған тиесілі барлық құқықтары мен міндеттері мұрагерлерге өтетіндігінде. Ерекшелік - бұл жеке сипаттағы құқықтар мен міндеттер.

Сонымен қатар, мұра қайтыс болған адамның құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы ретінде біртұтас тұтастық ретінде өтеді. Сондықтан, мұрагерліктің әмбебаптығы арқылы мұрагер мұра қалдырушының орнын алады, оның өмір бойы қатысушысы болған барлық дерлік құқықтық қатынастардың жиынтығын қабылдайды. Бұл әмбебап сабақтастық жеке мұрагерліктен ерекшеленеді, онда барлық заңды құқықтар мен міндеттердің ішінен адамға жеке құқық беріледі.

Әмбебап мұрагерлік мұрагерлік тікелей болып табылады, өйткені құқықтар мен міндеттер бір тұлғадан екінші тұлғаға үшінші субъектінің қатысуынсыз өтеді. Мұндай ауысу «бір сәтте» жүзеге асырылады – мұраны нақты қабылдау уақытына қарамастан, мұра ашылған уақыттан бастап. Бұл тұжырымдама континенталды Еуропа елдеріне де тән. Сонымен бірге, Англия мен АҚШ-та мұра қалдырушының мүлкі бастапқыда мұра қалдырушының «жеке өкіліне» ауысады, ол кейіннен мұрагерлерге несие берушілермен есеп айырысқаннан кейін қалған бөлігін ғана береді.

Мұрагерліктің әмбебаптығының практикалық көрінісін келесі мысалда көрсетуге болады. Мұрагер пәтерден тұратын мұраны қабылдады. Кейіннен мұрагерлік құқығы туралы куәлік алғаннан кейін ол мұра қалдырушының жер үлесіне тиесілі екенін білді. Бұл жағдайда мұраны қабылдау фактісін анықтау туралы сотқа жүгінудің қажеті жоқ. Дау болмаған жағдайда мұрагер нотариусқа мұраға құқық туралы қосымша куәлік беру туралы өтінішпен жүгінуге тиіс. Мұрагерлік құқықтық қатынастарды мұрагерліктен ажырату керек, өйткені бүкіл мұрагерлік процесті бір құқықтық қатынаспен қамту мүмкін емес. Мұрагерлік кезінде құқықтық қатынастардың тұтас кешені пайда болады.

Бұған, мысалы, туындайтын құқықтық қатынастар кіреді: мұраның ашылу фактісінен; өсиеттің орындалуынан; мұраны қабылдау бойынша; мұрадан бас тарту бойынша; мұрагерлік үлестердің өсуі бойынша; мұрагерлік трансмиссия бойынша және т.б. әрбір жеке мұрагерлік құқықтық қатынас оның субъектісіне өзіне тиесілі жеке құқықты жүзеге асыруға мүмкіндік береді. «Мұрагерлік» ұғымы «мұрагерлік құқықтық қатынастарға» қарағанда кеңірек екені анық.

2.2 Мұрагерлік құқық қатынастарының субъектілері

Мұрагерлік құқықтық қатынастардың субъектілері - осы құқықтық қатынастардың қатысушылары болып табылатын адамдар. Қайтыс болғаннан кейін мұрагерлік мирасқорлық жүзеге асырылатын адам мұра қалдырушы деп танылады. Бұл елміздің азаматы, шетелдік азамат немесе азаматтығы жоқ адам (апатрид) болуы мүмкін. Азаматтың көзі тірісінде оның барлық мүлкі оған ғана тиесілі және ешқандай басқа адамның (олар өсиетте көрсетілген немесе заң бойынша мұрагерлер тобына кіретін болса да) оның мүлкіне құқығы жоқ. Мұрагерлер қабілетсіз немесе шектеулі қабілетті азаматтар болуы мүмкін, өйткені мұрагерліктің негізі қайтыс болған адамның еркі емес, адамның өлімі сияқты. Заңды тұлғалар мұраларды қалдыра алмайды: олар тоқтатылған (қайта ұйымдастырылған) кезде мүлік заңда белгіленген тәртіппен басқа тұлғаларға ауысады, ал олар таратылған кезде құқықтық мирасқорлық туындамайды.

Қазіргі уақытта мұрагерді осындай құқықтық қатынастардың қатысушысы ретінде қарастыру мүмкіндігі туралы мәселе даулы болып қала береді. Әрине, егер мұра қалдырушы болмаса, мұрагерлік мүмкін болмас еді. Сонымен бірге, азамат қайтыс болғаннан кейін оның құқық қабілеттілігі тоқтатылады. Сондықтан, мұрагер мұраны «жасайды» деп ұрлауға болады, ол құқықтар мен міндеттердің тасымалдаушысы болып табылады, оған байланысты құқықтық қатынастар кейінірек пайда болады, ол енді қатыса алмайды. Мұра қалдырушыны құқықтық қатынастардың субъектісі деп санауға болады, егер отандық заңнама мұраның өмірлік бөлімінде мағынасы бар мұрагерлік келісім-шарт жасауға мүмкіндік берсе.

Мұрагер-мұрагердің мұрагері ретінде өсиетте көрсетілген немесе заң нормаларында анықталған адам. Рим Заңында көрініс тапқан мұрагердің бастапқы мағынасы қызықты болып көрінеді. Мұнда мұрагер тек мүліктің ғана емес, сонымен бірге діннің, моральдық өсиеттердің, отбасы басшысының билігінің мұрагері болды. Рим заңгерлері мұрагер «мұра қалдырушының мүлкін иеленуге емес, оның заңды жағдайына, бәріне және оның жалпыға бірдей құқығына енеді» деп атап өтті. Қоғамдық өмірдің кейінгі дамуы мұрагерлікті айтарлықтай өзгертеді, бірақ мұрагерге мұрагердің мұрагері ретінде қарайды.

Азаматтық құқықтың кез-келген субъектісі мұрагер бола алады: ол азамат, заңды тұлға, тұтастай мемлекет бола алады. Сонымен қатар, әлеуметтік

формациялар, егер олар мұра ашылған кезде болса, мұрагерлер ретінде танылады. Заңды тұлғалар өсиет бойынша ғана мұрагерлер бола алады. Заңды тұлғаны мұрагерлікке шақыру үшін оның мұра ашылған күні заңды тұлға ретінде болуы қажет.

ҚР АҚ мұрагерлікке шақырылуы мүмкін тұлғалардың толық тізімін береді:

- мұра ашылған күні тірі азаматтар;
- мұра қалдырушының тірі кезінде туылған және мұра ашылғаннан кейін тірі туғандар;
- өсиетте көрсетілген адамдар;
- өсиетте көрсетілген және мұра ашылған күні бар заңды тұлғалар;
- өсиет бойынша;
- субъектілер-өсиет бойынша;
- муниципалитеттер-өсиет бойынша;
- шет мемлекеттер-өсиет бойынша;
- халықаралық ұйымдар-өсиет бойынша;
- заң бойынша мұрагерлік.

Мұрагерлік құқығы азаматтық құқық қабілеттілігінің мазмұнына кіреді. Туылған сәттен бастап өлімге дейін барлық азаматтар мұрагер бола алады. Бас бостандығынан айыру орындарындағы адамдардың, психикалық ауруы немесе ақыл-есі кемдігі салдарынан сот әрекетке қабілетсіз деп таныған адамдардың мұрагерлік құқығы бар.

Азаматтық заңнамаға сәйкес жас балалар, кәмелетке толмағандар, сондай-ақ әрекетке қабілетсіз немесе әрекет қабілеті шектеулі деп танылған адамдар үшін мұраны қабылдауға байланысты мәмілелерді олардың заңды өкілдері, қорғаншылары, қамқоршылары жасайды.

Өсиетте мұра қалдырушы өз мүлкін қалдыруға тілек білдірген нақты адамдар көрсетіледі. Бұл адамдар мұра қалдырушының туыстары болуы міндетті емес, оларды кез келген бөтен адамдар ала алады.

Өсиетте көрсетілген және мұра ашылған күні бар заңды тұлғалар мұраға шақырылуы мүмкін. Егер мұра ашылған күні заңды тұлға таратылса, мұра қалдырушының мүлкі заң бойынша зерттеледі.

Айта кету керек, Қазақстан Республикасы иесіз қалған мүліктің айрықша мұрагері болып табылады. Мүлікті иесіз деп тану негіздері мемлекеттің заңы бойынша осы мүліктің мұрагерлік сабақтастығының негіздерімен сәйкес келеді. Мүлік иесіз деп танылады, егер:

- мұрагердің заң бойынша да, өсиет бойынша да мұрагерлері жоқ;
- мұрагерлердің мұрагерлік құқығы жоқ;
- мұрагерлер мұрагерліктен шеттетілді;
- ешкім принследниковна принследствие;

- барлық мұрагерлер мұрадан бас тартты, бірақ олардың ешқайсысы басқа мұрагердің бас тартқанын айтқан жоқ.

Бұл жағдайда мемлекет мұраны қабылдауға бағытталған арнайы әрекеттерді жүзеге асырудың қажеті жоқ. Мүлік мұрагерлік құқығы бойынша мемлекетке өтті деп танылғаннан кейін нотариус тиісті қаржы органына осы мүліктің тізімдемесін және мемлекеттің мұраға құқығы туралы куәлікті жібереді.

Мұрагерлікке шақырылуы мүмкін азаматтарға қатысты бір міндетті шарт бар: олар лайықты мұрагерлер болуы керек. Мұрагерлік құқығы жоқ адамдар «лайықсыз мұрагерлер» терминімен анықталады. Ең алдымен, заң бойынша да, өсиет бойынша да мұрагерлікке құқығы жоқ, мұрагерге, мұрагерлерге немесе мұрагердің өсиетте көрсетілген соңғы еркінің орындалуына қарсы бағытталған қасақана заңсыз әрекеттері арқылы өздерінің ғана емес, сонымен бірге басқа адамдардың да мұрагерлікке шақырылуына ықпал еткен немесе ықпал етуге тырысқан азаматтар немесе басқа адамдарға мұраның үлесін көбейту. Бұл мұра қалдырушыға немесе оның мұрагерлеріне қарсы бағытталған түрлі іс-әрекеттер болуы мүмкін, мысалы: мұра қалдырушының немесе оның мұрагерлерінің өміріне қастандық жасау не осындай қастандық жасау ниеті; мұра қалдырушының өсиетін қолдан жасау, жою немесе жасыру; мұра қалдырушыны алдау жолымен соңғы ерікті жүзеге асыруға кедергі жасау, сондай-ақ өзге де құқыққа қарсы іс-әрекеттер.

Заң шығарушы мұндай заңсыз әрекеттердің қасақана сипатына назар аударатынын ескеру қажет. Абайсызда немесе есі дұрыс емес жағдайда қылмыс жасаған адамдар мұрадан шеттетілмейді. Сонымен бірге, мұра қалдырушы тиісті заңсыз әрекеттерді жасау нәтижесінде мұрагерлік құқығын жоғалтқаннан кейін өз мүлкін мұра еткен азаматтар мұрагерлік құқығын сақтайды.

Заңда азаматтарды лайықсыз мұрагерлер деп танудың басқа да жағдайлары қарастырылған. Сонымен, ата-аналар заң бойынша балаларынан кейін мұра алмайды, оларға қатысты олар сот тәртібімен ата-ана құқықтарынан айырылды және мұра ашылған күні бұл құқықтар қалпына келтірілмеді. Бұл жағдайда ата-ана құқығынан айырылған ата-аналар автоматты түрде лайықты мұрагерлерге айналады және оларды қосымша тану қажет емес. Бұдан басқа, мүдделі адамның талап етуі бойынша сот мұра қалдырушыны күтіп-бағу жөніндегі заң бойынша өздеріне жүктелген міндеттерді орындаудан қасақана жалтарған азаматтарды мұрадан шеттетеді.

Лайықсыз мұрагерлердің осы екі санаты заң бойынша ғана мұрагерліктен шеттетіледі, бірақ мұра қалдырушы лайықсыз мұрагердің пайдасына өсиет қалдыруға құқылы. Мұнда сіз келесі мысал келтіре аласыз. Мұра қалдырушының немересі өсиет бойынша жалғыз мұрагер болған. Марқұмның әпкесі өсиетті жарамсыз деп тану туралы талап қойып, немересінің қайтыс болған адамға қатысты өзін лайықсыз ұстағанын, оған қамқорлық

жасамағанын, ақша алғанын және т.б. сот шешімімен сот ісінен бас тартылды, өйткені тергеуші өсиеттің күшін жойған жоқ, ал ол мұны істей алады.

Мұрадағы міндетті үлеске құқығы бар Мұрагер лайықсыз деп танылуы мүмкін. Адамды лайықсыз мұрагер деп тану туралы мәселені шешу мұрагерлік құқықтық қатынастар аясында ғана мүмкін болады, яғни. мұра ашылғаннан кейін. Сонымен, бір іс бойынша сот адамды лайықсыз мұрагер деп танудан бас тартты, өйткені бұл талаптар мұра ашылғанға дейін, яғни Мұрагер тірі болған кезде айтылды.

2.3 Мұраның ашылуы

Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 1042-бабында сәйкес, «мұра азаматтың қайтыс болуы немесе оны қайтыс болды деп жариялау салдарынан ашылады».

Осы уақытқа дейін басқа адамдармен байланысты тұлғаға қатысты барлық заңды қатынастарды тоқтату және мүліктік және кейбір жеке мүліктік емес құқықтардың осы тұлғадан басқа тұлғаға ауысуын іс жүзінде жүзеге асыру құқығының пайда болуы үшін заң осындай салдарларды байланыстыратын заңды фактілердің бірін бастау қажет. Мұндай фактілермен заң мойындайды: азаматтың қайтыс болуы; азаматтың қайтыс болды деп жариялануы.

Осы заңды фактілердің бірі болған кезде мұра ашылады.

Мұраның ашылуы әрқашан белгілі бір уақытта және белгілі бір жерде болады, бұл өте маңызды заңды мәнге ие. Мұраның ашылуы мұрагерлік құқықтық қатынастардың пайда болуы деп аталады. Мұраның ашылу уақыты туралы ереже әсіресе маңызды, өйткені оған мұрагерлер ретінде әрекет ететін адамдар тобын, мұрагерлік мүліктің құрамын, кредиторлардың талаптарын ұсыну мерзімінің басталуын, мұрагерлердің мұраны қабылдау мерзімін, мұраға құқық туралы куәлік беру мерзімін және, сайып келгенде, одан туындайтын мұра бойынша құқықтар мен міндеттердің (оның ішінде меншік құқығының) пайда болу сәтін анықтау байланысты. Мұра ашылған күні мұрагерлік мүлікті және мұрагерлік құқықтық қатынастарға қолданылатын заңнаманы қорғау шаралары айқындалады. Оның ашылу орны мен уақытын мұрагерлік қатынастар бағынатын заң шығарушы анықтайды. Жалпы ереже бойынша, бұл мұра ашылған жерде мұра қалдырушының қайтыс болған күні қолданылатын заңдар.

Мұраның ашылу орны мұра қалдырушының соңғы тұрған жері болып табылады. Қазақстан Республикасының аумағында мүлкі бар мұра қалдырушының соңғы тұрғылықты жері белгісіз немесе одан тыс жерлерде болған жағдайда, мұндай мұрагерлік мүліктің орналасқан жері Қазақстан Республикасында мұраның ашылу орны болып танылады, ал егер мүлік әртүрлі жерлерде болса - мұраның ашылу орны мұрагерлік массаның жылжымайтын

мүліктің бөлігі ретінде анықталады. Жылжымайтын мүлік болмаған кезде жылжымалы мүліктің орналасқан жері немесе оның ең қымбат бөлігі мұраның ашылған жері болып есептеледі. Мүліктің құны оның нарықтық құны негізінде анықталады.

Мұраның ашылу орнын анықтау үлкен практикалық маңызы бар. Бұл қандай нотариаттық кеңсе мұрагерлік істі ресімдей алатынын шешу, мұрагерлердің, бас тартушылардың, кредиторлардың немесе мемлекеттің мүдделері үшін мұрагерлік мүлікті қорғауға шаралар қабылдау үшін қажет, сондай-ақ мұраға құқық туралы куәлік беруге, кредиторлардың талаптарын қабылдауға және т. б.

Мысалы, ЖЭУ анықтамасы немесе мұра қалдырушының жұмыс орнынан оның тұрғылықты мекен-жайы туралы анықтама немесе полиция бөлімінен ұқсас анықтама мұраның ашылған жерінің дәлелі болып табылады.

Іс жүзінде мұрагер қандай-да бір мекен-жайда тіркелмеген жағдай қызығушылық тудырады. Мұнда мұраның ашылу орны туралы мәселені шешу кезінде мұралық мүліктің орналасқан жері туралы ережелер қолданылмайды, өйткені мұра қалдырушының тұрғылықты жері белгілі, бірақ оны құжатпен растау мүмкін емес. Азаматтың тұрғылықты жерін анықтауға болатын құжаттар толық болмаған жағдайда, мұрагерлер нотариусқа қосалқы жалдау тәртібімен шығарылған мұраның ашылу орнын белгілеу туралы заңды күшіне енген сот шешімін ұсынуы керек. Мұраның ашылу орнын дұрыс анықтамау мұрагерлік құқығын ресімдеу кезінде елеулі қателіктерге әкелуі мүмкін.

Мұраның ашылуы-заңды факт. Мұра азаматтың қайтыс болуымен немесе сот азаматты қайтыс болды деп жариялағаннан кейін ашылады.

Азаматтың қайтыс болған күні-азаматтың физикалық қайтыс болған күні, мұрагерлердің азаматтың мүлкіне қатысты құқықтық қатынастары туындайды. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі бойынша азамат, егер оның тұрғылықты жерінде үш жыл бойы болған жері туралы ақпарат болмаса, қайтыс болды деп танылуы мүмкін, ал егер ол өлім қаупі төнген немесе белгілі бір апаттан қайтыс болды деп болжауға негіз болса, алты ай ішінде. Әскери іс-қимылдар жүргізу кезінде жоғалған әскери қызметшіні немесе өзге азаматты әскери іс-қимылдар аяқталғаннан кейін кемінде екі жыл өткен соң қайтыс болған сот білуі мүмкін. Мұраны ашу үшін мұра қалдырушының қайтыс болу сағаты емес, бір күн ғана маңызды. Сол күні қайтыс болған азаматтар мұрагерлік мұрагерлік үшін бір уақытта қайтыс болды деп саналады және бір-бірінен кейін мұра болмайды. Бұл ретте мұрагерлік құқықтарды ресімдеу олардың әрқайсысына қатысты бөлек жүргізілуге тиіс. Аталған тұлғалар коммориент деп аталады.

Осылайша, сағат пен минутпен есептелетін уақыт айырмашылығы, ол бір күн ішінде болған кезде, өлім сәтін анықтау кезінде ескерілмейді. М.Ю. Барщевский бұл тәсіл адамдардың (мұрагерлердің, бас тартушылардың) кең

тобының құқықтық қабілеттілігін ішінара шектейді және оны күнтізбелік күннің соңына дейін «өмір сүруге» тәуелді етеді. Мысалы, күйеуі мен әйелі апатқа ұшырайды. Күйеуі түнгі сағат 2-де, ал әйелі сол күні сағат 23-те қайтыс болады. Әйелі 21 сағат бойы толық құқықтық қабілетті сақтайды және тіпті мұраны қабылдауды жүзеге асыра алады, нотариусты шақырып, оған тиісті өтініш бере алады. Алайда, ол енді құқықтық қатынастардың субъектісі болып саналмайды және күйеуі қайтыс болғаннан кейін мұраны қабылдау мүмкіндіктерінен айырылады.

Біздің ойымызша, шетелдік заңнамада осындай мәселе шешілуде. Сонымен, Француз Заңы бойынша, егер адамдардың қайсысы бірінші болып қайтыс болғанын анықтау мүмкін болмаса, онда басқалардан аман қалған болжам істің мән-жайымен анықталады, ал егер олар белгісіз болса, жасына және жынысына сәйкес. Сонымен қатар, егер коммунистер он бес жасқа толмаған болса, онда жасы үлкендер басқалардан аман қалды, ал егер алпыс жастан асқан болса, кішісі басқалардан аман қалды деп болжанады. Қайтыс болғандардың жасы он бес пен алпыс жас аралығында болған жағдайда, ер адам әйелден бірдей жаста немесе жас айырмашылығы бір жастан аспаған деп болжанады. Егер өлгендер бір жыныста болса, онда табиғат бойынша осылай қабылдануы керек: жасы үлкен болып саналады (Франция Азаматтық кодексінің 720-722-бабы).

Егер өсиет қалдырушы және өсиетте көрсетілген жалғыз Мұрагер бір уақытта қайтыс болса, өсиет өзінің заңды күшін жоғалтады, ал мұра қайтыс болғандардың әрқайсысынан кейін ашылады.

Мұраны ашу фактісі АХАЖ органдарының мұра қалдырушының қайтыс болғаны туралы куәлігімен расталады. Егер АХАЖ органдары азаматтың қайтыс болуы туралы куәлік беруден бас тартса, бас тартылған адам сотқа жүгінуге және бұл шешімге шағымдануға құқылы. Қайтыс болу фактісі Ұлы Отан соғысы майданында қаза тапқаны туралы хабарламамен (хабарламамен және т.б.), басқа да жергілікті қақтығыстармен, мұра қалдырушының қайтыс болғаны туралы анықтамамен расталады.

Тест тапсырмалары

1. Егер азамат болса, мұра ашылады:

- а) ес-түссіз (вкоме);
- б) летаргиялық ұйқыда;
- в) сот хабар-ошарсыз кетті деп жарияласа;
- г) қайтыс болды;
- д) қатты ауырады.

2. Азаматтың қайтыс болу фактісі:

- а) медициналық-биологиялық деректер негізінде анықталады;
- б) сот хабар-ошарсыз кеткен азаматты қайтыс болды деп жариялаған жағдайда;
- в) азаматтың қайтыс болу оқиғасын тіркеуден бас тартқан жағдайда сот шешімі;
- г) азаматтың қаза тапқаны туралы куәгерлік көрсетілімдер;
- д) "а"–"в"тармақтарында көрсетілгендердің барлығы.

3. Мұрагерліктің ашылу уақыты күн болып саналады:

- а) азаматтың жоғалуы;
- б) соттың шешімі заңды күшіне енген күн;
- в) тергеушінің сот шешімін алған күні;
- г) сот шешіміне сәйкес оның өлімін тіркеу күні;
- д) тергеушілердің қайтыс болуы туралы куәлікті алған күні.

4. Азамат белгілі бір жазатайым оқиғадан қаза тапты деп жорамалдауға негіз болатын мән-жайларда қайтыс болды деп жарияланған жағдайда мұраның ашылу уақыты болып есептеледі:

- а) сот шешімі заңды күшіне енген күн;
- б) шешімде көрсетілген күн;
- в) соңғы жаңалықтарды алған күн;
- г) куәгерлер көрсеткен күн, жеке оқиға;
- д) азаматтың сүйегі табылған күн.

5. Сол күні, кем дегенде және бір уақытта қайтыс болған азаматтар деп аталады:

- а) легатарийлер;
- б) коммориенттер;
- в) доминустар;
- г) гесторлар;
- д) насцитурустар.

6. Азаматтың қайтыс болу фактісін сот анықтаған жағдайда мұраны ашу уақыты болып саналады:

- а) сот шешімінде көрсетілген қайтыс болған күн;
- б) соттың шешімі заңды күшіне енген күн; в) тергеушінің сот шешімін алған күні;
- г) сот шешіміне сәйкес оның өлімін тіркеу күні; д) тергеушілердің қайтыс болуы туралы куәлікті алған күні.

7. Орны открытиянаследства болып табылады:

- а) бірінші кезектегі мұрагерлердің тұрғылықты жері;
- б) екінші кезектегі мұрагерлердің тұрғылықты жері бірінші кезектегі мұрагерлердің болмауы;
- в) бірінші және екінші кезектегі мұрагерлер болмаған кезде басқа мұрагерлердің тұрғылықты жері;
- г) тергеушінің тұрғылықты жері;
- д) мұра қалдырушының туған жері.

8. Егер мұрагерлік мүлік әртүрлі жерлерде болса, мұраның ашылу орны оның құрамына кіретін жер болып саналады:

- а) жылжымайтын мүлік;
- б) жылжымалы мүліктің болмауының ең құнды бөлігі;
- в) жылжымайтын мүлік болмаған жағдайда жылжымалы мүлік;
- г) мұра қалдырушының соңғы иеленген мүлкінің орналасқан жері;
- д) "а"—"в" тармақтарында көрсетілгендердің бірі.

9. Мұрагерлік мүліктің құндылығы оның негізінде айқындалады:

- А) сатып алу күніндегі құн;
- б) пайыздарды ескере отырып, сатып алу құны;
- в) нарықтық құн бағалау күні;
- г) тергеудің ашылу күніне арналған құн;
- д) мұрагерлердің мұрагерлік құқығы туралы куәлікті алған күнгі құны.

10. Мұрагерлікке азаматтар шақырылады:

- а) әрекет қабілеті шектеулі;
- б) 14 жасқа толғандар;
- в) мұра ашылған күні тірі қалғандар;
- г) тірі кезінде тірідей туғандар;
- д) жоғарыда аталғандардың барлығы

Білімді өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар

1. Әмбебап мұрагерліктің заңды мәні неде?
2. Сингулярлық сабақтастық әмбебаптан несімен ерекшеленеді?
3. Мұраны ашуға не негіз болады?
4. Мұраның ашылу орны қалай анықталады?
5. Мұраны ашу уақыты қалай анықталады?
6. Коммуналар бір-бірінен кейін мұра бола ма?
7. Заңды тұлғаларды мұрагерлікке шақырудың негізі қандай?
8. Азаматтық құқықтың қандай субъектілері мұрагерлікке шақырылуы мүмкін?
9. Қандай адамдар мұрагерлікке шақырыла алмайды?

10. Ата-аналар балаларынан кейін қандай жағдайларда мұра бола алмайды?

3 Өсиет бойынша мұрагерліктің ерекшеліктері

3.1 Өсиеттің заңды мәні

Өсиет - бұл қайтыс болған жағдайда азаматтың өзіне тиесілі мүлікке жеке өкімі. Өсиеттің мақсаты бүкіл мұрагерлік мүлікті немесе оның бір бөлігін белгілі бір жеке тұлғаларға, сондай-ақ Қазақстан Республикасына, оның субъектілеріне, заңды тұлғаларға немесе басқа ұйымдарға беру тәртібін анықтау болып табылады. Бұл өсиет бойынша мұрагерліктің заң бойынша мұрагерліктен айырмашылығы: мұрагерлердің тағайындалуы және олардың арасындағы мүлікті бөлу тәртібі тек мұрагердің еркіне байланысты. Диспозитивтілік сияқты маңызды азаматтық-құқықтық қағидатқа сәйкес келетін өсиеттік бұйрық бостандығы мұрагердің кәмелетке толмаған және еңбекке жарамсыз балаларының, оның еңбекке жарамсыз ата-аналары мен тірі қалған жұбайының, сондай-ақ асырауындағылардың мүдделерін қамтамасыз ету қажеттілігімен ғана шектеледі. Мұрада міндетті үлес бөлінетін мұрагерлік құқықтық қатынастардың субъектілері.

Өсиет бір жақты мәміле болып табылады, одан өсиеттік өкім жасау үшін басқа адамның (мұрагердің) қарсы ерік білдіруі талап етілмейді. Мұрагерлер үшін мұрадан құқықтар мен міндеттер мұра ашылғаннан кейін, яғни өсиет қалдырушы қайтыс болғаннан кейін пайда болады. Өсиет мұра қалдырушының жеке басына тікелей байланысты мәміле болып табылатындықтан, нотариус өсиет қалдырушының жеке өзі жасаған өсиеттерін ғана куәландырады. Сондықтан өсиетті өсиет қалдырушының өкілі (сенімхат бойынша немесе заң негізінде әрекет ететін сенім білдірілген адам) арқылы куәландыруға жол берілмейді.

Өсиет қалдырушы заң бойынша бір, бірнеше немесе барлық мұрагерлерді себептерін түсіндірместен мұрадан айыруға құқылы. Заң бойынша мұрагерді айыру, егер өсиеттен өзгеше туындамаса, оны ұсыну құқығы бойынша мұраға қалған ұрпақтарға қолданылмайды. Мұра қалдырушы өзінің кез келген мүлкі туралы, оның ішінде болашақта сатып алуы мүмкін мүлкі туралы өкімі бар өсиет жасауға құқылы. Өсиет қалдырушы мұрадағы мұрагерлердің үлесін кез-келген түрде белгілей алады, әр түрлі мүлікке қатысты бір немесе бірнеше өсиетті құра отырып, өз мүлкіне немесе оның кез-келген бөлігіне билік ете алады. Авесть және біржақты мәміле болып табылады, одан өсиеттік құқық бұзушылық жасау үшін басқа адамның (мұрагердің) қарсы ерік білдіруі талап етілмейді. Мұрагерлер үшін мұрадан құқықтар мен міндеттер мұра ашылғаннан кейін, яғни өсиет қалдырушы қайтыс болғаннан кейін пайда болады. Өсиет мұра қалдырушының жеке басына шартты түрде байланысты мәміле болып

табылатындықтан, нотариус өсиет қалдырушының жеке өзі жасаған өсиеттерін ғана куәландырады.

3.2 Өсиет жасаудың нысаны мен тәртібі

ҚР Азаматтық кодексінің 1050-бабында өсиеттің нысаны туралы ережелерге сәйкес, өсиет оның жасалған жері, күні мен уақыты көрсетіле отырып, жазбаша нысанда жасалуға және нотариат куәландырылуға тиіс. Онда: 1) нотариат куәландырған өсиеттер; 2) нотариат куәландырғанға теңестірілетін өсиеттер тиісінше ресімделген деп танылады. Өсиетке өсиет қалдырушының өзі қол қоюға тиіс. Егер өсиет қалдырушы дене кемістіктеріне, ауруына немесе сауатсыздығына байланысты өсиетке жеке өзі қол қоя алмаса, оның өтініші бойынша оған нотариустың немесе өсиетті куәландыратын басқа адамның қатысуымен өсиет қалдырушының өсиетке жеке өзі қол қоя алмауының себебін көрсете отырып, басқа азамат қол қоя алады. Өсиетті жазу, оған қол қою немесе куәландыру кезінде куәлар қатысуға тиіс жағдайларда: нотариус немесе өсиетті куәландыратын өзге де адам; өсиет пайдасына жасалған немесе өсиеттен бас тартылған адам, оның жұбайы, оның балалары, ата-анасы, немерелері мен шөберелері, сондай-ақ өсиет қалдырушының заң бойынша мұрагерлері; толық әрекет қабілеті жоқ азаматтар; сауатсыз және өсиетті оқи алмайтын басқа адамдар; жалған жауап үшін соттылығы бар адамдар куә бола алмайды, сондай-ақ өсиет қалдырушының орнына өсиетке қол қоя алмайды.

Өсиет-бұл қатаң түрдегі мәміле. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодекске сәйкес, азаматтар қайтыс болған жағдайда өз мүлкіне билік етуді тек ерік-жігермен ресімдеуге құқылы екендігі көрсетілген. Демек, азамат ерік туралы Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің ережелерін сақтамай жасаған кез-келген осындай бұйрық заңды деп таныла алмайды және өсиет бойынша мұрагерлік жағдайында қолданыстағы заңнамада қарастырылған заңды салдарға алып келмейді.

Нотариатта куәландырылған өсиетті өсиет қалдырушы жазуға не өсиет қалдырушының арызы бойынша куәнің қатысуымен Нотариус жазуға тиіс. Өсиет қалдырушының нұсқауы бойынша өсиетті жазу кезінде нотариус жалпы қабылданған техникалық құралдарды (жазу машинкасы, дербес компьютер және т.б.) пайдалана алады. Өсиет қалдырушының пікірі бойынша нотариус жасаған өсиетті өсиетке қол қойылғанға дейін өсиет қалдырушы нотариус пен куәнің қатысуымен толық оқып шығуға тиіс. Егер өсиет қалдырушы дене кемістіктеріне, ауруына немесе сауатсыздығына байланысты өсиетті өз бетінше оқи алмаса, бұл үшін куә оның мәтінін нотариустың қатысуымен оқиды, бұл туралы өсиет қалдырушының өсиетті өз бетінше оқи алмауының себептерін көрсете отырып, өсиетте тиісті жазба жасалады.

Егер нотариат куәландырған өсиет куәнің қатысуымен жасалса, өсиетте куәнің тегі, аты және тұрақты тұрғылықты жері көрсетілуге тиіс. Өсиет қалдырушының орнына өсиетке қол қойған адамға қатысты да осындай мәліметтер өсиетке енгізілуге тиіс. Нотариус өсиет қалдырушының тілегі бойынша өсиеттің мазмұнымен (құпия өсиетпен) таныспай-ақ оны куәландырады.

Құпия өсиет, оның жарамсыздығына қатер төнгенде, өсиет қалдырушының өз қолымен жазылуға және оған қол қойылуға, екі куә мен нотариустың қатысуымен куәлар қол қоятын конвертке салынып, мөрленуге тиіс. Куәлар қол қойған Конверт куәлардың және нотариустың қатысуымен нотариус куәландырған басқа конвертке салынып мөрленеді.

Құпия өсиетті жасаған адамның қайтыс болуы туралы куәлік ұсынылған кезде нотариус қайтыс болу туралы куәлік ұсынылған күннен бастап он күннен кешіктірмей заң бойынша оған қатысуға ниет білдірген кемінде екі куәнің және мұрагерлер арасынан мүдделі адамдардың қатысуымен өсиеті бар конвертті ашады. Конвертті ашқаннан кейін нотариус ондағы өсиеттің мәтінін дереу жариялайды, содан кейін нотариус өсиеті бар конверттің ашылғанын куәландыратын және өсиеттің толық мәтінін қамтитын хаттама жасайды және оған куәлармен бірге қол қояды. Өсиеттің түпнұсқасы нотариуста сақталады. Мұрагерлерге хаттаманың нотариат куәландырған көшірмесі беріледі.

Нотариус жоқ елді мекендерде тұратын адамдардың өсиетін заң актілерімен нотариаттық іс-әрекеттер жасауға уәкілеттік берілген лауазымды адамдар куәландырады.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1052-бабына сәйкес нотариалды куәландырылған өсиеттерге теңестіріледі:

1) ауруханаларда, санаторийлерде, өзге де емдеу-профилактикалық мекемелерінде емделіп жатқан, сондай-ақ қарттар мен мүгедектерге арналған үйлерде тұратын азаматтардың осы ауруханалардың, санаторийлердің, өзге де емдеу-профилактикалық мекемелердің бас дәрігерлері мен кезекші дәрігерлері, сондай-ақ қарттар мен мүгедектерге арналған үйлердің директорлары, бас дәрігерлері куәландырған өсиеттері;

2) госпитальдарда, санаторийлер мен басқа да әскери-емдеу мекемелерінде емделіп жатқан әскери қызметшілер мен басқа да адамдардың осы госпитальдардың, санаторийлер мен басқа да әскери-емдеу мекемелерінің бастықтары, олардың медициналық бөлім жөніндегі орынбасарлары, аға және кезекші дәрігерлер куәландырған өсиеттері жатады;

3) теңіз кемелерінде немесе Қазақстан Республикасының туын көтеріп жүзетін кемелерде жүзу кезінде жүрген азаматтардың осы кемелердің капитандары куәландырған өсиеттері;

4) барлау және басқа экспедицияда жүрген азаматтардың осы экспедициялардың бастықтары куәландырған өсиеттері жатады;

5) нотариустары мен нотариаттық іс-әрекеттер жасауға уәкілетті лауазымды адамдары жоқ әскери бөлімдер, құрамалар, мекемелер, әскери-оқу орындары орналасқан жерлердегі әскери қызметшілердің өсиеттері, сондай-ақ әскери бөлімдердің, құрамалардың, мекемелер мен оқу орындарының командирлері (бастықтары) куәландырған осы бөлімдерде жұмыс істейтін қарапайым адамдардың, олардың отбасы мүшелерінің және әскери қызметшілердің отбасы мүшелерінің өсиеттері қоса беріледі;

б) бас бостандығынан айыру орындарындағы адамдардың бас бостандығынан айыру орындарының бастықтары куәландырған өсиеттері қоса беріледі.

Көрсетілген өсиеттерге өсиет қалдырушы өсиетті куәландыратын адамның және өсиетке қол қоятын куәнің қатысуымен қол қоюға тиіс. Өсиетті куәландырған адам бұл үшін мүмкіндік берілгеннен кейін оны өсиет қалдырушының тұрғылықты жеріндегі нотариусқа әділет органдары арқылы жіберуге тиіс. Егер аталған адамға өсиет қалдырушының тұрғылықты жері белгілі болса, өсиет өсиет қалдырушының тұрғылықты жері аумағында орналасқан нотариаттық округте өз қызметін жүзеге асыратын нотариусқа тікелей жіберіледі. Сонымен бірге, азаматтардың Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілдендірілген білікті заң көмегін алу құқығына сүйене отырып және нотариустың нақты құқықтық мәртебесін және азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін оған жүктелген міндеттерді ескере отырып, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі адамдарды міндеттейді, ерік-жігерді куәландыруға, нотариусты мұрагерге шақыру үшін барлық шараларды қабылдауға құқылы.

Бұл ереже, әрине, оң мағынаға ие және «үй өсиеттері» деп аталатын орыс азаматтық құқығының тарихи тәжірибесін және сирек жағдайларда ауызша мұрагерлік бұйрықтардың дұрыстығын ескереді. Сонымен қатар, бұл ережені қабылдау, өкінішке орай, қазіргі өте күрделі криминогендік жағдайда және әр түрлі уақыт кезеңдерінде іс жүзінде әскери операциялар жүргізілетін аумақтардың болуы маңызды деп танылуы керек: осы жағдайларда бола отырып, азаматтардың ерік-жігерді жасауға және тиісті түрде куәландыруға нақты мүмкіндігі жоқ. Әрине, өзектілігіне қарамастан, оларды қолдану тиісті заңға тәуелді актілерді, ең алдымен төтенше жағдайларда жасалған өсиеттер бойынша қозғалған мұрагерлік істерді жүргізу бойынша нотариаттық іс-әрекеттер жасау тәртібін айқындайтын актілерді әзірлеуді және қабылдауды талап етеді. Атап айтқанда, «төтенше жағдайлар» ұғымының «еңсерілмейтін күш» ұғымымен арақатынасы және өсиеттік өкімдерді қарапайым жазбаша нысанда жасауға жол берілетін жағдайларда оның іс-әрекетін тарату туралы мәселе жеке түсіндіруді талап етеді. Сонымен қатар, төтенше жағдайлардың болуы фактісін, өсиет қалдырушының өміріне қауіп төндірудің болуы мен шынайылығын, қарапайым жазбаша түрде жасалған өсиет өз қолымен

жазылып, қол қойылғандығын және т.б. анықтауға байланысты бірқатар сұрақтар туындайды. сот ісін жүргізудің осы формасының ерекшеліктері мен нақты жағдайларды ескере отырып, сотта осындай мәселелерді арнайы іс жүргізу тәртібімен шешу қажет болады, ал заң шығарушы азаматтық іс жүргізу заңнамасының іс-әрекетіне тиісті сілтеме ережелерін қарастыруы керек.

3.3 Өсиеттік бас тарту және өсиеттік жүктеу

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1057-бабында өсиет қалдырушы өсиет бойынша мұрагерге өсиет қалдырудан бас тартуды мұра есебінен орындауды талап ету құқығын алатын бір немесе бірнеше адамның (бас тартқандардың) пайдасына қандай да бір міндеттемені (өсиеттік бас тартуды) орындауды жүктеуге құқылы. Заң бойынша мұрагерлер қатарына кіретін адамдар да, кірмейтін адамдар да бас тартушылар (легатарийлер) бола алады.

Өсиеттік бас тартудың мәні мұраның құрамына кіретін, бас тартатын заттарды меншікке, пайдалануға немесе өзге де заттық құқыққа беру, мұраның құрамына кірмейтін мүлікті иелену және оған беру, ол үшін белгілі бір жұмысты орындау, оған белгілі бір қызметтерді көрсету және т. б. болуы мүмкін. Өсиет қалдырушы өсиеттік бас тартуды жүктеген мұрагер оны өзіне Өткен мұраның нақты құны шегінде ғана және одан мұра қалдырушы борыштарының артық бөліктерін алып тастай отырып, орындауға тиіс.

«Өсиеттік бас тарту жүктелген мұрагердің мұрадағы міндетті үлеске құқығы болса, оның бас тартуды орындау міндеті оған өткен мұраның оның міндетті үлесінің құнынан асатын құнымен шектеледі. Егер өсиеттік бас тарту барлық немесе бірнеше мұрагерлерге жүктелсе, онда егер өсиетте өзгеше көзделмесе, ол мұрагерлердің әрқайсысына мұрадағы үлесіне барабар жүктеледі. Өсиет қалдырушы тұрғын үй немесе өзге де тұрғын үй-жай ауысатын мұрагерге тұрғын үй-жайды немесе оның белгілі бір бөлігін басқа адамға өмір бойы пайдалануға беру міндеттемесін жүктеуге құқылы. Тұрғын үй-жайға меншік құқығы кейіннен ауысқан кезде өмір бойы пайдалану құқығы күшін сақтайды».

Өмір бойы пайдалану құқығында өсиет иеліктен шығарылмайды, берілмейді және бас тартушының мұрагерлеріне берілмейді. Бас тартушыға берілген өмір бойы пайдалану құқығы, егер өсиетте өзгеше көрсетілмесе, оның отбасы мүшелерінің тұруына негіз болмайды. Өсиеттік бас тарту жүктелген мұрагер қайтыс болған жағдайда немесе ол мұраны қабылдамаған жағдайда өсиеттік бас тартуды орындау оның үлесін алған басқа мұрагерге не мүлік иесіз қалған мемлекетке ауыстырылады.

«Өсиеттік бас тартуды мұра ашылғанға дейін немесе ашылғаннан кейін бас тартушы қайтыс болған жағдайда, бірақ мұрагер өсиет бойынша оны

қабылдап үлгерген сәтке дейін орындауға болмайды. Бас тартушы мұра қалдырушының борыштары үшін жауапты болмайды».

Өсиеттік бас тартудың нысанасы болуы мүмкін:

- бас тартылушының меншігіне, өзге де заттық құқықты иеленуіне немесе тергеудің құрамына кіретін затты пайдалануға беру;
- бас тартушыға мұраның құрамына кіретін мүліктік құқықты беру;
- бас тартушы үшін өзге мүлікті сатып алу және оған беру;
- ол үшін белгілі бір жұмысты орындау немесе оған белгілі қызметтер;
- бас тартушының пайдасына мерзімді төлемдерді және сол сияқтыларды жүзеге асыру.

Мысалы, өсиет қалдырушы тұрғын үй, пәтер немесе басқа тұрғын үй берілетін мұрагерге басқа адамға осы адамның өмір сүру кезеңіне немесе басқа мерзімге осы үй-жайды немесе оның белгілі бір бөлігін пайдалану құқығын беру міндетін жүктеуі мүмкін. Мұраның құрамына кіретін мүлікке меншік құқығы басқа тұлғаға өткен кезде өсиет қалдырушы өсиет бойынша берілген осы мүлікті пайдалану құқығы өз күшін сақтайтынын атап өткен жөн.

Егер бас тарту алушы мұра ашылғанға дейін немесе өсиет қалдырушымен бір мезгілде қайтыс болса, не өсиеттік бас тартуды алудан бас тартса немесе мұра ашылған күннен бастап үш жыл ішінде өсиеттік бас тартуды алу құқығын пайдаланбаса, не өсиеттік бас тартуды лайықсыз деп алу құқығынан айырылса, онда өсиет қалдырушы бас тартуды орындауға міндетті Мұрагер бас тарту туралы хабарлаудан бас тартқан жағдайды қоспағанда, осы міндеттен босатылады.

Егер өсиеттік бас тарту (немесе мүліктік сипаттағы өсиеттік жүктеу) бірнеше мұрагерге жүктелсе, мұндай бас тарту (көтеру) өсиетте өзгеше көзделмегендіктен, олардың әрқайсысының мұрадағы үлесіне мөлшерлес мұраға құқық жүктейді. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің үшінші бөлігінің ережелеріне сәйкес мұрагерлік бас тарту немесе өсиет беру міндеті жүктелген мұрагерге тиесілі мұраның үлесін басқа мұрагерлерге беру кезінде, соңғысы, өйткені өсиеттен немесе заңнан басқа ештеңе болмауы керек, мұндай бас тартуды немесе осындай тапсырманы орындауға міндетті.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде өсиетінде өсиет қалдырушы бір немесе бірнеше мұрагерлерге өсиет бойынша немесе заң бойынша жалпы пайдалы мақсатты жүзеге асыруға бағытталған мүліктік немесе мүліктік емес сипаттағы кез-келген әрекетті орындау міндетін жүктей алады (өсиетті жүктеу). Бұл оның мақсаты болып табылады және өсиеттен бас тартудан (легат) ерекшеленеді. Өсиетхатта өсиетхатты орындау үшін мұралық мүліктің бір бөлігі бөлінген жағдайда өсиетті орындаушыға да осындай міндет жүктелуі мүмкін.

Жалпы пайдалы мақсаттар деп жалпы қоғам үшін де, жекелеген әлеуметтік топтар үшін де (мысалы, зейнеткерлер; белгілі бір кәсіп иелері; белгілі бір жерде тұратын адамдар және т.б.) пайдалы мақсаттарды түсіну керек. Мысалы, қаланың ауданын көгалдандыру, батпақты жерлерді құрғату, коллекцияны мұражайға тапсыру, көпір салу, жол жөндеу және т. б. Заңнамалық деңгейде бірінші рет мұрагерге тиесілі үй жануарларын ұстау және оларға қажетті қадағалау мен күтімді жүзеге асыру үшін міндет жүктеу мүмкіндігі қарастырылған

Егер өсиетті жүктеу талап етілетін іс-әрекеттер мүліктік сипатта болса, онда мұрагерлер үшін оларды орындау міндеттілігі өсиеттік бас тартуды орындау шегіне ұқсас айқындалатын шектермен шектеледі. Өсиет жазбалары өсиетті орындаушыға да жіберілуі мүмкін. Бірақ сонымен бірге өсиет қалдырушының осындай өсиетті орындауы үшін өсиетте мұрагерлік мүліктің бір бөлігін бөлу шарты сақталуы керек.

Заң шығарушы өсиетті орындаушы мен мұрагерлердің құқығын ғана емес, сонымен бірге кез-келген мүдделі тұлғаның өсиетте өзгеше белгіленбеген жағдайда өсиетті орындауды талап ету құқығын ерекше атап өтеді. Мұндай норма аталған адамдарға процестік құқықтар беру үшін енгізілген. Жағдай туындауы мүмкін, өйткені мүдделі адамның өз құқықтары мен заңды мүдделерін бұзу фактісін дәлелдеу өте қиын болады және сот оны талап қою талаптарын қанағаттандырудан бас тартып, оны тиісті емес талапкер деп санайды.

3.4 Мұрадағы міндетті үлес

Өсиет бостандығы қағидатына сәйкес, жоғарыда айтылғандай, өсиет қалдырушы мұрагерлер арасында өсиет етілген мүлікті өз қалауы бойынша бөлуге, сондай-ақ заң бойынша бір, бірнеше немесе барлық мұрагерлерді мұрагерлік құқығынан айыруға құқылы. Алайда өсиет қалдырушы кәмелетке толмаған және еңбекке жарамсыз балаларының (оның ішінде мұраланған), еңбекке жарамсыз ата-аналары (асырап алушылар) мен жұбайының, сондай-ақ мұрагердің еңбекке жарамсыз асырауындағылардың мұрагерлік құқығын қандай да бір жолмен шектей алмайды. Сонымен қатар, егер олар лайықты мұрагерлер болса, бұл адамдар мұрагерлік құқығынан айырылуы мүмкін.

Мұрагерлік мүліктің бір бөлігін алуға құқығы бар мұрагерлердің тізбесі өсиет бұйрығының мазмұнына қарамастан толық болып табылады: аталған мұрагерлер заң бойынша мұрагерлік жағдайында олардың әрқайсысына тиесілі мұраның үлесінен кем емес алады (міндетті үлес). Міндетті үлестің мөлшерін анықтаған кезде нотариус мұрагерлік мүліктің құнын да, мұраны ашқан күні белгілі заң бойынша барлық мұрагерлерді де ескереді. Бұл ережені толығырақ қарастырайық.

Сонымен, міндетті үлестің мөлшерін анықтаған кезде нотариус барлық мұрагерлік мүліктің құнын, оның ішінде қарапайым үй жағдайлары мен тұрмыстық үй-жайлардың құнын ескереді. Өсиет бойынша мұрагер немесе міндетті үлеске құқығы бар мұрагер бүкіл мұрагерлік массаны толық көлемде анықтау үшін нотариустан мұрагерлік мүлікті қорғауға шаралар қолдану туралы сұрауға құқылы. Міндетті үлеске осындай үлеске құқығы бар мұрагер қандай да бір негіз бойынша мұрадан алатын барлық нәрсе есептеледі: мұндай мұрагердің пайдасына белгіленген өсиеттік бас тартудың құны, егер бұл мұрагер мұрагермен бірге тұрса, қарапайым тұрмыстық заттар мен тұрмыстық заттардың құны. Егер міндетті үлеске құқығы бар мұрагердің өсиетіне сәйкес мұрагердің ортақ мүлкінен міндетті үлестің үлкен бөлігі тиесілі болса, онда оған хабар таратушы тағайындаған мұраның бір бөлігі міндетті үлестің мөлшерімен шектелмейді.

Мүліктің бір бөлігі ғана өсиет етілген жағдайда, міндетті үлес барлық мұрагерлік мүліктің құны негізінде есептеледі және мұрагерге өсиеттен тыс қалған мүліктің бір бөлігінен бөліп береді, ал аяқталмаған мүліктің қалған бөлігі заң бойынша қалған мұрагерлер арасында тең бөлінеді. Егер бұл мүлік жеткіліксіз болса, жетіспейтін сомалар мүліктің өсиет етілген бөлігінен ұсталуы мүмкін. Егер өсиет бойынша мұрагер бір мезгілде заң бойынша мұрагер болса, өсиеттен тыс қалған мүліктің бір бөлігі заң бойынша барлық мұрагерлер арасында тең бөлінеді, олардың қатарына өсиетте көрсетілген мұрагер де жатқызылуға тиіс.

Айта кету керек, нотариус, әдетте, міндетті үлесті өзіне белгілі мүліктен ғана бөледі. Мұндай оңайлатылған есеп нотариаттық кеңселерде мұраға құқық туралы мәліметтердің көпшілігі мұра қалдырушының барлық мүлкіне емес, оның бір бөлігіне ғана (мысалы, автомобиль, тұрғын үй немесе тіркеуге жататын өзге де мүлік) берілетіндігімен түсіндіріледі. Сондықтан нотариус мұрагерге мұралық мүліктің басқа бөлігінен міндетті үлесті ол өз бетінше және тікелей мұрагерлерден өсиет бойынша талап ете алатындығын, ал олар міндетті үлесті өз еркімен беруден бас тартқан жағдайда – осы үлесті бөлу туралы сот тәртібімен талап қоя алатындығын түсіндіруге міндетті.

Мұрадағы міндетті үлестің мөлшерін анықтау кезінде нотариус, егер мұра ету тәртібін өсиет қалдырушы өзгертпесе, мұра ете алатын заң бойынша барлық мұрагерлердің санын да ескеруі тиіс (оның ішінде ұсыну құқығы бойынша мұра ететіндерді де ескеруі тиіс). Сондықтан нотариус өсиет бойынша мұрагерге де, міндетті үлеске құқығы бар мұрагерге де мұраны қабылдау туралы өтініштерінде заң бойынша өздеріне белгілі барлық мұрагерлердің санын көрсетуді ұсынады.

Нотариус мұраны ашқан кезде міндетті үлеске құқығы бар мұрагерге оның мұраның тиесілі үлесін алу құқығын түсіндіреді. Бұл мұрагер міндетті үлеске мұраға құқық туралы куәлік беру туралы өтініш беруден бас тартуы

мүмкін. Бұл жағдайда ол ерік-жігердің мазмұнымен, мақаланың мазмұнымен танысқандығы туралы өтініш береді. Азаматтық-құқықтық қатынастардың диспозитивтілігіне байланысты мұрагерге міндетті үлеске мұрагерлік құқығы туралы куәлік беруді сұрауға мүмкіндік береді, оның мөлшері заңмен белгіленгеннен аз болады немесе сонымен бірге өсиет бойынша мұрагер бола отырып, ол өзіне тиесілі мұраның бір бөлігі міндетті үлестен аз болса да, өсиет бойынша мұраны алумен шектелуге мүмкіндік береді. Міндетті үлеске құқығы бар мұрагердің мұндай ерік-жігерін ол нотариустың атына жазылған өтініште жазуға тиіс. Нотариус міндетті мұрагерлердің қорғаншылары немесе қамқоршылары атынан көрсетілген өтініштерді қорғаншылық және қамқоршылық органдарының келісімі болған кезде ғана қабылдай алады.

Міндетті үлеске құқық басқа мұрагерлердің оны міндетті мұрагердің алуына келісіміне тәуелді бола алмайды, өйткені заңда мұндай келісім қарастырылмаған. Міндетті үлеске құқығы бар Мұрагер көрсетілмеген не оған міндетті үлестен аз өсиет қалдырылған хабар тарату ұсынылған жағдайда, нотариус мұндай мұрагерден заң бойынша міндетті үлеске мұраға құқық туралы куәлік беру туралы өтініш болған кезде, осы мұрагерге өсиеттің мазмұнына қарамастан және мұрагер міндетті үлестен ресми түрде айырылған өсиетті ішінара жарамсыз деп тану мәселесі бойынша сотқа алдын ала хабарлаусыз осы мұрагерге куәлік беруге тиіс. Егер мұра қалдырушылар өсиет бойынша міндетті үлеске мұраға құқық туралы куәлік беруге қарсылық білдірсе, нотариус оларға сотқа жүгіну құқығын түсіндіреді және міндетті үлеске куәлік беруді он күннен аспайтын мерзімге қояды. Осы уақыттан кейін, міндетті мұрагердің құқығына дау туғызатын өсиет бойынша мұрагердің өтініші сотқа түскені туралы хабарлама болмаған кезде, нотариус міндетті үлеске құқығы бар мұрагерге мұрагерлік құқығы туралы куәлік береді. Егер көрсетілген он күндік мерзім ішінде нотариус сотқа осындай арыз түскені туралы хабарлама алса, ол сот істі шешкенге дейін міндетті үлеске куәлік беруді тоқтата тұруға міндетті.

Мұрадағы міндетті үлеске құқықты жүзеге асыру осы мұрагерлерге мұра қалдырушының өмірінде міндетті үлеске құқығы бар мұрагер пайдаланбаған, ал мұрагер тұру үшін пайдаланған мүлікті беру мүмкіндігіне кедергі болған кезде мұрагерлердің құқықтары сот тәртібімен қаралады (тұрғын үй, пәтер, басқа тұрғын үй, коттедж және т. б.) немесе жетілуге қаражат алудың негізгі көзі ретінде пайдаланылды (құралдар, шығармашылық шеберхана және т. б.). Бұл жағдайда сот міндетті үлеске құқығы бар мұрагерлердің мүліктік жағдайын ескере отырып, міндетті үлестің мөлшерін азайта алады немесе оны беруден бас тарта алады. Сот шешіміне сәйкес нотариус міндетті түрде мұрагерге мөлшерін сот анықтаған міндетті үлесті көрсете отырып, мұраға құқық туралы куәлік береді немесе егер сот мұрагерге оны беруден бас тартса, нотариус

міндетті үлесті бөлуден бас тартады. Осы нормативтік нұсқама міндетті үлес туралы жалпы ережеден жалғыз ерекшелік болып табылады.

Тест тапсырмалары

1. Өсиет жасалуы мүмкін:

- а) нотариустың келісімімен кез келген азамат;
- б) әрекет қабілеті шектеулі азамат;
- в) толық көлемде әрекет қабілеті бар азамат;
- г) 14 жасқа толған азамат;
- д) мүдделі адамдардың келісімімен әрекет қабілеті шектеулі азамат.

2. Өсиет жасалуы мүмкін:

- а) өкіл арқылы;
- б) жеке;
- в) мұрагерлердің бірінің көмегімен;
- г) толық көлемде әрекетке қабілетті кез келген азаматтың көмегімен;
- д) барлық көрсетілген тәсілдермен.

3. Өсиетті екі және одан да көп азаматтың жасауына жол беріле ме:

- а) ортақ мұрагер болған кезде жол беріледі;
- б) нотариустың келісімімен рұқсат етіледі;
- в) егер олардың кем дегенде біреуінде еңбекке жарамсыз асырауындағы адамдар болса, оларға жол берілмейді;
- г) ешқашан жол берілмейді;
- д) ортақ мүлік болған кезде жол беріледі.

4. Өкіл арқылы өсиетке жол беріле ме:

- а) азамат әрекетке қабілетсіз болған жағдайда жол беріледі;
- б) азамат ауыр науқастанған жағдайда жол беріледі;
- в) ешқашан жол берілмейді;
- г) нотариустың және туыстарының келісімімен жол беріледі;
- д) өмірге қауіп төндіретін жағдайда болғанда ғана рұқсат етіледі.

5. Өсиет-бұл мәміле:

- а) бір жақты;
- б) екі жақты;
- в) көпжақты;
- г) екіжақты да, көпжақты да;
- д) біржақты да, көпжақты да

Білімді өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар

1. Мұрагерліктің негіздері қандай?
2. Ерік–жігердің азаматтық-құқықтық табиғаты қандай?
3. Өсиет жасау ережелері қандай?
4. Бірнеше мұрагерге өсиет етілген мүлік тең үлестерде өсиет етілген болып саналатын жағдайлар қандай?
5. «Өсиеттен бас тарту» ұғымы нені білдіреді?

4 Заң бойынша мұрагерліктің ерекшеліктері

4.1 Заң бойынша мұрагерліктің кезектілігі және оларды мұраға шақыру тәртібі

Екінші негіз бойынша мұрагерлік кезінде өсиет бойынша мұрагерліктен айырмашылығы - заң бойынша мұрагерлік мұра қалдырушының еркіне қарамастан жүзеге асырылады, мұрагерлік тобы, олардың мұрагерлік үлестері заңнама талаптарына сәйкес анықталады. Мұнда мұрагерлік мүлік белгіленген тәртіпке сәйкес мұрагерлерге өтеді. Бұл ретте әрбір келесі кезектің мұрагерлері, егер:

- алдыңғы кезектегі мұрагерлер жоқ болса;
- алдыңғы кезектің мұрагерлері лайықты емес ретінде мұрагерліктен шеттетіледі, не олардың ешқайсысының мұрагерлік құқығы жоқ болса;
- алдыңғы кезектегі мұрагерлерді мұра қалдырушы мұрадан шеттеткен жағдайда;
- алдыңғы кезектегі мұрагерлердің ешқайсысы мұраны қабылдамаған немесе олардың барлығы мұрадан бас тартса.

Бірінші кезектегі мұрагерлер-мұрагердің балалары, жұбайы және ата-анасы (ҚР Азаматтық кодексінің 1061-бабы).

Балалары-мұра қалдырушының тіркелген немесе оған теңестірілген некеде туған ұлы немесе қызы. Олар кейін мұрасын иеленетін, ата-анасының тұрғылықты. Некені жарамсыз деп тану, сондай-ақ ата-ана құқықтарынан айыру балалардың мұрагерлік құқықтарына әсер етпейді. Мұрагері болып табылады және бала мұра қалдырушының зачатые кезінде оның өмірі мен туған тірі оның өлімінен кейін.

Балалардың анадан шығуы АХАЖ органдары беретін баланың тууын мемлекеттік тіркеу туралы куәлікпен де расталады. Бұл ретте анасы қайтыс болғаннан кейін оның балалары әкесімен тіркелген некеде болғанына немесе болмағанына қарамастан мұрагерлер болып табылады.

Баланы тіркеу кезінде жасанды ұрықтандыру әдісін қолданған жағдайда, бір-біріне үйленген және басқа әйелге эмбрион отырғызуға келісім берген

адамдарды баланың ата-анасы суррогат ананың келісімімен ғана жаза алады. Іс жүзінде суррогат ана баланы өзінде қалдыратын және, тиісінше, осы балаға қатысты өзінің ана екендігі туралы жазба жасайтын жағдайлар жиі кездеседі. Әлбетте, кейіннен бала суррогат анасы қайтыс болғаннан кейін ғана мұра болады, ал генетикалық ата-аналар мұндай балаға қатысты заң бойынша мұрагерлік кезінде мұрагер ретінде әрекет ете алмайды және бұған қандай келісім болса да.

Егер әке болу белгіленген тәртіппен мойындалса, бала әкесі қайтыс болғаннан кейін мұра болады. Егер бала бір-бірімен некеде тұрған адамдардан, сондай-ақ неке бұзылған, ол жарамсыз деп танылған кезден бастап немесе анасының жұбайы қайтыс болған кезден бастап үш жүз күн ішінде туылса, анасының жұбайы (бұрынғы жұбайы) баланың әкесі болып танылады.

Баланың анасының жұбайының әкесі олардың некесі туралы жазбамен куәландырылады. Сонымен қатар, өзін баланың әкесі деп таныған, бірақ анасымен үйленбеген адам қайтыс болған жағдайда әке болуды сот тәртібімен анықтауға болады. ҚР АҚ айқындайтын Қазақстандағы ресми мұрагерлік құқық мұрагерлердің 8 ресми кезегін белгілейді (ҚР АҚ 1061-1064-баптары). Олар қайтыс болған адам мен тұқым қуалайтын тауарларды талап ететін адам арасындағы туыстық қарым-қатынас деңгейіне, сондай-ақ бірқатар нақты жағдайларға байланысты пайда болады.

Заңнамада мұраға кіруге заңды құқығы бар бірінші кезектегі мұрагерлердің құқықтарын бір-біріне тең бөліп қорғайды:

Бірінші кезектілік деп мұра қалдырушының барлық ұрпақтарын, оның ішінде өзге мұра қалдырушының дүниесіне кеткеннен кейін туған балаларды түсінеді (бірақ бұл балалардың шынымен де мұра қалдырушымен қан байланысы болуы маңызды). Бірінші кезектегі мұрагерлер тобына тыныққан адамның жұбайы және оның қандас ата-анасы кіреді. Мұрагердің немерелері мұрагер қайтыс болған адаммен бір уақытта немесе ол қайтыс болғаннан кейінгі айларда қайтыс болған жағдайда ғана мұрагерлер ретінде қарастырылуы мүмкін.

Егер екінші кезектегі мұрагерлер мұрадан ресми түрде бас тартса немесе себепсіз себептермен мұрагерлік құқыққа ену уақытының мерзімін өткізіп алса немесе мұрагерлер болмаса, онда екінші кезекке жататын мұрагерлер туралы айтылады. Бұл жағдайда біз толық емес, сондай-ақ толық емес бауырлар, сондай-ақ мұра қалдырушының әпкелері туралы сөйлесетін боламыз. Екінші заңды кезекке әкемнің де, анасының да әжесі кіреді. Айта кету керек, толық және толық емес бауырлар мен апалы-сіңлілердің балалары марқұмның құндылықтары мен игіліктерін тек заңды ұсыну құқығымен ресми түрде мұра етеді.

Үшінші кезек, егер алдыңғы кезектегі мұрагерлер болмаса немесе олар қайтыс болса немесе мұра қалдырушы қайтыс болғаннан кейінгі алғашқы алты

айда заңмен белгіленген мұрагерлікке кірмеген болса, мұраға ие бола алады. Үшінші кезекте жатқызады ана дядю және апайды.

Төртінші кезекте - бұл қайтыс болған адамның туыстары, яғни үлкен әжелері, сондай-ақ мұра қалдырушының үлкен аталары.

Бесінші кезек - төртінші дәрежелі туыстар. Бұл топқа туған жиендері мен жиендері кіреді. Бұл санатқа қайтыс болған адамның ата-әжесінің туған ағалары мен әпкелері кіреді.

Қазақстан заңнамасында мұрагерлік құндылықтарға үміткерлердің тағы үш кезегі туралы айтылған. Алтыншы, жетінші және сегізінші кезектегі мұрагерлерді білдіреді. Мұрагерліктің алтыншы кезегі бойынша алдыңғы бесінші дәрежелі туыстардың тобы түсініледі-бұл мұра қалдырушының немере ағалары мен немерелері. Жетінші кезек-өгей әпкелер, сондай-ақ өгей бауырлар.

Өгей қыздары да, өгей ұлдары да осы топқа кіреді, өгей әкесі мен өгей шешесі де бар. Бірақ мұнда шарт бар. Бұл адамдар мұрагермен кемінде он жыл бірге бір шаңырақ астында өмір сүруі керек еді.

Бір кезектегі мұрагерлер мұра қалдырушының мүлкі мен өзге де құндылықтарын бірдей үлестермен мұраға алатынын түсінген жөн. ҚР АҚ-нің 1060-бабында адамдардың әрбір келесі кезегі алдыңғы кезектегі мұра алушылар болмаған жағдайда (кез келген себептер бойынша) мұрагерлік рәсімін бастауға ресми құқық алатындығы айтылған. Мұрагерлердің мұндай үлкен тізімі мұрагерлік құндылықтардың иесіз қалған санатқа өтуін болдырмайды.

4.2 Ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік

Ұсыну құқығы бойынша мұрагерліктің мәні заңда көзделген жағдайларда мұраны ашу моментіне қайтыс болған мұрагердің орнын оның мұрагері алады, ол өкілдік арқылы мұрагермен байланысты болады. Ұсыну құқығы бойынша мұрагерлер мұра ашылғанға дейін қайтыс болған мұрагерге тиесілі үлесті тең үлестерде мұра етеді.

Ұсыну құқығы бойынша мұрагерлер құрамында шығып қалған мұрагер мұра алатын мұрагерлік кезегіне түседі, ал мұрагерлік үлестің өзі мұрагерліктің бір кезегінің шегінде қалады және мұра қалдырушының жақын туыстарына ауысады. Бұл жағдайда мұрагерлердің санын көбейту арқылы мұраны жасанды түрде бөлу болмайды, бұл, мысалы, мұрагердің баласыз баласы төрт баласы бар қайтыс болған ағасының отбасына қарағанда төрт есе аз мұра алатын осындай әділетсіз жағдайларды болдырмауға мүмкіндік береді.

Ұсыну құқығы бойынша мұрагерлер қайтыс болған мұрагердің емес, мұрагердің мұрагерлік мүлкінің үлесін мұра ететіндігін атап өткен жөн. Бұл үлес мұра қалдырушының қарыздарымен ғана ауыртпалық түсірілуі мүмкін.

Ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік революцияға дейінгі заңнамаға да белгілі болды. Г.Ф. Шершеневич: «ұсыну құқығы-мұрагерлік кезінде тікелей

туысқа тиесілі орынды иелену құқығы, егер ол мұра ашылған кезде мұра ала алса.... Ұсыну құқығы өкілдік ететін тұлғаларды орнына қою мақсаты бар заңды белгі болып табылады».

Ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік заңда көзделген жағдайларда ғана мүмкін болады. Сондықтан, қазіргі уақытта заң бойынша мұрагерлер бола алады:

- мұра қалдырушының немерелері және олардың ұрпақтары бірінші кезектегі мұрагерлер ретінде;

- мұра қалдырушының жиендері мен жиендері (мұра қалдырушының ата-анасы бір және ата-анасы бөлек аға-інілері мен апа-сіңлілерінің балалары) екінші кезектегі мұрагерлер ретінде;

- үшінші кезектегі мұрагерлер ретінде мұра қалдырушының немере ағалары мен апалары.

Осылайша, ұсыну құқығы бойынша бірінші, екінші және үшінші контурдағы мұрагерлердің соңғы, төмен түсетін туыстары ғана мұра бола алады. Бірінші кезектегі мұрагерлермен мұра ала алатын ұсыну құқығы бойынша мұрагерлер шеңбері бұрын қолданыстағы заңнамада көзделгендей, мұра қалдырушының немерелері мен шөберелерімен ғана шектелмейтінін атап өткен жөн.

Заң бойынша мұрагердің ұрпақтарын ұсыну құқығы бойынша мұра қалдырушы өсиетте мұрадан айырған, сондай-ақ лайықсыз деп танылған мұрагерді мұра етпейді.

Іс жүзінде ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік көбінесе әділ шағымдарды тудырады. Мәселен, істердің бірі бойынша мұра қалдырушының онымен туыстық қарым-қатынасты қолдамаған, ұсыну құқығы бойынша мұраға шақырылған немересі онымен бірге тұрған және жалпы шаруашылық жүргізген мұра қалдырушының өгей қызын мұрадан толық шеттетті. Мұндай жағдайларды жою үшін соттың мұрагерлік үлесті ұсыну құқығы бойынша мұрагерге беру құқығын азайту немесе беруден бас тарту құқығын заңнамалық түрде бекіту қажет сияқты. Айта кету керек, бұл ұсыну құқығы бойынша мұрагерліктің маңызды функциясын төмендетпейді, мысалы, бір ата-анасынан айырылған кәмелетке толмаған мұрагерлердің мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету.

4.3 Мұрагерлік трансмиссия

Бұл институт Рим құқығынан келген. Ертедегі Рим Заңында мұрагерлік құқығы таза жеке деп түсінілген; егер мұрагер қандай да бір себептермен мұраны қабылдай алмаса, онда мұра заң бойынша ашылды. Претор заңында бұл мұрагер мұраны қабылдауға уақыт болмай өледі дегенді білдіреді. Преторлар иеленуге кіріс бере бастады, яғни басқа мұрагерлерді қоса бастады.

Мұраны мұрагерлік трансмиссия тәртібімен қабылдау құқығы осындай мұрагер қайтыс болғаннан кейін ашылған мұраның құрамына кірмейді. Қайтыс болған мұрагерге тиесілі мұраны қабылдау құқығын оның мұрагерлері жалпы негіздерде жүзеге асыра алады.

Мұрагер заң бойынша немесе өсиет бойынша мұра ашылғаннан Азमतтық кодекстің 1072-2-бабында белгіленген мерзімде мұраны қабылдауға үлгермей қайтыс болса, онда оған тиесілі мұраның үлесін қабылдау құқығы оның мұрагерлеріне ауысады. Қайтыс болған мұрагердің осы құқығын оның мұрагерлері мұраны қабылдауға арналған мерзімнің қалған бөлігі ішінде жалпы негіздерде іске асырады. Егер мерзімнің қалған бөлігі үш айдан аз болса, ол үш айға дейін ұзартылады.

Мұраны қабылдау үшін белгіленген мерзім өткеннен кейін, егер сот қайтыс болған мұрагердің мұрагерлерінің осы мерзімді өткізіп алу себептерін дәлелді деп таныса, онда сот оларды АҚ 1072-3-бабына сәйкес мұраны қабылдады деп тани алады. Мұрагердің мұраның бір бөлігін міндетті үлес ретінде қабылдау құқығы оның мұрагерлеріне өтпейді.

Тест тапсырмалары

1. Заң бойынша мұрагерлік кезінде асырап алынған және асырап алынған адамдардың мұрагерлік құқықтары мұрагерлік құқықтарға теңестіріледі:

- а) өгей (өгей қызы) және өгей әкесі (өгей шешесі);
- б) балалар мен ата-аналар;
- в) өгей және өгей әкесі;
- г) өгей қыздары мен өгей аналары;
- д) мұра қалдырушының асырауындағы адамдар.

2. Асырап алынған адамдар қайтыс болғаннан кейін заң бойынша мұра болмайды:

- а) асырап алушы ата-аналардың аталары (әжелері) ;
- б) асырап алушы ата-аналардың әкесі (анасы) ;
- в) ата-анасының тегі бойынша;
- г) бала асырап алушы ата-аналар;
- д) аға-інілері мен апа-сіңділері.

3. Мұрагерлердің туыстық қатынастарының дәлелі:

- а) АХАЖ органдарының куәлігі және метрикалық кітаптардан үзінділер;
- б) Паспорттардағы балалар мен жұбайы туралы жазбалар;
- в) туыстық қатынастарды белгілеу туралы сот шешімдерінің көшірмелері;
- г) мұра қалдырушымен бірге тұрғылықты жері бойынша тіркелгені туралы паспорттағы мөртабан; д) "а"–"в"тармақтарында көрсетілгендердің барлығы.

4. Мұраның ашылу орны расталады:

- а) тұрғын үй-пайдалану ұйымының анықтамасымен;
- б) қайтыс болған адамның жұмыс орнынан оның тұрғылықты жері туралы анықтамамен;
- в) мұрагерлік мүліктің немесе оның негізгі бөлігінің орналасқан жері туралы құжатпен қамтамасыз етіледі;
- г) мұра қалдырушының туған жері;
- д) "а"–"в" тармақтарында көрсетілгендердің барлығына.

Білімді өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар

1. Қандай жағдайларда заң бойынша мұрагерлік орын алады?
2. Өсиеттің мазмұнына қарамастан, мұрада қандай адамдардың міндетті үлесі бар? Міндетті үлесті есептеу тәртібі қандай?
3. Заң бойынша мұрагерлік кезінде акцияларды анықтау тәртібі қандай?
4. Қандай жағдайларда мұрагердің үлесі ұсыну құқығы бойынша оның ұрпақтарына өтеді және оларды бөлу тәртібі қандай?
5. Мұра қалдырушының еңбекке жарамсыз асырауындағы адамдар мұра болатын мән-жайлар қандай?

5 Мұраны қабылдау

5.1 Мұраны қабылдау әдістері мен мерзімдері

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1072-бабына сәйкес мұра алу үшін мұрагер оны қабылдауы керек. Ол үшін мұрагер:

- оның мұраға ие болуына (құқықтар бөлігінде де, заттар бөлігінде де, міндеттер бөлігінде де) ерік-жігерді анық және біржақты білдіруге;
- мұраны қарастырылған әдістердің бірімен қабылдау;
- мұраны заңмен белгіленген мерзімде қабылдау.

Мұрагердің мұраның бір бөлігін қабылдауы оған тиесілі барлық мұраны, ол қандай болмасын және қай жерде болмасын, қабылдауды білдіреді. Мұрагер бірнеше негіздер бойынша (өсиет бойынша және заң бойынша немесе мұрагерлік трансмиссия тәртібінде және мұраны ашу нәтижесінде) бір мезгілде мұрагерлікке шақырылған кезде мұрагер осы негіздердің бірі бойынша, олардың бірнешеуі бойынша немесе барлық негіздер бойынша өзіне тиесілі мұраны қабылдай алады. Мысалы, мұрагер мұраны ерік бойынша қабылдауы мүмкін, бірақ мұраны заң бойынша қабылдамауы мүмкін. Мұраны шартпен немесе ескертулермен қабылдауға жол берілмейді.

Мұраны иелену үшін азамат оны қабылдауы керек. Ол сонымен бірге оны басқа (бір нақты) мұрагердің пайдасына тастай алады. Бұл шешімнің кері күші жоқ.

Азамат мұраны екі заңды жолмен қабылдай алады:

1. Нотариусқа мұра қалдырушы тұрған жерге өтініш жазыңыз.
2. Белгілі бір әрекеттерді орындау арқылы нақты қабылдаңыз:
3. мұрагерлік мүлікті басқаруға немесе иеленуге кірісу;
4. оны сақтау;
5. оны ұстау бойынша шығындарды өтеу;
6. марқұмның қарызын төлеңіз.

Мұра мұра қалдырушы өмір сүрген соңғы жерде ашылады. Егер соңғы мекен-жай ешкімге белгісіз болса, онда бұл мүлік орналасқан жер. Бірақ бұл қалған мұрагерлер де мұраны қабылдады дегенді білдірмейді. Басқаша айтқанда, мұраны қабылдау – бұл әр мұрагердің ерік-жігерін жеке-жеке білдіру актісі. Мұраны мұрагерлердің бірнешеуінің ғана қабылдауы оларға заңда көзделген міндеттерді орындау жүктелетінін білдіреді. Қолданыстағы заңнамада қабылданған мұра іс жүзінде қабылданған уақытына қарамастан, сондай-ақ мұрагердің мұрагерлік мүлікке құқығын мемлекеттік тіркеу кезіне қарамастан, мұндай құқық мемлекеттік тіркеуге жататын болса, мұра ашылған күннен бастап мұрагерге тиесілі деп танылатыны белгіленеді.

Егер мұрагер мұра ашылған жердегі нотариаттық кеңсеге өзі келіп, өтініш берсе, қойылған қолдың түпнұсқалығын нотариаттық куәландыру талап етілмейді. Бұл жағдайда нотариус мұрагердің жеке басын анықтайды, ол өтінішке белгі қояды, онда мұрагер туралы мәліметтер де көрсетіледі.

Егер мұрагер мұраны іс жүзінде қабылдағаны туралы куәландыратын іс-әрекет жасаса, атап айтқанда, егер мұрагер мұраны қабылдағаны өзгеше дәлелденбесе, ол танылады:

- мұрагерлік мүлікті иеленуге немесе басқаруға кірісті;
- мұрагерлік мүлікті сақтау, оны қол сұғушылықтан немесе үшінші тұлғалардың талаптарынан қорғау бойынша шаралар қабылдады;
- өз есебінен мұралық мүлікті күтіп-ұстауға арналған шығыстарды жүргізді;
- мұра қалдырушының қарызын өз есебінен төледім немесе үшінші тұлғалардан мұра қалдырушыға тиесілі ақшалай қаражатты алдым.

Мұраны қабылдау шұғыл болып табылады. Мұра ашылған күннен бастап алты ай ішінде қабылдануы мүмкін. Егер мұра қалдырушы азамат болжамды қайтыс болған күні мұра ашық болса, онда ол азамат қайтыс болды деп жарияланған сот шешімі заңды күшіне енген күннен бастап 6 ай ішінде қабылдануы мүмкін. Азамат қайтыс болған деп жарияланған кезде, азаматтың қайтыс болғанын жариялау туралы сот шешімі заңды күшіне енген күн немесе сот шешімінде көрсетілген қайтыс болған күн деп саналады.

Өлім қаупі төнген немесе белгілі бір апаттан оның қайтыс болуын болжауға негіз болатын жағдайларда хабар-ошарсыз кеткен азамат қайтыс болды деп жарияланған жағдайда, сот бұл азаматтың қайтыс болған күнін оның қайтыс болған күні деп тануы мүмкін, бұл туралы сот шешімінде көрсетілген.

Мұраны қабылдаудың жалпы мерзімімен қатар Азаматтық кодексі арнайы мерзімдерді белгілейді:

- егер бұл құқық мұрагердің мұрадан бас тартуы немесе оны лайықсыз мұрагер деп тану салдарынан туындаса, мұрагерлік құқығы туындаған күннен бастап алты ай ішінде;

- мұрагерлік құқығы басқа мұрагердің мұраны қабылдамауы салдарынан туындайтын адамдар үшін мұраны қабылдаудың жалпы мерзімі аяқталған күннен бастап үш ай ішінде.

Белгіленген мерзімнен кейін мұраны қабылдау жүзеге асырылады:

- мерзімді қалпына келтіру және мұрагерді мұраны қабылдады деп тану туралы сот шешімі бойынша, егер мұрагер дәлелді себептермен мерзімін өткізіп алса және ол өткізіп алу себептері жойылғаннан кейін алты ай ішінде сотқа жүгінген жағдайда. Сот барлық мұрагерлердің мұрагерлік мүліктегі үлестерін анықтайды және бұрын берілген мұраға құқық туралы куәліктерді жарамсыз деп таниды;

- барлық мұрагерлердің жазбаша түрдегі келісімі болған жағдайда сотқа жүгінбестен. Бұрын берілген мұраға құқық туралы куәліктер жойылады. Егер бұрын берілген куәліктің негізінде жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу жүзеге асырылса, нотариустың бұрын берілген куәліктің күшін жою туралы қаулысы және жаңа куәлік мемлекеттік тіркеу туралы жазбаға тиісті өзгерістер енгізуге негіз болып табылады.

5.2 Мұрадан бас тарту құқығы

Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 1157, оған сәйкес Мұрагер басқа адамдардың пайдасына немесе оның пайдасына мұрагерлік мүліктен бас тартатын адамдарды көрсетпей мұрадан бас тартуға құқылы. Мұрагердің мұрадан бас тартатынын көрсетпестен мұрадан бас тарту сөзсіз бас тарту деп аталады. Мұндай бас тарту мұраны қабылдамау сияқты салдарға әкеп соғады. Басқаша айтқанда, мұрадан бас тартқан мұрагердің үлесі мұраны қабылдаған мұрагерлерге әрқайсысына тең үлестермен ауысады. Иесіз қалған мүлікті мұраға қалдыру кезінде мұрадан бас тартуға жол берілмейді. Мұрагер мұраны қабылдау үшін белгіленген мерзім ішінде, оның ішінде ол мұраны қабылдаған жағдайда мұрадан бас тартуға құқылы. Мұрадан бас тарту кейіннен өзгертілмейді немесе кері қайтарылмайды.

Егер мұрагер мұраның іс жүзінде қабылданғаны туралы бір мәнді куәландыратын іс-әрекеттер жасаған болса, сот осы мұрагердің арызы

бойынша, егер мерзімді өткізіп алу себептерінің дәлелді болғанын анықтаса, оны мұрадан бас тартты деп тануға құқылы. Мұрагер кәмелетке толмаған, әрекетке қабілетсіз немесе шектеулі мүгедек азамат болған жағдайда, қорғаншы және қамқоршы органның алдын ала рұқсатымен мұрадан бас тартуға жол беріледі. 1-Б. сәйкес Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 1158-інде Мұрагер мұрагерлік құқығынан айырылмаған кез-келген кезектегі заң бойынша хабар тарату мұрагерлері немесе мұрагерлер арасынан басқа адамдардың пайдасына, оның ішінде ұсыну құқығы немесе мұрагерлік беру тәртібі бойынша мұрагерлікке шақырылғандардың пайдасына мұрадан бас тартуға құқылы. Аталған адамдардың қайсыбірінің пайдасына бас тартуға жол берілмейді:

- өсиет бойынша мұраға қалдырылған мүліктен, егер мұра қалдырушының барлық мүлкі оған тағайындалған мұрагерлерге өсиет етілсе;
- мұрадағы міндетті үлестен;
- егер мұрагерге Мұрагер тағайындалған болса.

Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 1156-бабының 1-бөлігінде көрсетілмеген адамдардың пайдасына мұрадан бас тартуға жол берілмейді. Сондай-ақ ескертулермен немесе шартпен мұрадан бас тартуға жол берілмейді.

Мұрадан бас тарту әдістері мақалада қарастырылған. Мұрадан бас тарту мұрагердің мұрадан бас тарту туралы өтінішін мұра ашылған жердегі нотариусқа (немесе заңға сәйкес лауазымды адамға мұраға құқық туралы куәлік беруге уәкілеттік берілген адамға) беру арқылы жасалады. Мұрагер мұрадан пайдасына көрінетін адамдарды таңдау кезінде ол оларды мұрагерлікке шақыру кезегімен байланысты емес.

5.3 Мұраға құқық туралы куәлік

Мұра ашылған күннен бастап алты ай өткен соң (мұра қалдырушының қайтыс болуы) мұрагердің өтініші бойынша мұраның ашылған жері бойынша мұраға құқық туралы куәлік беріледі.

Мұраға құқық туралы куәлік алу - бұл мұраны қабылдаған мұрагердің міндеті емес, құқығы. Куәлік үшінші тұлғалардың алдында оның иесінің мұрагерлік құқығының бар екендігі туралы куәландыратын ресми құжат болып табылады. Бұл құжат жылжымайтын мүлікке, автотөкелік құралдарына, салымдардағы және шоттардағы ақша қаражатына, бағалы қағаздарға және т. б. қатысты айналып өтпейді. Өсиеттің күшін жою актілерінің болуы немесе болмауы; мұраның ашылу уақыты мен орны; мұралық мүліктің құрамы мен орналасқан жері; мұрадағы міндетті үлеске құқығы бар адамдардың шеңберін анықтайды.

Мұрагерлердің қалауы бойынша мұраға құқық туралы куәлік барлық мұрагерлерге бірге немесе әрбір мұрагерге жеке-жеке, тұтас алғанда барлық мұрагерлік мүлікке немесе оның жекелеген бөліктеріне берілуі мүмкін.

Нотариус мұрагерге «мұрагерлік құқық туралы куәлік» береді. Бұл куәлікті мұра ашылған күннен бастап алты ай өткен соң алуға болады. Куәлікке сүйене отырып, Әділет органдары жер, үй, пәтер құқығын ресми түрде тіркейді. Қағаздарды мүлік орналасқан жердегі Халыққа қызмет көрсету орталықтары арқылы береді.

Өсиет бойынша да, заң бойынша да мұраға қалдыру кезінде, егер нотариуста куәлік беруге өтініш білдірген адамдардан басқа тиісті мүлікке не бүкіл мұраға қатысты басқа мұрагерлердің жоқ екендігі туралы анық деректер болса, куәлік көрсетілген мерзім аяқталғанға дейін берілуі мүмкін.

Тест тапсырмалары

1. Мұра қалдырушы өсиетте көрсетпеген мүлікті бөлу:

- а) өсиет бойынша мұрагерлер тең үлеспен;
- б) заң бойынша мұрагерлер тең үлестермен;
- в) заң бойынша және өсиет бойынша мұрагерлердің тең үлестермен;
- г) заң бойынша мұрагерлердің үлестеріне мөлшерлес;
- д) міндетті үлеске құқығы бар мұрагерлер ұсынады.

2. Мұрагерлердің арасында дау туған жағдайда олардың үлестері және олар мұраға қалдырған бөлінбейтін затты пайдалану тәртібі:

- а) нотариустың ұсынысы бойынша сот;
- б) заң бойынша мұрагерлікке сәйкес;
- в) мұрагерлердің көпшілігінің шешімімен;
- г) нотариус;
- д) сот.

3. Егер мұра қалдырушы сотта немесе АХАЖ органында некені бұзу туралы іс қозғалғаннан кейін қайтыс болса, онда аман қалған жұбайы заң бойынша мұрагерліктен шеттетілуі мүмкін:

- а) нотариустың шешімдері;
- б) сот шешімдері;
- в) мұрагерлердің шешімдері
- г) нотариус пен мұрагерлердің бірлескен шешімі;
- д) АХАЖ органының шешімдері.

4. Мұрагердің мұрадан бас тартуы:

- а) нотариусқа мұрадан бас тарту туралы өтініш беру; ;

- б) мұрадан бас тарту туралы сотқа арыз беру;
- в) себезгі салушыға мұрадан бас тарту туралы өтініш беру;
- г) барлық қалған мұрагерлерді ауызша хабардар ету;
- д) барлық қалған мұрагерлерге өз пікірін білдіру және ауызша хабарлау.

5. Мұрагерлердің бірі мұраны қабылдамаған жағдайда оның мұраның үлесі жоғалады:

а) заң бойынша және өсиет бойынша қалған мұрагерлерге беріледі және олардың арасында тең бөлінеді;

б) заң бойынша мұрагерлерге беріледі және олардың арасында тең үлестермен бөлінеді;

в) мұрагерлікке шақырылған заң бойынша мұрагерлерге беріледі және олардың арасында олардың мұрагерлік үлесіне барабар бөлінеді;;

г) оның мұрагерлеріне ұсыну құқығы бойынша;

д) мемлекетке.

6. Мұрагерлік мүлікті бөлу:

а) нотариус;

б) мұра қалдырушының себезгісі;

в) мұра қалдырушының нотариусы мен себезгісі;

г) мұраны қабылдаған мұрагерлердің келісімі бойынша;

д) сот.

7. Туылмаған мұрагердің мүдделерін қорғау үшін мұрагерлік мүлікті бөлуге қатысуға шақырылуға тиіс:

а) кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі инспектор;

б) сот приставы;

в) қорғаншылық және қамқоршылық органының өкілі;

г) прокуратура өкілі;

д) душ қабылдағыш

8. Егер үлесті бөліп шығару өсиет бойынша мұрагерге берудің мүмкін болмауына әкеп соқса, сот міндетті үлесті бөліп беруден бас тарта алады:

А) тұрғын үй;

б) еңбек құралдары;

в) шығармашылық шеберхана;

г) көлік құралының;

д) барлық көрсетілген "а"—"в" бекеттерінде жүзеге асырылады.

9. Кәмелетке толмағандардың, әрекетке қабілетсіз немесе әрекет қабілеті шектеулі мұрагерлердің заңды мүдделерін қорғау мақсатында мұраны бөлу туралы келісім жасалғаны туралы хабардар етілуге тиіс:

- а) сот органы;
- б) полиция органы;
- в) жергілікті өзін-өзі басқару органы;
- г) қорғаншы және қамқоршы орган;
- д) душ қабылдағыш.

10. Мұрагердің мұраның бір бөлігін оның мұрагерлеріне міндетті үлес ретінде қабылдау құқығы бар ма:

- а) әрқашан өтеді;
- б) жазбаша келісіммен ауысады;
- в) барлық мұрагерлердің келісімімен ауысады;
- г) егер олар осындай мұрагердің асырауында болса, ауысады;
- д) ешқашан өтпейді.

Білімді өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар

1. Мұрагер мұраны алу үшін қандай әрекеттерді орындауы керек? Мемлекет иесіз қалған мүлікті сатып алу үшін мұндай әрекеттер қажет пе?
2. Мұраны шарт бойынша және ескертпемен қабылдауға бола ма?
3. Қабылданған мұра қай сәттен бастап мұрагерге тиесілі деп танылады?
4. Мұраны қабылдау қандай жолдармен жүзеге асырылады? 5. Мұраны қабылдау мерзімі қалай есептеледі?
6. Қандай жағдайда мұраны қабылдау құқығының ауысуы (мұрагерлік беру) пайда болады?
7. Мұрадан бас тартудың салдары қандай?
8. Мұраны бөлу кезінде туылған, бірақ әлі туылмаған баланың мүдделерін қорғау қалай жүзеге асырылады?
9. Мұрагерлік мүлікті қорғау дегеніміз не?
10. Мұраға құқық туралы куәлікті беру тәртібі қандай?

6 Мұрагерлік мүлікті қорғау

6.1 Мұраны қорғау және басқару

Мұраның ашылған жеріндегі нотариус мұрагерлердің, бас тартушылардың, кредиторлардың немесе мемлекеттің мүдделері үшін қажет болған кезде мұрагерлік мүлікті қорғауға шаралар қолданады. Мұрагерлік мүлікті қорғау барлық мұрагерлер мұраны қабылдағанға дейін, ал егер оны

олар қабылдамаса – мұра ашылған күннен бастап алты ай өткенге дейін жалғасады. Егер үш айдан аз мұраны қабылдауға арналған мерзімнің қалған бөлігі ішінде атқару өкіметі органының нотариусына немесе лауазымды адамына мұрагерлік құқығы басқа мұрагерлер мұраны қабылдамаған жағдайда туындайтын адамдардан мұраны қабылдау туралы өтініш келіп түскен жағдайда, қорғау мұра жабылған күннен бастап алты айдан кейін де жалғасуы мүмкін.

Нотариус мұраны қорғау және оны басқару жөніндегі шараларды өтініш бойынша қабылдайды:

- бір немесе бірнеше мұрагерлер;
- өсиетті орындаушы;
- жергілікті өзін-өзі басқару органы;
- қорғаншылық және қамқоршылық органы;
- мұрагерлік мүлікті сақтау мүддесінде әрекет ететін басқа да тұлғалар.

Нотариус мұралық мүлікті қорғауға шаралар қабылдау туралы өтініш алғаннан кейін, ол мұралық мүліктің бар-жоғын, оның құрамы мен орналасқан жерін анықтайды, сондай-ақ барлық мұрагерлерге мұраның ашылғаны туралы хабарлайды. Мұрагерлік мүлікті қорғау шаралары қайтыс болу туралы куәлікті ұсынған кезде немесе мұра қалдырушының қайтыс болуы туралы анық мәліметтер болған кезде ғана қолданылуы мүмкін. Нотариусқа мұрагерлік мүлікті қорғау туралы өтініш қалдырған адамдар оған осы мүлікті қорғау үшін бұрын қандай-да бір шаралар қабылданғанын, егер олар қабылданса, кім және кім қабылдағанын хабарлауы керек. Өсиетті орындаушы тағайындалған жағдайда нотариус мұраны қорғау және оны өз бетінше немесе бір немесе бірнеше мұрагерлердің өтініші бойынша басқару шараларын қабылдайды. Мұраның құрамын және оны қорғауды анықтау мақсатында банктер, басқа кредиттік ұйымдар және өзге де заңды тұлғалар нотариустың сұрау салуы бойынша оған осы адамдардың мұра қалдырушыға тиесілі мүлкі туралы қолда бар мәліметтер туралы хабарлауға міндетті. Алынған мәліметтерді нотариус өсиетті орындаушы мен мұрагерлерге ғана хабарлай алады.

Нотариус мұрагерлік мүліктің тізімдемесін жүргізеді. Тізімдеме актісінің кіріспе бөлігінде мыналар көрсетілуге тиіс:

- тізімдеме актісін жасау күні мен уақыты, нотариустың тегі, аты, әкесінің аты;
- нотариат кеңсесінің атауы;
- қалған мүлік туралы хабарламаның келіп түскен күні;
- тізімдемеге қатысатын адамдардың тегі, аты, әкесінің аты, олардың тұрақты тұрғылықты жерінің мекенжайы;
- мұра қалдырушының тегі, аты, әкесінің аты, оның қайтыс болған күні мен уақыты, сипатталған мүліктің орналасқан жері;
- мұрагерлер туралы мәліметтер: олардың тегі, аты, әкесінің аты, тұрақты мекен-жайы;

- мүлікті қорғаудың қабылданған алдын ала шаралары туралы мәліметтер.

Көбінесе Мүлікті тізімдеу кезінде нотариуста қандай мүлікті үй және тұрмыстық заттарға, ал қайсысын сәнді заттарға жатқызу керектігі туралы қиындықтар туындайды. Заттарды қарапайым үй жағдайлары мен тұрмыстық заттарға жатқызудың шешуші белгісі оларды мұра қалдырушының ғана емес, сонымен бірге онымен бірге тұратын мұрагерлердің күнделікті тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін пайдалану болып табылады. Тізімдеу актісін нотариус кемінде үш данада жасайды: бір акт мұрагерлік іске тігіледі, екіншісі қолхат ала отырып сақтаушыға немесе мүлікті сақтауға қабылдаған басқа адамға беріледі, үшіншісі – мұрагерлік іске салынады және мұрагерлерге мұраға құқық туралы куәлікпен бірге беріледі. Тізімдеу актісіне нотариус, куәгерлер, мүлікті сақтауға қабылдаған адам және тізімдемені жүргізуге қатысқан басқа да адамдар қол қояды.

Мұра құрамына кіретін қолма-қол ақшаны, валюталық құндылықтарды, бағалы металдар мен тастарды, бағалы қағаздар мен қаруды басқаруды талап етпейтін олардан жасалған бұйымдарды қоспағанда, басқаруды талап етпейтін мұрагерлік мүлікті нотариус өзіне белгілі, мүлікті сақтауға қабылдау мүмкіндігі бар мұрагерлердің біреуіне жауапты сақтауға береді. Егер қандай да бір себептермен аталған мүлікті мұрагерлерге беру мүмкін болмаса, заңнама нотариустың мұраны өз қалауы бойынша мұрагер болып табылмайтын басқа адамға (немесе адамдарға) сақтауға беруіне мүмкіндік береді. Нотариус сақтаушыны тағайындау туралы тиісті қаулы шығарады. Мұраға қалдыру өсиетті орындаушы тағайындалған өсиет бойынша жүзеге асырылған жағдайда, аталған мүлікті сақтауды өсиетті орындаушы дербес не өсиетті Орындаушының қалауы бойынша мұрагерлердің біреуімен немесе басқа адаммен сақтау шартын бұзу арқылы қамтамасыз етеді.

Жоғарыда аталған барлық жағдайларда мұрагерлік мүлікті сақтауға беруді нотариус немесе өсиетті орындаушы осы адамдарға сақтау шарты негізінде жүзеге асырады, оның маңызды шарттары мен тәртібі Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 47-тарауының нормаларымен анықталады. Мүлікті сақтауға беру туралы тізімдеме актісіне жазба жасалады, ал мүлікті сақтауға қабылдаған адамнан нотариус мұрагерлік мүлікті талан-таражға салғаны, иеліктен шығарғаны немесе жасырғаны және сол арқылы мұрагерлерге келтірілген залалдар үшін қылмыстық және материалдық жауаптылық туралы қолхат алады.

Тізімдеме актісінде нотариус сақтаушының тегін, атын, әкесінің атын, туған жылын, тұрақты тұратын (тіркелген) жерінің мекенжайын, сондай-ақ оның жеке басын куәландыратын құжаттың атауын, нөмірін, берілген күнін және осы құжатты берген мекеменің атауын көрсетуге тиіс.

Заңнамада, егер оның құрамында сақтауды ғана емес, басқаруды да талап ететін мүлік болса, мысалы, жеке меншік иесі мұра қалдырушы болған

кәсіпорын, шаруашылық серіктестіктері мен қоғамдарының жарғылық (жиналмалы) капиталындағы үлестер, бағалы қағаздар, зияткерлік меншік, жөндеуді талап ететін тұрғын үй болса, мұраны қорғауға шаралар қабылдаудың ерекше тәртібі көзделген. Егер мұраның құрамында осындай мүлік болса, нотариус немесе өсиет қалдырушы Басқарушы құрылтайшылар ретінде әрекет ете отырып, сенімгерлік басқарушымен сенімгерлік басқару шартын жасасуға міндетті. Көрсетілген шарттың негізінде нотариус (өсиетті орындаушы) жоғарыда көрсетілген мүлікті мұраны қорғау мерзіміне Сенімгерлік басқарушыға сенімгерлік басқаруға береді, ал басқарушы бұл мүлікті пайда алушы ретінде мұрагерлердің мүддесінде басқаруды жүзеге асыруға міндеттенеді. Өнерге сәйкес екенін ескеру қажет.

Нотариусы (өсиетті орындаушы) азаматтармен де, заңды тұлғалармен немесе басқа ұйымдармен де сенімгерлік басқару шартын жасасуға құқылы. Алайда мұрагерлер, мемлекеттік органдар немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдары, унитарлық кәсіпорындар мен мекемелер сенімді басқарушылар бола алмайды. Сонымен қатар, нотариус қосымша менеджерлер ретінде келісім-шарт жасасатын адамдарды таңдағанда, ол мұндай адамдарға заңнамада белгіленген арнайы талаптарды ескеруі керек. Атап айтқанда, егер мұра қалдырушы ғылым, әдебиет және өнер туындыларының авторы болып табылса, ол өсиетті орындаушы тағайындалатын тәртіппен өзі қайтыс болғаннан кейін өз туындыларына қол сұғылмаушылықты қорғауды жүктейтін және өз өкілеттігін өмір бойы жүзеге асыратын адамды көрсетуге құқылы. Мұндай болмаған жағдайда автор қайтыс болғаннан кейін туындыларға қол сұғылмаушылықты қорғауды оның мұраны қабылдаған мұрагерлері, сондай-ақ авторлық құқықтарды қорғау жүктелген ұйымдар жүзеге асырады. Бұл ұйымдар туындыларға қол сұғылмаушылықты қорғауды мұрагерлері болмаған немесе олардың авторлық құқығы тоқтатылған жағдайда да жүзеге асырады. Туындылардың қол сұғылмаушылығын қорғау дегеніміз-шығарманы жариялау, көпшілік алдында орындау немесе басқа мақсатта пайдалану кезінде автордың келісімінсіз шығарманың өзіне де, оның атауына да қандай да бір өзгерістер енгізуге тыйым салу, сондай-ақ автордың келісімінсіз шығарманы иллюстрациялармен, алғы сөздермен, кейінгі сөздермен, түсініктемелермен және қандай да бір түсіндірмелермен қамтамасыз ету, қолданыстағы заңнамаға сәйкес туындыға қол сұғылмаушылықты қорғау жөніндегі іс-шаралар, шын мәнінде, сенімгерлік басқару көлеміне кіреді.

Мұраны сенімгерлік басқару шарты жазбаша нысанда жасалуға тиіс. Егер жылжымайтын мұрагерлік мүлік сенімгерлік басқаруға берілсе, онда тиісті шарт жылжымайтын мүлікті сату шарты үшін көзделген нысанда жасалуға тиіс. Жылжымайтын мүлікті сенімгерлік басқаруға беру осы мүлікке меншік құқығының ауысуы сияқты тәртіппен мемлекеттік тіркелуге жатады. Мүлікті сенімгерлік басқару шартының нысанын немесе жылжымайтын мүлікті

сенімгерлік басқаруға беруді тіркеу туралы талапты сақтамау шарттың жарамсыздығына әкеп соғады.

Мұрагерлік мүлікті алдын – ала басқару шартының маңызды шарттары: сенімгерлік басқаруға берілген мүліктің құрамы; мұрагерлердің – азаматтардың тегі, аты, әкесінің аты немесе мұрагер-заңды тұлғаның пайда алушы ретіндегі атауы; егер сенімгерлік басқару ақылы негізде жүзеге асырылса, менеджерге сыйақы мөлшері мен нысаны; шарттың қолданылу мерзімі. Мүлікті сенімгерлік басқару шарты сенімгерлік басқарушының мұрагерлерге сенімгерлік басқару шартының тиісінше орындалмауымен келтірілуі мүмкін залалдарды өтеуді қамтамасыз ету үшін кепіл беруі көзделуі мүмкін. Нотариус (өсиетті орындаушы) мен мұрагерлер шартта сенімгерлікпен басқарушының өз қызметі туралы есеп беру мерзімі мен тәртібін белгілеуге құқылы.

Мүлікті сенімгерлік басқаруды жүзеге асыра отырып, сенімгерлік басқарушы сенімгерлік басқару шартына сәйкес осы мүлікке қатысты кез келген заңды және нақты іс-әрекеттерді, оның ішінде осы мүліктің меншік иесінің өкілеттігін, бірақ тек пайда алушының мүддесінде ғана жасауға құқылы. Сондықтан шартта жеке тұлғаларға қатысты шектеулер қарастырылуы мүмкін сенімгерлік басқарушы мүлікті сенімгерлік басқару жөніндегі іс-әрекеттерді, атап айтқанда жылжымайтын мүлікке билік етуді сенімгерлік басқару шартында тікелей көзделген жағдайларда ғана жүзеге асырады. Сенімгерлік басқарушы өзіне берілген өкілеттіктерді асыра пайдаланып немесе оған белгіленген шектеулерді бұза отырып жасаған мәміле бойынша міндеттемелерді сенімгерлік басқарушы жеке өзі көтереді.

Сенімгерлік басқаруға берілген мүлікпен мәмілелерді сенімгерлік басқарушы өз атынан жасайды, бұл ретте ол осындай басқарушы ретінде әрекет етеді. Егер жазбаша ресімдеуді талап етпейтін іс-әрекеттерді жасау кезінде екінші Тарапқа оларды сенімгерлік басқарушы осы сапада жасағаны туралы хабарланса, ал жазбаша құжаттарда сенімгерлік басқарушының атынан немесе атауынан кейін «Д.У.» деген белгі қойылса, бұл шарт сақталған болып есептеледі. Жалпы ереже бойынша, осындай мәмілелерді жасау нәтижесінде сенімгерлік басқарушы алған құқықтар, сондай-ақ мүлікті сенімгерлік басқару бойынша өзге де іс-әрекеттер басқаруға берілген мұрагерлік мүліктің құрамына кіреді. Сенімгерлік басқарушының осындай іс-әрекеттері нәтижесінде туындаған міндеттер осы мүлік есебінен орындалады. Алайда, егер сенімгерлік басқарушы аталған мәмілелерді жасай отырып, сәйкес өзінің мәртебесі туралы қарсы агенттерді хабардар етпесе. Ол үшінші тұлғалардың алдында жеке-жеке жауап береді және оларға тек өзіне тиесілі мүлікпен жауап береді және оған мұраны басқаруға берілмейді.

Сенімгерлікпен басқарушы басқа адамға, егер оған шартта осыған уәкілеттік берілген болса не нотариустың (өсиетті Орындаушының) жазбаша нысанда келісімін алса не мән-жайларға байланысты нотариустың (өсиетті

Орындаушының) немесе мұрагерлердің мүдделерін қамтамасыз ету үшін осыған мәжбүр болса және бұл ретте нотариустың (өсиетті Орындаушының) нұсқауларын қисынды мерзімде алу мүмкіндігі болмаса, мұраны басқару үшін қажетті іс-әрекеттер жасауды оның атынан тапсыра алады. Әйтпесе, сенімгерлік басқарушы мұраны жеке өзі басқарады. Өзі таңдаған Сенім Білдірілген Адамның іс-әрекеті үшін сенімгер басқарушы өзінің іс-әрекеті үшін де жауап береді.

Сенімді басқарушы мұрагерлердің мүдделері үшін мұраны басқару кезінде тиісті қамқорлықты көрсетпестен, олардың табиғи тозуын ескере отырып, мүліктің жоғалуы немесе бүлінуі салдарынан келтірілген шығындарды, сондай-ақ мұраны сенімгерлік басқару кезінде жоғалған пайданы өтейді. Егер сенімгерлік басқарушы еңсерілмейтін күштің не мұрагерлердің немесе нотариустың (өсиетті орындаушының) іс-әрекеттерінің салдарынан болғанын дәлелдемесе, келтірілген залалдар үшін жауапты болады.

Мұраны сенімгерлік басқару шарты оның қолданылу мерзімі аяқталғанға дейін тоқтатылады:

- егер шартта өзгеше көзделмесе, басқа мұрагерлер болмаған кезде мұрагерлер болып табылатын азамат қайтыс болғанда немесе заңды тұлға таратылғанда;

- егер шартта өзгеше көзделмесе, оған қарсы басқа мұрагерлер болмаған кезде мұрагердің шарт бойынша пайда алудан бас тартуы негіз болып табылады;

- сенімгерлік басқарушы болып табылатын азамат қайтыс болған, ол әрекетке қабілетсіз, әрекет қабілеті шектеулі немесе хабар-ошарсыз кеткен деп танылған, сондай-ақ дара кәсіпкер дәрменсіз (банкрот) деп танылған;

- сенімгерлікпен басқарушы үшін мүлікті сенімгерлікпен басқаруды жеке жүзеге асыру мүмкін болмауына байланысты сенімгерлікпен басқарушының немесе нотариустың (өсиетті орындаушының) сенімгерлікпен басқаруды жүзеге асырудан бас тартуы;

- сенімгер басқарушыға шартта келісілген сыйақыны төлеу шартымен нотариус (өсиетті орындаушы) кез келген өзге себептер бойынша шарттан бас тартса.

Егер шартта хабарлаудың өзге мерзімі көзделмесе, бір тарап мұраны сенімгерлік басқару шартынан бас тартқан кезде екінші тарап бұл туралы шарт тоқтатылғанға дейін үш ай бұрын хабардар етілуге тиіс. Мұраны сенімгерлікпен басқару шарты тоқтатылғаннан кейін, егер шартта өзгеше көзделмесе, тиісті мүлік нотариусқа (өсиетті орындаушыға) беріледі.

6.2 Мұрагерлердің мұра қалдырушының борыштары бойынша жауапкершілігі

Мұраны қабылдаған мұрагерлер мұра қалдырушының борыштары бойынша ортақ жауап береді. Мұрагерлердің әрқайсысы мұра қалдырушының борыштары бойынша оған өткен мұрагерлік мүліктің құны шегінде жауап береді. Мұраны мұрагерлік жолмен қабылдаған мұрагер осы мұрагерлік мүліктің құны шегінде осы мүлікке тиесілі мұрагердің қарыздары бойынша жауап береді және мұрагердің қарыздары бойынша осы мүлікке жауап бермейді. мұраны қабылдау құқығы оған өтті.

Мұра қалдырушының кредиторлары тиісті талаптар үшін белгіленген талап қою мерзімдері шегінде мұраны қабылдаған мұрагерлерге өз талаптарын қоюға құқылы. Мұра қабылданғанға дейін кредиторлардың талаптары өсиетті Орындаушыға немесе мұрагерлік мүлікке қойылуы мүмкін. Соңғы жағдайда сот мұрагерлер мұраны қабылдағанға дейін немесе иесіз қалған мүлік мұрагерлік тәртібімен ауысқанға дейін істі қарауды тоқтата тұрады.

Бұдан басқа, мұра қалдырушының кредиторлары талаптар қойған кезде тиісті талаптар үшін белгіленген талап қою мерзімі үзіліске, тоқтатыла тұруға және қалпына келтіруге жатпайды.

Кредиторлардың талаптарын ұсынудың алты айлық мерзімі тек мұра қалдырушының міндеттемелерінен туындайтын талаптар үшін белгіленеді және қолданылмайды: мүлікке меншік құқығын тану және оны талап ету туралы үшінші тұлғалардың талаптары; мұра қалдырушыны ауру кезінде, оны жерлеу кезінде күту шығындарын өтеу туралы талаптар, сондай-ақ мұрагерлік мүлікті қорғау және оны басқару шығындарын өтеу туралы талаптар – бұл талаптарға қойылатын талаптардың жалпы мерзімі қолданылады.

Егер кредитор нотариуска (мемлекеттік нотариаттық кеңсеге) орындалмаған міндеттемелер бойынша талап қойса, онда соңғысы кредитордың өтінішін қабылдауға және оны мұрагерлік істерді есепке алу кітабында тіркеуге міндетті. Кредитордың мұрагерлік мүлікті қорғауға шаралар қабылдау туралы өтінішін нотариус мұрагерлік мүлікті қорғауға шаралар қабылдау туралы өтініштерді есепке алу кітабында тіркейді. Егер кредитордың нотариуска жүгінуіне дейін ол қайтыс болған адамға мұрагерлік іс жүргізбесе, ол кредитордың өтініші бойынша ашылады.

Алайда, кредитордың аталған өтінішін қабылдаған нотариустың мұралық мүлік есебінен талапты қанағаттандыру туралы өкімді өз бетінше беруге құқығы жоқ, тек қажет болған жағдайларда ғана мұралық мүлікті қорғауға шаралар қолдануға, кредитордың келіп түскен өтініші туралы мұрагерлерге хабарлауға және оларға борышты өз еркімен өтеуді ұсынуға міндетті. Мұрагерлер кредитордың талаптарын өз еркімен қанағаттандырудан және мүлікті тізімдемеге ұсынудан бас тартқан кезде нотариус бұл туралы акт

жасайды және кредиторға осы мұрагерлерге талап қоюмен жалпы юрисдикция сотына жүгіну тәртібін түсіндіреді. Акт екі данада жасалады: біреуі – мұрагерлік іске тігіледі, екіншісі – кредиторға беріледі.

Тест тапсырмалары

1. Мұра қалдырушы өсиетте көрсетпеген мүлікті бөлу:

- а) өсиет бойынша мұрагерлер тең үлеспен;
- б) заң бойынша мұрагерлер тең үлестермен;
- в) заң бойынша және өсиет бойынша мұрагерлердің тең үлестермен;
- г) заң бойынша мұрагерлердің үлестеріне мөлшерлес;
- д) міндетті үлеске құқығы бар мұрагерлер ұсынады.

2. Мұрагерлердің арасында дау туған жағдайда олардың үлестері және олар мұраға қалдырған бөлінбейтін затты пайдалану тәртібі:

- а) нотариустың ұсынысы бойынша сот;
- б) заң бойынша мұрагерлікке сәйкес;
- в) мұрагерлердің көпшілігінің шешімімен;
- г) нотариус;
- д) сот.

3. Егер мұра қалдырушы сотта немесе АХАЖ органында некені бұзу туралы іс қозғалғаннан кейін қайтыс болса, онда аман қалған жұбайы заң бойынша мұрагерліктен шеттетілуі мүмкін:

- а) нотариустың шешімдері;
- б) сот шешімдері;
- в) мұрагерлердің шешімдері
- г) нотариус пен мұрагерлердің бірлескен шешімі;
- д) АХАЖ органының шешімдері.

4. Мұрагердің мұрадан бас тартуы:

- а) нотариусқа мұрадан бас тарту туралы өтініш беру;
- б) мұрадан бас тарту туралы сотқа арыз беру;
- в) себезгі салушыға мұрадан бас тарту туралы өтініш беру;
- г) барлық қалған мұрагерлерді ауызша хабардар ету;
- д) барлық қалған мұрагерлерге өз пікірін білдіру және ауызша хабарлау.

5. Мұрагерлердің бірі мұраны қабылдамаған жағдайда оның мұраның үлесі:

- а) заң бойынша және өсиет бойынша қалған мұрагерлерге беріледі және олардың арасында тең бөлінеді;

б) заң бойынша мұрагерлерге беріледі және олардың арасында тең үлестермен бөлінеді;

в) мұрагерлікке шақырылған заң бойынша мұрагерлерге беріледі және олардың арасында олардың мұрагерлік үлесіне барабар бөлінеді;

г) оның мұрагерлеріне ұсыну құқығы бойынша;

д) мемлекетке.

6. Мұрагерлік мүлікті бөлуді: а) нотариус жүзеге асырады;

б) мұра қалдырушының себезгісі;

в) мұра қалдырушының нотариусы мен себезгісі;

г) мұраны қабылдаған мұрагерлердің келісімі бойынша;

д) сот.

7. Туылмаған мұрагердің мүдделерін қорғау үшін мұрагерлік мүлікті бөлуге қатысуға шақырылуға тиіс:

а) кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі инспектор;

б) сот приставы;

в) қорғаншылық және қамқоршылық органының өкілі;

г) прокуратура өкілі;

д) душ қабылдағыш

8. Егер үлесті бөліп шығару өсиет бойынша мұрагерге берудің мүмкін болмауына әкеп соқса, сот міндетті үлесті бөліп беруден бас тарта алады:

А) тұрғын үй;

б) еңбек құралдары;

в) шығармашылық шеберхана;

г) көлік құралының;

д) барлық көрсетілген "а"–"в" бекеттерінде жүзеге асырылады.

Тест 9. Кәмелетке толмағандардың, әрекетке қабілетсіз немесе әрекет қабілеті шектеулі мұрагерлердің заңды мүдделерін қорғау мақсатында мұраны бөлу туралы келісім жасалғаны туралы хабардар етілуге тиіс:

а) сот органы;

б) полиция органы;

в) жергілікті өзін-өзі басқару органы;

г) қорғаншы және қамқоршы орган;

д) душ қабылдағыш.

10. Мұрагердің мұраның бір бөлігін оның мұрагерлеріне міндетті үлес ретінде қабылдау құқығы бар ма:

а) әрқашан өтеді;

- б) жазбаша келісіммен ауысады;
- в) барлық мұрагерлердің келісімімен ауысады;
- г) егер олар осындай мұрагердің асырауында болса, ауысады;
- д) ешқашан өтпейді.

Білімді өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар

1. Мұрагер мұраны алу үшін қандай әрекеттерді орындауы керек? Мемлекет иесіз қалған мүлікті сатып алу үшін мұндай әрекеттер қажет пе?
2. Мұраны шарт бойынша және ескертпемен қабылдауға бола ма?
3. Қабылданған мұра қай сәттен бастап мұрагерге тиесілі деп танылады?
4. Мұраны қабылдау қандай жолдармен жүзеге асырылады?
5. Мұраны қабылдау мерзімі қалай есептеледі?
6. Қандай жағдайда мұраны қабылдау құқығының ауысуы (мұрагерлік беру) пайда болады?
7. Мұрадан бас тартудың салдары қандай?
8. Мұраны бөлу кезінде туылған, бірақ әлі туылмаған баланың мүдделерін қорғау қалай жүзеге асырылады?
9. Мұрагерлік мүлікті қорғау дегеніміз не?
10. Мұраға құқық туралы куәлікті беру тәртібі қандай?

7 Мұраны бөлу

7.1 Мұраны бөлу

Мұраны қабылдаған кез келген заң бойынша мұрагер мұраны бөлуді талап етуге құқылы. Мұраны бөлу мұрагерлердің келісімі бойынша оларға тиесілі үлестерге сәйкес, ал келісімге қол жеткізілмеген кезде - сот тәртібімен жүргізіледі. Егер мұраның құрамына мұра қалдырушының құқықтары тіркелмеген және туындаған деп есептелмейтін мүлік кіретін болса, мүлікті мұрагерлер арасында бөлу мұра қалдырушының құқықтары заңнамада белгіленген тәртіппен тіркелгеннен кейін жүргізіледі.

Осы баптың ережелері мұраның барлығы немесе оның бір бөлігі мұрагерлерге нақты мүлік көрсетілмеген үлесте өсиет етілген жағдайда мұрагерлер арасында өсиет бойынша мұраны бөлуге қолданылады.

Тест тапсырмалары

1. Серіктестіктегі толық серіктес мұрасының құрамына сенім құқығы кіреді:
  - а) толық серіктестіктің жылжымайтын мүлкіне;
  - б) серіктестіктің жиналмалы капиталындағы оның үлесінің құны;

- в) толық серіктестіктің жылжымалы мүлкі;
- г) толық серіктестікке тиесілі тауар таңбасы;
- д) серіктестікке кіргенге дейін ие болған тауар белгісі.

2. Өндірістік кооператив мүшесі мұрасының құрамына құқық кіреді:

- а) кооперативтің жиналмалы капиталындағы оның үлесінің құнына;
- б) кооперативке кіргенге дейін тауар шығарылған жердің атауын пайдалану;
- в) кооперативке кіргенге дейін ие болған тауар белгісі;
- г) кооперативтің жарғылық капиталындағы оның пайының құны;
- д) жылжымайтын мүлік.

3. Акционерлік қоғам қатысушысы мұрасының құрамына::

- а) қатысушының қоғамның жарғылық капиталындағы үлесі;
- б) оған тиесілі акциялар;
- в) қоғам қатысушысының пайының құны;
- г) жылжымайтын мүлік;
- д) қатысушының қоғамның жарғылық капиталындағы акциялары мен үлесі.

4. Серіктестіктің салымшысы мұрасының құрамына сенім арқылы кіреді:

- а) салымшының пайының құны;
- б) салымшының акциялары;
- в) серіктестіктің жиналмалы капиталындағы салымшының акциялары мен үлесі;
- г) серіктестіктің жылжымайтын мүлкі;
- д) серіктестіктің жинақтық капиталындағы салымшының үлесі.

5. Жауапкершілігі шектеулі серіктестіктің қатысушысы мұрасының құрамына мыналар кіреді:

- а) қоғам қатысушысының пайының құны;
- б) осы қатысушының қоғамның жарғылық капиталындағы үлесі;
- в) қоғамның жылжымайтын мүлкі;
- г) қоғам қатысушысының акциялары;
- д) қатысушының қоғамның жарғылық капиталындағы акциялары мен үлесі.

Білімді өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар

1. Мұра қалдырушының өсиет етілген тұрғын үйі куәлік берілгенге дейін жанып кеткен болса, нотариус мұраға құқық туралы куәлік бере ме?
2. Мұрагерлер мұраға құқық туралы куәлікті беру үшін нотариусқа мұра қалдырушының жылжымайтын мүлік объектілеріне меншік құқығының қандай дәлелдерін ұсынуы керек?

3. Мұрагерлікке жататын ғимараттар мен құрылыстар орналасқан жер учаскелерін мұрагерлеудің ерекшеліктері қандай?
4. Мұрагерлер арасындағы жерді бөлудің ерекшеліктері қандай?
5. Мұра қалдырушының шаруашылық серіктестіктер мен қоғамдарға, тұтыну кооперативтеріне, шаруа (фермер) қожалықтарына қатысуына байланысты құқықтарды мұраға алу ерекшеліктері қандай?
6. Шаруашылық серіктестіктегі үлестің құнына құқықты мұрагерлеудің ерекшеліктері қандай?
7. Кәсіпорынның мұрагерлік тәртібі қандай?
8. Мұралық мүліктің тізімдемесін жасау кезінде нотариус тапқан мемлекеттік наградалар мұрагерлерге берілуге жатады ма?
9. Мемлекеттік наградалар мен құрмет белгілерінің мұрагерлік ерекшеліктері қандай?
10. Автор қайтыс болғаннан кейін авторлық құқықтың мерзімі қандай?

Есептер жинағы

1. Темір жол станциясындағы кездейсоқ жарылыстан бірнеше жолаушы зардап шегеді.

Олдардың ішінде ауруханаға ауыр халде жеткізілген ерлі-айыпты Тұрсынбаевтар болыпты. Операцияға төзбей түнде отағасы Тұрсынбаев, ал одан көп ұзамай 9 сағ. соң сол тәулікте оның зайыбы да қайтыс болады. Ерлі-зайыптылардың ортақ балалары болған емес, ал отағасының ата-анасы да жоқ болатын. Әйелдің бірінші некеден туған қызы мұраға құқық жайлы куәлік бойынша анасының да, өгей әкесінің де мүлігін өткізіп беруін сұрап, нотариалдық кеңсеге арыз береді. Оның арызы бойынша өгей әкесінің заң бойынша мұрагерлері жоқ болғасын, оның мүлігін өгей әкесінен кейін қайтқан анасы мұра етіп қалуы тиіс еді. Ал анасының мұра қабылдауға өз ниетін білдіруге мүмкіндігі болған жоқ, сол себептен мұрагерлік трансмиссия ережелері бойынша мұраны Тұрсынбаева қабылдауы тиіс.

Нотариус Тұрсынбаеваны қызына оның анасының мүлігіне ғана мұра куәлігін алуға болатынын, ал өгей әкесінің мүлігін иемденуге құқығы жоқ екенін түсіндірді.

Нотариустың түсіндіргені заңға сәйкес келе ме? Егер Тұрсынбаеваның анасы өз күйеуінен бір тәуліктен соң дүние салғаны нақтыланса, нотариус қандай түсініктеме беруі қажет еді? Егер Тұрсынбаеваның қызы ерлі-зайыпты Тұрсынбаевтар тұрған пәтерді күйеуінің рұқсатымен тек анасы ғана жеке-шелеңдіргенін дәлелдеп берсе, оған өтетін мұраның құрамы өзгере ме?

2. Ақтауды тұрақты қоныс еткен Мағзұмов қайтыс болғаннан соң оның артында жеке меншік үйі мен Жинақ банкінің әртүрлі бөлімдеріндегі бірнеше ақша салымдары қалды. Жерлеуді ұйымдастыру үшін Семейден Мағзұмовтың қызы Айдарова келеді. Тап сол күні ол әкесінің екі жинақ кітапшасын алып, оның біреуі бойынша 20 000 теңге алмақшы болған, бірақ жерлеуге жұмсалған соманы негіздейтін құжаттары болмаған соң, ол ісі жүзеге аспады. Ол кітапшаның екеуін де өзіне қалдырады.

Келесі күні Айдарова жүрек ауыруыменен ауруханаға түсіп, бірер сағаттан соң сол жерде дүние салады. Аурухананың сақтау камерасына тапсырылған оның заттарының ішінде әкесінің жинақ кітапшалары бар болатын.

Ақтаудың нотариалдық кеңсесіне Мағзұмовтың ұлы — Қанат және Айдарованың күйеуі Айдаров С. М. арызданады. Мағзұмов Қанат оны әкесінің мүлігінің жалғыз мұрагері екенін мойындауды сұрады, өйткені Мағзұмовтың қызы, Айдарова, әкесінен 3 күннен кейін мұрагерлікті қабылдамастан қайтыс болып кеткен. Айдаров С.М. Мағзұмовтың мүлігіндегі өз әйеліне тиесілі үлеске мұраға құқық жайлы куәлігін беруді сұрады.

Нотариус Мағзұмовқа онымен бірге Айдарованың да мұрагер болып мойындалуы тиіс екенін ескере отырып, мұраға құқық жайлы куәлікті беруден бас тартады, ал С.М.Айдаровқа Семей қаласының нотариалдық кеңсесіне баруы тиіс деп түсіндіреді.

Нотариустың түсіндіргені заңға сәйкес келе ме?

3. Автомобиль апатында Оңғарбаев қайтыс болады. Басқа қалада тұратын оның анасы ұлын жерлеуге келіп, оның автомашина сатып алуына байланысты қарыздарын өтейді. Содан кейін ол үйіне қайтады.

Баланың өлімінен 1,5 жыл өткен соң оның анасы Оңғарбаевтың әйеліне мұраны бөлу туралы ұсыныс жасайды. Келініне жазған хатында ол мұра бөлуге өзінен басқа оның 10 жасар қызы Айгүл қатысуы тиіс екенін, Оңғарбаевтың тірі кезінде өз қызы деп танып, ай сайын оған ақша жіберіп тұрғанын хабарлайды.

Оңғарбаевтың әйелі Оңғарбаевтың шешесінің мұра қабылдау мерзімін өткізіп алғанын нұсқайды да сол себептен оның мүлігінің ештеңесіне ие бола алмайтынын айтады. Ал Айгүлге қатысты, Айгүлді марқұмның мұрагері деп мойындау жайлы арызды анасы уақытында бергенімен, ол қыздың некесіз қатынастан туғанын және Айгүлдің туу туралы куәлігінде Оңғарбаев әкесі ретінде жазылмағанын айтады.

Оңғарбаевтың анасы немересіндей санайтын Айгүл мен өзіне мұрагер болуға мүмкіндік бар ма, және ол үшін қандай әрекеттер қолдануы тиіс деген сұрақтармен заң кеңесшісіне жолығады.

4. Есенованың өлімінен соң оның артында үйі мен үйдегі тұрмыс заттары, жиһаздары қалады.

Оның ішінде телевизор, жақсы күйдегі көне жиһаз - көркемделіп жасалған буфет, бюро, жазу столы, орындықтар, киім ілетін шкаф, төсек, асханалық күміс, шебер қолдан шыққан шай және кофе сервиздері, фарфордан жасалған керегеге ілінетін әсемдік заттары, қолдан әшекейленген самауыр мен басқа да үй заттары бар.

Есенованың тірі кезінде-ақ оның үйін білетін өлкетану мұражайы үйіндегі көне заттарының көркем болуымен қатар тарихи құндылығы бар деген оймен олардың бәрін мұражайға өткізуін сұраған болатын. Басқа қаланың тұрғыны болып табылатын Есенованың қызы, Қалима, бұған қарсы еді. Онымен қоса 1974 жылдан бастап Есеновамен бірге тұрып, оны өз анасындай көрген

Айманның мұрагерлікке құқығын мойындағысы келмеді. Ал Айман болса, іс жүзінде Есенованың асыранды қызы болғасын, Қалимамен қатар мұрагерлікке құқықты болып қана қоймай, Есенованың тірі кезінде де пайдаланып жүрген үйде тұрған барлық заттарды иеленгісі келді.

Есенованың мүлігі қалай бөлінуі тиіс?

5. Бес жаннан тұратын Сағатжанов жанұясы үлкен Сағатжановтардың үйлену тойдан кейін сатып алған үйінде тұрып жатты. Сағатжановпен бірге күйеуі мен баласы бар қызы тұрды. Сағатжанов қайтыс болмай тұрып, бірнеше ай бұрын барлық мүлігін өзінің немересіне мұраға қалдыратыны жайлы өсиет қалдырады.

Сағатжановтың дүние салғанынан кейін 21 жасқа толған немересі атасы қалдырған мұрадан әжесінің (Сағатжанованың) пайдасына бас тартуды ұйғарады.

Әкесінің өлімінен 3 жыл өткен соң оның қызы, ал қызынан кейін 5 айдан соң Сағатжанова да дүние салады. Әкесі мен баласы, Сағатжанованың немересі, анасы мен апасының өлімінен кейін қалған мүлікті бөлу жайында келісімге келе алмады.

Әкесінің ойынша, егер де ұлы бір кезде үйдің және басқа да мүліктің мұрагері болудан бас тартса, онда келешекте де сол мүлікке үміттенуге мүлдем құқығы жоқ. Баласы болса, керісінше, үйдегі және марқұмдардың мүлігіндегі оның үлесі әкесінің үлесінен артық болуы тиіс деп санады.

Әкесі мен баласы мұрагерлікті бөлудің ережелерін түсіндіріп беруді өтініш етіп заң қызметкеріне барады.

6. Боранбаев пен Ахметжанов үйді сату жөнінде сату-сатып алу шартын жасасты. Шартты нотариуста куәландырған соң Боранбаев Ахметжановтың үйінде қоныстанады. Боранбаев өз жанұясының мүшелерімен сол үйде тұрып жатқанмен, Жобалық-инвентаризациялық кеңседе шартты тіркемейді.

Сауда-саттық келісімді жасаған соң төрт жылдан кейін Боранбаев қайтыс болады да, ұлының пайдасына үйге мұрагерлік өсиет қалдырады. Алайда Боранбаевтың тірісінде үйді меншіктену құқығына ие бола алмағанын себеп етіп, марқұмның зайыбы өсиеттің күші жоқ деп санады.

Осы жағдаймен мазаланған мұрагер, үйдің әкесіне сатылғанын қажет болғанда растап беруін сұрап, Ахметжановқа жолығады. Ахметжанов одан дау шығармай, қажеті келгенде растап беруге келісімін береді.

Боранбаевтың зайыбы мен оның ұлы арасында ақша салымдары мен басқа мүлікті бөлісу жөнінен де келіспеушіліктер туады. Боранбаеваның ойынша, егер оның күйеуі үйге өсиет қалдырған болса, онда ол баласына тек үйді ғана мұраға беріп, басқа мүліктің ешбірін қалдырмағанын білдіреді. Баласы болса, үй әкесінің басқа мүлкіндегі үлесінің үстіне қоса берілуі тиіс деп санады.

Мұрагерлер арасында пайда болған дау соттың қарауына беріледі.

Сот қандай шешім шығаруы тиіс?

7. Әйгілі суретшінің әйелі зайыбының қайтыс болуынан көп ұзамай-ақ барлық мүлікті күйеуінің жиені Сабырбековқа қалдыратыны жайлы өсиет жасайды. Бірақ сонымен қатар өсиет алушыға өзінің құрбысы Амановаға еңбек ақысының төменгі көрсеткішінен кем болмайтындай етіп өмір бойы ай сайын ақша аударып тұруды, ал олардың үйінде үнемі жұмыс істеп тұратын суретшінің туындылар көрмесі бар мұражай ұйымдастыруды міндет етеді. Екі жылдан соң ол дүние салады.

Сабырбеков, өсиеттің мазмұнымен танысып, марқұмның ссуда бойынша қарыздары бар екенін біледі де, мұрадан бас тартуды шешеді.

Аманова, құрбысының қалдырған өсиетінің мазмұнын білетін болғасын, өсиетте көрсетілген ақша төлемдерін алу үшін Сабырбековқа келеді және тез арада суретшінің үйінде мұражайды ұйымдастыра бастауды талап етеді. Сабырбеков оның талаптарын орындаудан бас тартады.

Марқұмның басқа мұрагері де жоқ еді.

Өсиеттің орындалуы үшін Аманова кімге баруы тиіс?

8. Қамшыбай Ескен өзінің барлық мүлкін Сұраншиевтің пайдасына өсиет жасайды. Өсиет жасағаннан соң екі айдан кейін Қамшыбай Ескен құлап, аяқ-қолын қатты жарақаттайды да сол үшін ауруханаға жатқызылады. Қамшыбай Ескен ауруханада жатқан кезде Сұраншиев оның халін білуге бір рет те келген емес. Досына ренжіген Қамшыбай Ескен жаңа өсиет жасап, онда ол үшін, ақша салымдарын және автокөлігін өзімен бірге бірнеше жыл бойы тұрып жатқан інісіне беретінін көрсетеді. Кітапханасын ол тірі кезінде-ақ өзі көп жылдар бойы еңбек сіңіріп келген институтқа өткізеді.

Қамшыбай Ескен қайтыс болған соң оның інісі мен Сұраншиевтың арасында үйдегі заттарға кім ие болатынына қатысты дау пайда болады. Қамшыбай Ескеннің інісі мұра қалдырушымен бірге өмір сүрген мұрагері ретінде оның барлық мүлкін қамтитын өсиет бойынша мұрадағы өз үлесіне қоса үй мүлкі мен тұрмыс заттарына да ие болуы тиіс деп санады.

Дауды қалай шешкен жөн болады?

9. Сапаров жасаған өсиетте Нұршин өсиет орындаушы болып аталған. Өсиет бойынша Сапаровтың мүлкі үш мұрагерге, ал барлық хрустальдан жасалған бұйымдар мен күміс ыдыс-аяқтар Нұршинға берілмекші болған.

Сапаровтың өлімінен кейін оның мұрагерлері Нұршиннен өсиетті орындауды жүзеге асыруын талап етеді. Нұршин болса, өсиетті күәландыру кезінде оның орындаушысы болуға келісім бермегеніне сілтеп, одан бас тартады.

Мұрагерлер оның дәйектерімен келіспей, ал өсиетті орындауға мұрагердің келісім беруі қажет еместігіне оның назарын аударады.

Сонымен қатар, Нұршин Сапаров қайтыс болғанынан кейін оның мүлкін қорғауға еш шара қолданбағанын және сол себеп-тен мүліктің сақталғанын, я сақталмағанын білмейтінін айтады. Онымен қоса, ол өзін өсиетті орындаушы ретінде мұраны қорғау шараларын жүргізуге міндетті емес деп санайды.

Тараптардың дәйектерін талдап беріңдер.

Өсиетті орындаушының қызметі қандай? Кім және қандай тәртіпте мұраны қорғау шараларын қолдануы тиіс?

10. Асылбеков өзінің барлық мүлігін, оның ішінде жекешелендірген пәтерін, Бегалиеваға беретіні жайлы өсиет жасайды. Бірақ Бегалиеваны сол пәтердің ауданы 20 шаршы м. бөлмесін Есімовқа өмір бойы пайдалануға беруге міндеттейді.

Бір жылдан соң ол жаңа өсиет жасайды, онда жекешелендірген пәтердің Сейдалинаға берілетіні көрсетілген. Екі өсиет те нотариалды түрде куәландырылған болатын.

Содан кейін көп ұзамай Асылбеков үй сатып алады, ол үйге жанұясымен қызы қоныстанады. Ауыр науқасқа шалдыққан Асылбеков, ауруханада жатқанда емдеп жүрген дәрігерден оның өсиетін куәландыруды сұрайды. Өсиетте барлық ақша салымдарын, және кейін төленетін гонорарларын онкологиялық ісіктердің алдын алу жұмыстарына жұмсалу үшін ауруханаға берілсін делінген. Сол уақытта уақытша бөлім меңгерушісі болған емдеп жүрген дәрігері Асылбековтың жасаған өсиетін куәландырады.

Асылбеков қайтыс болғаннан соң дау туады. Асылбековтың Сейдалинаның пайдасына жасаған өсиетінде Есімовқа 20 шаршы метрлік бөлме беру туралы шарттың жоқтығына сілтеп, Сейдалина одан бас тартады. Ал Есімов болса, екінші өсиет біріншісін тек жартылай ғана өзгертеді және екінші өсиетте легат жөніндегі шарт жойылмағандықтан, пәтерге ие болған мұрагер оны жүзеге асыруы тиіс деп санайды.

Сейдалина Асылбековтың басқа да мүлкінің (пәтерден басқасын), сонымен бірге қайтыс болмай тұрып сатып алған үйін де берілуін талап етеді. Сол үйде тұрып жатқан Асылбековтың қызы заңды түрде мұрагер болып табылатындықтан мұрагерлік бойынша үйге ие болуға құқығы бар деп, және Асылбеков өсиетті үйді сатып алмай тұрып жасағандықтан шарттарының күші үйге жүрмейді деп санайды.

Дәуды шешіңдер.

11. Асқаров Серікбаевтың мұра құрамына кіретін мүлігін қайтару жөнінде Қуатовқа талап арыз береді. Өз талап арызын Асқаров виндикациялық талап деп атайды. Қуатов талап арызға қарсылық білдіре отырып, ұсынылған талап арыз виндикациялық болуы мүмкін емес деп

санады, өйткені Асқаров даулы мүлікке меншік құқығын әлі алған жоқ. Әкесі жағынан Серікбаевтың анасы бөлек інісі бола тұрып, тегі Серікбаевтың әкесінен шыққанын дәлелдеп беретін дәйектерді Асқаров бере алмады. Онымен қоймай, Қуатовтың ойынша, алыс туыстық ағасының мүлкіне мұрагер болуға мүмкіндік бермейді. Ал Қуатов болса, Серікбаевпен бірге бір ата-анадан туған.

Серікбаевтың бірінші кезектегі мұрагерлері жоқ, сол себептен Қуатов өзін Серікбаев мүлкінің жалғыз мұрагері деп санайды.

Тараптар дәйектеріне талдау жасаңдар.

Асқаровқа өзінің талап арызының негізін өзгерту жайлы кеңес берер едіңдер ме? Олай болса, Асқаров қандай талап арыз ұсынуы тиіс? Сіз ұсынатын талап арыздың виндикациялық талап арыздан қандай айырмашылығы бар болады?

12. Сарманова анасы қайтыс болған сол үйге қоныс тебеді, үйге ол бірнеше жыл бойы жаз мезгілде келіп тұрып жүретін. Сарманова үй мен оның маңындағы қора-қопсыны сақтандырып, су, газ және электр қуаты үшін ақы төлеп тұратын.

Анасы қайтыс болғаннан кейін арада төрт жыл өткен соң Сарманова жергілікті әкімшіліктің Жобалық-инвентаризациялық кеңсесіне үй-жайды өз атына қайта тіркеуді сұрап барады. Бірақ Сарманованың мұрагерлікке құқығы жайлы куәлігі болмағандықтан оның өтініші орындалмайды. Жеке нотариусқа куәлік алу үшін барғанда, мұраны қабылдап алу мерзімін өткізіп алу себебінен ол жерде де куәлік беруден бас тартады. Нотариус Сармановаға мұра қабылдау мерзімін ұзарту жөніндегі арызбен сотқа баруды кеңес етеді.

Мұра қабылдау мерзімін ұзарту үшін Сарманова қандай дәйектерге сілтеме жасауы тиіс?

Егер Сарманованың мұра қабылдау мерзімін ұзартуға жеткілікті негіздемелері болмаса, мұрагерлікке құқығы жайлы куәлікті алу үшін оның қандай құқықтық негіздемелерді пайдалануына болады?

Мұраны қабылдау мерзімін ұзарту туралы сот шешімін алған мұрагер мұраны қабылдап алу үшін қандай әрекеттер жасау керек?

13. Русинова сотқа Шарапова қайтыс болғаннан кейін қалған Жинақ банкіндегі салым құқығын тану туралы талап арызбен жүгінді. Талапкер оның ауру кезінде қамқор болған туысы Шарапова салым туралы өсиет қалдырғанын айтты (20 Ақпан 2003 ж.). Жинақ банкі Русинованың салымын беруден бас тартты, өйткені Шарапованың балалары 6 жылғы 2012 маусымда нотариуста куәландырылған өсиетті ұсына отырып, оларға ақшалай салымды беру туралы талап қойды.

Сот талқылауы барысында сотқа ұсынылған өсиетке (2012 жылғы 6 маусымдағы) қайтыс болған адамның барлық мүлкіне өсиет қалдырушының өзі емес, өсиет қалдырушының өзі өсиетке өз қолын қою мүмкіндігінен айырылған себептерді көрсетпей басқа азамат қол қойғаны анықталды.

Сот қандай шешім шығарады? Өсиетті жасау, қол қою немесе куәландыру тәртібінің қандай бұзушылықтары өсиеттің жарамдылығына әсер етеді? Егер салымға өсиеттік бұйрық 2001 жылғы 20 ақпанда ресімделсе, мәселенің шешімі өзгерер ме еді? Егер салымға өсиет өкімі 2012 жылғы 6 маусымда ресімделсе, ал өсиет 2003 жылғы 20 ақпанда нотариуспен куәландырылса, мәселенің шешімі өзгерер ме еді?

14. Роман Свиридов қайтыс болғаннан кейін өсиет табылды, оған сәйкес өсиет қалдырушының қайтыс болған кезде әйелі мен ұлы болған үлкен ұлы Гермоген Свиридов катердің мұрагері болып белгіленді. Егер үлкен ұлы мұра ашылғанға дейін қайтыс болса немесе ол ашылғаннан кейін мұраны қабылдаудан бас тартса, өсиет қалдырушы басқа мұрагердің — әйелі мен қызы бар кіші ұлы Константин Свиридовтың еркіне нұсқады.

Мұраны қабылдау мерзімі аяқталғанға дейін екі ай бұрын Гермоген Свиридов оны қабылдамай қайтыс болды.

Роман Свиридовтың еркінде қандай арнайы бұйрық болды? Гермоген Свиридов қайтыс болғаннан кейін қайықты және басқа мүлікті мұрагерлікке кім шақырады? Егер Гермоген Свиридов мұрадан бас тартса, мәселенің шешімі өзгере ме?

15. 2010 жылы Егор Шерхин өсиет жасады, оған сәйкес оған тиесілі екі бөлмелі пәтер мен қала маңындағы коттеджді немересі Елена Норкина, 30 жаста, отбасынан бөлек тұрды. Сонымен бірге, ол оған мұрагердің немере ағасы 60 жастағы Зинаида Кузнецоваға коттеджді өмір бойы пайдалану құқығын беруді міндеттеді.

2011 жылы Егор Шерхин екінші өсиет жасады, оған сәйкес ол өзінің кіші қызы Ирина Шерхинаның екі бөлмелі пәтерін қалдырды, ол 40 жаста, анасы ажырасқан әйелімен бірге өмір сүрді. Ирина Шерхина әкесіне үнемі барып тұрды, ол пневмониямен ауырған кезде оған қамқорлық жасады.

Елена Норकिनаның пайдасына да, Ирина Шерхинаның пайдасына да екі өсиетті де нотариус куәландырған.

2012 жылы Егор Шерхин ауруханада Зинаида Кузнецованың сендірулерінің әсерінен коттеджге оның пайдасына өсиет жасайды. Келесі тексеру кезінде дәрігер Шерхиннің өсиетін куәландырды.

Егор Шерхин қайтыс болғаннан кейін оның мұрагерлері арасында дау туды.

Жаңа өсиет жасау үшін бұрын жасалған өсиеттерді жою қажет пе? Егор Шерхиннің қандай өсиеттері жарамды? Мұрагерлер арасындағы дауды қалай шешуге болады? Тапсырма Шарттары бойынша арнайы өсиеттің қандай түрі орын алды?

16. Әуесқой альпинист Игорь Воронов рухына жақын балалар тобын жинап, Кавказға аттанды. Кезекті таудан түсу кезінде қайғылы жағдай орын алды. Игорь омыртқа мен аяқ-қолдарға ауыр жарақат алды. Жедел жәрдемнің келуін күтіп, Игорь шарикті қаламмен параққа өсиет жасады. Онда ол өзінің барлық мүлкін бірге тұратын Светлана Жуковаға және олардың ортақ екі жасар ұлына (Аркадий) мұра еткенін атап өтті. Онымен неке тіркелген жоқ. Бұл өсиетке Игорьдың екі досы да қол қойды.

Көп ұзамай нотариусқа мұраны қабылдау туралы өтінішпен Игорьдың анасы, 56 жаста, жұмыс істейтін зейнеткер келді, оған қайтыс болған адам көмек көрсетті; Игорьдың әкесі, 59 жаста; Игорьдың ұлы – Денис Вороновтың мүддесі үшін бірінші некедегі бұрынғы әйелі (17 жаста, университет оқушысы).

Егер өсиет таудан сәтсіз түсер алдында жасалған болса, мәселенің шешімі өзгере ме? Егер Игорь Воронов Ресей Антарктика экспедициясына қатысып, Антарктикада қайтыс болса және оның өсиетін Ресей Антарктика станциясының бастығы куәландырса, мәселенің шешімі өзгере ме?

17. Айнур Рысбекова қайтыс болғаннан кейін оның анасынан мұрагерлік бойынша өткен тұрғын үй және ондағы мүлік (құны 2 млн. 100 мың теңге) күйеуі Виктор Рысбековтың (40 жас) меншігіне өткен өсиет табылды. Өсиет бойынша Виктор марқұмның әкесі Федор Миролюбовқа өмір бойы пайдалануға 59 жыл, бөлме (12 шаршы метр), ас үй және өсиет етілген тұрғын үйдегі ортақ дәліз беруге міндеттелді. Аяқталмаған мүліктің құны 300 мың теңгені құрады.

Айнур Рысбекованың жерлеу рәсімінен кейін Рысбекованың ұлы Батыр, 3 топтағы мүгедек және күйеуі Виктор Рысбековтың мұраны қабылдау туралы өтінішпен нотариусқа жүгінді.

Айнур Рысбекованың мүлкінің мұрагерлері кім болады? Виталий балықшылардың мұрадан бас тартуға құқығы бар ма және қандай негізде? Виктор Рысбеков үй сатқан жағдайда Федор Миролюбовтың бөлмені, ас үйді және жалпы дәлізді пайдалану құқығы сақтала ма?

18. Кәсіпкер Яков Лесницкий, 73 жаста, ат жарыстарын жақсы көретін, мұрагерлердің біріне арналған тармақты қосып, өсиет жасады.

- Кирилл Видова-мұрагерге тиесілі екі жасар лавр айғырын күтіп ұстау міндеті жүктелді, ал үш жасқа толғаннан кейін ол шабандоз Аркадий Котовпен ат жарысына қатысу үшін жыл сайынғы дербиге дайын күйде қойылды. Айғырды ұстау үшін Видовқа қора мен қажетті қаражат мұра болды.

Лесницкий қайтыс болғаннан кейін, Кирилл Видов мұраны қабылдап, атқа дұрыс күтім жасауды ойламады және оны Аркадий Котовқа жаттығу үшін беруден бас тартты. Аркадий Котов Кирилл Видовқа сотқа жүгініп, одан мұрагердің еркінің орындалуын талап етті.

Яков Лесницкий Кирилл Видовқа оны жыл сайынғы дербиге қатысуға дайындау үшін найзағай айғырын ұстау міндетін жүктеуге құқылы ма? Мұндай бұйрық қалай аталады? Бұл үшін Кирилл Видовтың келісімі қажет болды ма? Аркадий Котов сотқа қандай шағым берді? Сот қандай шешім қабылдауы керек?

19. Иванов Иван өзінің өмірінің соңғы жылдарында өмір сүрген кіші қызы Ирина Ивановаға (40 жаста) барлық мүлікті мұра етті. Өсиет техникалық құралдарды қолдана отырып жасалды, оны үйге шақырылған нотариус куәландырды, бірақ өсиет қалдырушының нашар көруіне байланысты оның жеке өтініші бойынша және нотариустың қатысуымен өсиетке Иван Ивановтың немересі (20 жаста), Ирина Иванованың қызы қол қойды.

Үлкен қызы, 50 жастағы Сидорова Елена, әпкесі Ирина Ивановаға жасалған өсиетті жарамсыз деп тану туралы сотқа жүгінді. Талаптың негіздемесі өсиетке қол қою тәртібін бұзу туралы бірнеше себептер бойынша айтылды: 1) өсиетке қол қойған өсиет қалдырушының немересі мүлікті алуға мүдделі тұлға болып табылады мұндай өсиет жарамсыз; 2) техникалық құралдарды қолдану тек нотариаттық кеңсенің ғимаратында мүмкін болады; 3) өсиет қалдырушы өсиет жасау сәтінде өзінің іс-әрекетінің мәнін түсіне алмаса және оны басқара алмаса (бұл туралы бұдан әрі сотқа дәлелдемелер ұсынылмаған).

Жауапкер талап арызбен келіспеді және ескіру мерзімін қолдануды сұрады, өйткені талапкер екі жыл бұрын әкесінің жерлеу рәсімінде өсиеттің бар-жоғын білді.

Талапкер мен жауапкердің дәлелдерін бағалаңыз. Сидорова Еленаның сот ісі бойынша сот шешімі қандай болуы керек? Егер сот ісі мұра ашылғаннан кейін 10 айдан кейін берілсе, сот шешімі өзгере ме?

20. Николай Логиновтың тірі кезінде екі пәтер болды. Біреуі Ижевск қаласы, Союзная көшесі, 37-12, екіншісі Ижевск қаласы, Удмуртская көшесі, 236-21.

37-12, өсиет қалдырушы өзінің үлкен қызы Кира Костяшкинаны отбасымен бірге құйды.

Николай Логинов қайтыс болғаннан кейін өсиет табылды, оның шарттары бойынша қайтыс болған адамның барлық мүлкі, оның ішінде: Ижевск қаласы, Удмуртская көшесі, 236-21 мекен-жайы бойынша пәтер Розалия Мартемьянованың кіші қызына мұра болды.

Кира Костяшкина Розалия Мартемьяноваға өсиетті түсіндіру туралы сотқа жүгінді. Талапкер Николай Логинов ерік-жігерде тек бір пәтерді көрсетіп, соттан өсиетті түсіндіру туралы шешім шығаруды сұрады: Ижевск қаласы, Союзная көшесі, 37-12 мекен-жайы бойынша пәтер ерік-жігерге кірмейді деп санайды.

Сот қандай шешім шығарады? Түсіндіру тақырыбы кім? Өсиетті түсіндіру туралы басқа да мысалдар келтіріңіз.

21. Наталья мен Андрей Кривцовтар жеке кәсіпкер бола отырып, жалдау шарты бойынша қойма мақсаттары үшін тұрғын емес үй-жай алды. Келісім кезеңінде Андрей Кривцов қайтыс болды.

Оның қайтыс болғаны туралы білгеннен кейін, Жалға беруші Наталья Кривцовадан келісімшарт қатынастарын ұзартудан бас тартты, дегенмен шарт жалға алушы қайтыс болған жағдайда ешқандай заңды салдар белгілемеді. Наталья Кривцова тұрғын емес үй-жайды жалға алу құқығын тану туралы талап арызбен сотқа жүгінді.

Жалға алушының құқықтары мен міндеттерінің сабақтастығына жол беріле ме? Жалға алушыны ауыстыру мәселесі қалай шешілуі мүмкін?

Егер Наталья ағасы қайтыс болғаннан кейін заң бойынша жалғыз Мұрагер болса, сот қандай шешім қабылдауы керек? Егер заң бойынша мұрагерлер қатарына бизнеспен айналыспайтын Андрей Кривцовтың әйелі мен баласы кірсе, шешім өзгере ме?

22. Ауыл тұрғыны Алуфьева қайтыс болғаннан кейін пәтер қалды. Муниципалды аудан әкімшілігі өз өкілімен нотариусқа мұрагерлік құқығы туралы куәлік беру туралы өтінішпен жүгінді. Нотариус мынадай негіздер бойынша куәлік беруден бас тартты: 1) азамат.Алуфьева Балтық жағалауында тұратын балалар бар, бірақ олардың нақты мекен-жайы белгісіз; 2) иесіз қалған мүлікке құқықтарды алу үшін сотқа, содан кейін ғана нотариусқа жүгіну керек; 3) аудан әкімшілігі иесіз қалған мүлікті қабылдауға құзыретті орган емес.

Көрсетілген бас тартумен келіспей, әкімшілік нотариустың бас тартуын заңсыз деп тану туралы талаппен сотқа жүгінді. Сот Алуфьева қайтыс болғаннан бері төрт жылдан астам уақыт өткенін анықтады.

Нотариустың дәлелдерін талдаңыз. Сот қандай шешім қабылдауы керек?

23. Руслан Ряскин қайтыс болғаннан кейін, ол әйелі Ларисамен және қызы Светамен бірге 1 ай жасында тұрған үй, сондай-ақ "Ситроен"көлігі қалды. Ол ерік қалдырған жоқ.

Руслан Ряскиннің мұрасын қабылдау туралы нотариусқа хабарласқан: марқұмның әйелі-Лариса Ряскина, марқұмның анасы — Валентина Ряскина және ағасы — Даниил Ряскин.

Сонымен бірге, анасы Света ұлының қызы емес екенін айтты, өйткені ол үш ай бұрын үйленді. Өз кезегінде Лариса Ряскина нотариусқа Руслан Ряскиннің қызына қатысты әке екенін, оның туу туралы куәлігінің жоқтығынан растай алмады. Лариса Ряскина мұны орманда қыз туды деп түсіндірді, онда олар күйеуі мен жұбайлары бүркіттермен бірге саңырауқұлақтар жинады. Оның туылуын Валерий Орлова қабылдады.

Нотариус Лариса Ряскинаға баланың шығу тегін заң бойынша рәсімдеуге кеңес берді.

Бұл жағдайда баланың Лариса Ряскинадан шыққанын анықтауға не негіз болады? Қандай жарық жағдайында Руслан Ряскиннің мұрагері деп санауға болады? Тапсырмада көрсетілген адамдардың қайсысы мұрагерлікке шақырылуы керек?

24. Ерік қалдырмаған Алексей Налимов қайтыс болғаннан кейін, оның әйелі Зинаида, қызы Валерия, 18 жаста, ағасы Виктор Налимов, 40 жаста мұра ашылды. Олардан басқа, Анна Большакова кәмелетке толмаған Ұлы Александрдың мүддесі үшін мұраны қабылдау туралы өтінішпен нотариусқа жүгінді, оның некесі де тіркелді.

Бұл туралы біліп, Зинаида Налимова күйеуінің екінші некеден жұбайымен некесін жарамсыз деп тану туралы сотқа жүгінді. Істі қарау кезінде Валерияның қызы дүниеге келгеннен кейін Алексей Налимов Санкт-Петербургке кеткені анықталды. Бұрынғысын ұрлауға байланысты жаңа төлқұжат алған кезде ол үйлену фактісін жасырып, Анна Большаковаға үйленді. Алайда, ол бірінші әйелімен қарым-қатынасын үзбеді, ақшаға көмектесті және әр барған сайын оны өзімен бірге ала алмайтынын айтты, өйткені ол Зауыт жатақханасында тұрады.

Алексей Налимовтың Анна Большаковамен некесін соттың жарамсыз деп тануына негіз бар ма? Мұрагерлердің некеге қандай себептермен қарсы шығуы мүмкін?

Анна Большакова Алексей Налимовтың онымен бірге тұру кезеңінде алған мүлкіндегі үлесін талап етуге құқылы ма? Марқұмның мұрагерлерінің қайсысы мұрагерлікке шақырылуы керек және олар оның мүлкін қандай үлестермен мұра етеді? Мұраның ашылу орнын анықтаңыз.

25. Саша Глебовты (3 жаста) асырап алған кезде, баланың қан әжесі Галина Глебованың өтініші бойынша, Саша Глебовтың әкесінің туыстарына қатысты асырап алынған адамның жеке мүліктік емес және мүліктік құқықтары

мен міндеттері сақталды, көлік апатында қайтыс болған. Баланы ерлі-зайыптылар Аршинников асырап алды.

2005 жылы Сашаның әжесі Галина Глебова қайтыс болды. Оның үш бөлме мен ас үйден тұратын жеке кірпіш үйі болды. Ол ерік қалдырмады. Осы уақытқа дейін Саша 13 жасқа толды.

Оның туыстары нотариусқа Галина Глебованың мұрасын қабылдау туралы өтінішпен жүгінді: жиені Вероника, ағасы Тимофей және Саша атынан оның асырап алушысы Александра Аршинникова, ол нотариусқа Саша марқұмның қан немересі екенін және оның мұрасының үлесіне құқығы бар екенін дәлелдеді.

Сот Саша Глебовтың қайтыс болған әкесінің туыстарымен туыстық қатынастарын сақтауға құқылы ма? Мұраны қабылдау туралы нотариусқа өтініш берген адамдардың қайсысы Галина Глебованың мүлкін мұрагерлікке шақыруы керек?

26. Леонард Елизаров қайтыс болғаннан кейін мұраны нотариусқа қабылдау туралы мәлімдемелер жасалды:

марқұмның әйелі - Виктория Елизарова;

марқұмның анасы-Надежда Елизарова, 54 жаста, одан бөлек тұрған, бірақ оның асырауында;

марқұмның бірінші әйелінің әкесі-Степан Сотейников, 70 жаста, қызынан ажырасқаннан кейін онымен бірге тұрып, мұра қалдырушының қайтыс болуына дейін 2 жыл оның толық асырауында болған;

марқұмның бірінші некесінен әйелі-Любовь Елизарова, ол баланың туған күнінен бастап қайтыс болғанға дейін екі жыл бойы балаға алимент төлеген;

марқұмның әпкесі-Мария Алферова, 50 жаста; марқұмның тәтесі — Валентин Галкин, 70 жаста.

Тапсырмада көрсетілген адамдардың қайсысы Леонард Елизаровтың мүлкін мұрагерлікке шақыруы керек?

27. Жазушы Аркадий Звоницын, 80 жаста, Ресей Федерациясының азаматы, 1992 жылдан бастап Австрияның Вена қаласында тұрды. Ол қайтыс болғаннан кейін келесі мүлік қалды:

бес бөлмеден тұратын кірпіш үй және оның немере немересі тұрған Ставрополь қаласындағы жер телімі — Екатерина Жженова;

Вена қаласында үш бөлмелі пәтер; "Пежо" автокөлігі — Вена қаласында;

Венадағы банктердің біріне ақшалай салым. Аталған мүлік мұра болған жоқ.

Ставрополь нотариусына Аркадий Звоницынның мұрасын қабылдау туралы мәлімдемелер жасалды:

оның немере ағасы-Екатерина Жженова, 19 жаста;

оның немере ағасы-Марта Меньшова, 70 жаста, Ставрополь қаласының тұрғыны, ол соңғы үш жылда қайтыс болған адам тұрғын үй мен медициналық қызметтерге ақы төлеуге айтарлықтай көмек көрсеткен;

оның бұрынғы әйелі Елизавета Звоницына, 65 жаста, Ставрополь қаласында тұрып, неке бұзылғаннан кейін алты айдан кейін мүгедек болды, ол сот шешімімен алимент төлеуге міндетті болды, бірақ шетелге кеткеннен кейін оларды төлеуді тоқтатты.

Қандай жағдайлар адамның асырауында екенін көрсетеді? Аркадий Звоницынның мұрасын қабылдауға өтініш берген адамдардың қайсысы мұрагерлікке шақырылуы керек? Бұл мұрагерлер қандай кезекке жатады? Аркадий Звоницынның мұрасы туралы істі кім жүргізуі керек?

28. Андрей Колесников қайтыс болғаннан кейін жалпы құны 2 миллион рубль болатын мүлік қалды. мұраны қабылдау туралы өтінішпен нотариусқа жүгінді:

1) марқұмның ағасы мен қарындасы Игорь мен Елена Колесникова;

2) марқұмның немересі Максим Колесников, оны марқұмның ұлы Алексей Колесников асырап алған, ол әкесінен бұрын қайтыс болған;

3) марқұмның әкесі Матвей Колесников, 80 жаста, мұра қалдырушыдан бөлек тұрған;

4) қайтыс болған адамның нақты жұбайы Инга Тихонов, 55 жаста, онымен тіркелген некеде тұрмаған, мұра қалдырушымен бірге және оның есебінен соңғы үш жыл тұрған;

5) Инга Тихонованың қызы, сонымен бірге мұра қалдырушымен бірге отбасымен бірге тұрды;

6) мұра қалдырушының жиені, Андрей Колесников мезгіл-мезгіл университетте оқуға Ақшалай қаражат жіберген Игорь Колесниковтың қызы Кристина Шведова.

Нотариус барлық өтініш білдірген тұлғаларға өтініш қабылдаудан бас тартты.

Нотариустың іс-әрекеті заңды ма? Андрей Колесниковтың мұрагерлерінің шеңберін анықтаңыз. Мұрагерлікке шақырылған мұрагерлердің үлестерінің мөлшері қандай?

29. Ярослав Нечкин қайтыс болғанға дейін алты ай бұрын өзінің үлкен әпкесі Юлия Фриволитованың пайдасына 0,12 га жер учаскесі бар бақша үйіне өсиет жазды. Өсиет етілген мүліктің құны 300 мың рубльді құрады.

Ярослав Нечкин 2 миллион рубль тұратын екі бөлмелі пәтер, 300 мың рубль тұратын автомобиль және 100 мың рубль көлеміндегі ақшалай салым.

Мұра ашылғаннан кейін қайтыс болған Ярослав Нечкиннің мұрасын қабылдау туралы нотариусқа өтініш берілді:

оның қызы Варвара Нечкина, 40 жаста, денсаулығы бойынша II топтағы мүгедек;

оның ұлы Валерий Нечкин, 50 жаста, Ресей Федерациясының Қарулы Күштерінен еңбек сіңірген жылдары бойынша зейнетке шықты;

немересі Никита Сырых, 5 жаста, мұра ашылғанға дейін бір жыл бұрын қайтыс болған қызының Ұлы, марқұмның асырауында болмаған.

Ярослав Нечкиннің мұрагерлерінің қайсысы мұрадағы міндетті үлеске құқылы? Міндетті үлестің мөлшерін анықтаңыз. Мұрагердің заңды үлесінің құндық көрінісіндегі міндетті үлес өтеле ме?

30. Азамат Игорь Степанов ағасының пайдасына пәтерге өсиет жасады.

Игорь Степанов қайтыс болған кезде оның үш баласы болды (ересек ұлы, I топтағы мүгедек ұлы және 53 жастағы қызы, ол мұра ашылған кезде жеңілдік негізінде зейнетке шыққан), сондай-ақ немересі, анасы мұра ашқанға дейін қайтыс болған. Немересі мұра қалдырушының асыраушысы болған жоқ. Барлық мұрагерлер мұраны талап етеді.

Игорь Степановтың 200 мың рубль көлеміндегі мүлкі қалды.

Өсиет етілген пәтердің бағасы 1 миллион 400 мың рубльді құрады.

Мұраның кім және қандай үлесі талап етілуі мүмкін?

Кестелер жинағы

Мұрагерлік туралы жалпы ережелер

Мұрагерлік

1. Мұрагерлік - қайтыс болған азамат (мұра қалдырушы) мүлкінің басқа адамға (адамдарға) - мұрагерге (мұрагерлерге) ауысуы.
2. Қайтыс болған азаматтың мұрасы басқа адамдарға әмбебап құқық мирасқорлығы талаптарымен, егер осы бөлімнің ережелерінен өзгеше туындамаса, бірыңғай тұтас нәрсе ретінде және бір-ақ мезгілде ауысады.
3. Мұрагерлік АҚ, ал тікелей өзі белгілеген жағдайларда өзге де заң актілерімен реттеледі.

Мұрагерліктің негіздері

Мұрагерлік

→ өсиет

→ және (немесе) заң бойынша жүзеге асырылады.

Өсиет қалдырылмаған не бүкіл мұраның тағдыры айқындалмаған кезде, сондай-ақ Азаматтық кодексте белгіленген өзге де жағдайларда мұрагерлік заң бойынша орын алады.

Ортақ бірлескен меншік болып табылатын мүлікке мұрагерлік

Ортақ бірлескен меншікке қатысушының қайтыс болуы оның меншіктегі үлесін айқындау және ортақ мүлікті бөлу не Азаматтық кодекстің 218-бабында белгіленген тәртіппен одан қайтыс болған қатысушының үлесін бөліп шығару үшін негіз болып табылады. Бұл жағдайда мұра қайтыс болған қатысушының ортақ мүліктегі үлесіне, ал мүлікті заттай бөлу мүмкін болмаған кезде - үлестің құнына қатысты ашылады.

Ортақ бірлескен меншікке қатысушы ол қайтыс болғаннан кейін осы баптың 1-тармағына сәйкес айқындалатын ортақ мүліктегі өз үлесіне өсиет қалдыруға құқылы.

Мұраның құрамы

Мұраның құрамына мұра қалдырушыға тиесілі мүлік, сондай-ақ оның қайтыс болуына байланысты қолданылуы тоқтамайтын құқықтары мен міндеттері кіреді.

Мұраның құрамына мұра қалдырушының тірі кезінде ресімделмеген мүліктік құқықтарын ресімдеу үшін қажетті құқықтар, оның ішінде оларды тіркеу құқығы да кіруі мүмкін.

Мұра қалдырушының жеке басына тығыз байланысты мына құқықтар мен міндеттер:

1) егер заң актілерінде немесе шартта өзгеше белгіленбесе, заңды тұлғалар болып табылатын ұйымдарға мүше болу құқығы;

2) өміріне немесе денсаулығына келтірілген зиянды өтеу құқығы;

3) алименттік міндеттемелерден туындайтын құқықтар мен міндеттер;

4) зейнетақы төлемдеріне, жәрдемақылар мен Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасының және Қазақстан Республикасының әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы заңдарының негізінде басқа да төлемдер алу құқығы;

5) заңнамалық актілерде белгіленген жағдайларды қоспағанда, мүлiктік құқықтармен байланысы жоқ жеке мүлiктік емес құқықтар мұраның құрамына кірмейді.

Мұра қалдырушыға тиесілі болған жеке мүлiктік емес құқықтар мен басқа да материалдық емес игіліктерді мұрагерлердің жүзеге асыруы және қорғауы мүмкін.

Мұраның ашылу орны

Мұра қалдырушының соңғы тұрған жері, ал егер ол белгісіз болса - мүлiктің немесе оның негізгі бөлігінің орналасқан жері мұраның ашылу орны болып табылады.

Мұраның ашылуы

1) банкроттық туралы іс бойынша іс жүргізу қозғалған жағдайда – сот банкроттық туралы іс бойынша іс жүргізуді қозғау туралы ұйғарым шығарған күннен бастап;

2) салық төлеушіге қатысты оңалту рәсімі қолданылған жағдайда – сот оңалту туралы іс бойынша іс жүргізуді қозғау туралы ұйғарым шығарған күннен бастап;

3) сот берешекті қайта құрылымдау туралы келісімді бекіткен жағдайда – соттың осындай келісімді бекіту туралы ұйғарымы заңды күшіне енген күннен бастап;

Мұрагерлер

Мұра ашылған кезде тірі жүрген, сондай-ақ мұра қалдырушының тірі кезінде іште қалған және мұра ашылғаннан кейін тірі туған азаматтар өсиет және заң бойынша мұрагер бола алады.

Мұра ашылғанға дейін құрылған және мұраның ашылу уақытында болған заңды тұлғалар, сондай-ақ мемлекет өсиет бойынша мұрагерлер болуы мүмкін.

Өсиет бойынша мұрагерліктің ерекшеліктері

Өсиет – азаматтың ол қайтыс болған жағдайда өзіне тиесілі мүлікке билік ету жөнінде өз ықтиярын білдіруі.

«Өсиет» термині екі мағынада қолданылады:

1. Өсиет қалдырушының еркін білдіретін өсиет құжаты
2. Өсиет қалдырушының тікелей еркінің актісі ретінде.

Өсиет жасауды шартты түрде үш тармаққа бөліп қарастыруға болады:

- зияткерлік
- ерікті
- ресми

Өсиет қалдырушы өсиеттің заңды мағынасын, қайтыс болған жағдайда өз мүлкіне билік ету бойынша жасаған іс-әрекетінің құқықтық салдарын біледі; ол өзінің мүлкітік құқықтарының барлық кешені ол көрсеткен адамдарға өтетінін түсінеді және олар оны құқық иелері немесе оның мүлкіне қатысты туындаған құқықтық қатынастар бойынша міндеттердің тасымалдаушысы ретінде ауыстырады.

Өсиет қалдырушының мүлкіті осы мұрагерлер арасында дәл осы және басқа тәртіпте емес, басқаша емес дәл осындай үлестерде бөлу, ниетімен байланысты.

Ресми - өсиетті дайындаудың, оны сақтаудың, кейіннен жариялау мен мұрагерлерге және мұрагерлік мүлікке қатысты олардың мәртебесін заңды түрде бекіту үшін барлық қажетті әрекеттерді орындаудың таза техникалық процесімен байланысты.

Өсиет бойынша мұрагерлік

Өсиетті оны жасаған кезде **толық әрекет қабілеттілігі бар** азамат жасайды.

Өсиетті өзі жасауға тиіс. **Өкіл арқылы өсиет жасауға жол берілмейді.**

Өсиет қалдырушы себебін түсіндірместен заң бойынша мұрагерлердің біреуін, бірнешеуін немесе барлығын мұрадан айыруға құқылы. Егер өсиеттен өзгеше туындамаса, заң бойынша мұрагерді мұрадан айыру оның ұсынылу құқығы бойынша мұрагерлік етуші ұрпақтарына қолданылмайды.

Мұра қалдырушы өзінің кез келген мүлкі, оның ішінде болашақта сатып алуы мүмкін мүлкі туралы да өкім бар өсиет жасауға құқылы. Өсиет қалдырушы мұрагерлердің мұрадағы үлесін кез келген түрде белгілеуі мүмкін, әртүрлі мүлікке қатысты бір немесе бірнеше өсиет жасай отырып, өз мүлкіне немесе оның қандай да бір бөлігіне билік ете

*Өсиет қалдырушы себебін түсіндірместен заң бойынша мұрагерлердің біреуін, бірнешеуін немесе барлығын **мұрадан айыруға құқылы.** Егер өсиеттен өзгеше туындамаса, заң бойынша мұрагерді мұрадан айыру оның ұсынылу құқығы бойынша мұрагерлік етуші ұрпақтарына қолданылмайды.*

*Мұра қалдырушы жасалған өсиеттің оны жасағаннан кейін кез келген уақытта күшін жоюға және өзгертуге **ерікті және күшін жоюдың немесе өзгертудің себебін көрсетуге міндетті емес.***

*Мұра қалдырушының өсиетте өзі мұрагер етіп тағайындаған адамдарға, олар қайтыс болған жағдайда өз кезегінде өсиет еткен мүлкті белгілі бір түрде **билік ету міндетін жүктеуге құқығы жоқ.***

Талап қойылған өсиет

Өсиет қалдырушы мұрагер мінез-құлқының сипатына қатысты мұра алуды белгілі бір талаппен байланыстыруға құқылы.

Мұрагер тағайындау немесе мұра алу құқығынан айыру туралы өкімге енгізілген құқыққа қайшы талаптар маңызсыз болады.

Өсиетке енгізілген мұрагердің денсаулық жағдайы бойынша немесе өзге де объективті себептерге байланысты мұрагер үшін орындалмайтын талаптар мұрагердің талап қоюы бойынша жарамсыз деп танылуы мүмкін.

Мұрагерлерді қосымша тағайындау

Өсиет қалдырушы өсиетте көрсетілген мұрагер мұра ашылғанға дейін қайтыс болған, оны қабылдамаған не одан бас тартқан немесе АҚ| 1045-бабындағы тәртіппен лайықсыз мұрагер ретінде мұрагерліктен шеттетілген жағдайда, сондай-ақ мұрагер мұра қалдырушының заңды талаптарын өсиет бойынша орындамаған жағдайда, басқа мұрагер тағайындай алады (мұрагерді қосымша тағайындау).

Өсиет бойынша мұрагердің қосымша тағайындалған мұрагерге пайдасы тимейтін бас тартуына жол берілмейді.

Өсиеттің нысаны туралы жалпы ережелер

Өсиет оның жасалған жері, күні және уақыты көрсетіле отырып, жазбаша нысанда жасалып, нотариатта куәландырылуға тиіс.

- нотариатта куәландырылған өсиеттер;
- нотариатта куәландырылғандарға теңестірілетін өсиеттер тиісінше

Өсиетке өсиет қалдырушының өзі қол қоюы қажет.

Егер өсиет қалдырушы дене кемістіктеріне, науқастығына немесе сауатсыздығына байланысты өсиетке өзі қол қоя алмаса, оның өтініші бойынша оған нотариустың немесе өсиетті куәландырушы басқа адамның қатысуымен өсиет қалдырушының өсиетке өзі қол қоя алмауының себебін көрсете отырып, басқа азаматтың қол қоюы мүмкін.

Өсиетті жазу, оған қол қою немесе куәландыру кезінде куәлар қатысуға тиіс болған жағдайларда:

- 1) нотариус немесе өсиетті куәландыратын өзге адам;
- 2) пайдасына өсиет жазылған немесе өсиет қалдырудан бас тартылған адам, оның зайыбы, оның балалары, ата-аналары, немерелері мен шөберелері, сондай-ақ өсиет қалдырушының заң бойынша мұрагерлері;
- 3) толық әрекетке қабілеттілігін иеленбейтін азаматтар;
- 4) сауатсыз және өсиетті оқуға қабілетсіз басқа да адамдар;
- 5) жалған жауап бергені үшін соттылығы бар адамдар куә бола алмайды, сондай-ақ өсиет қалдырушының орнына өсиетке қол қоя алмайды.

Нотариатта куәландырылған өсиет

Нотариатта куәландырылған өсиетті өсиет қалдырушы жазуы керек не өсиет қалдырушының айтуымен куәның қатысуы арқылы нотариус жазуға тиіс. Өсиет қалдырушының айтуымен өсиет жазылған кезде нотариус жалпы жұрт қабылдаған техникалық құралдарды (жазу машинкасы, дербес компьютер және т.б.) пайдалануы мүмкін.

Өсиет қалдырушының айтуы бойынша нотариус жазған өсиетті өсиетке қол қойылғанға дейін нотариус пен куәның қатысуы арқылы өсиет қалдырушы толық оқып шығуға тиіс.

Өсиет қалдырушының тілегі бойынша нотариус өсиеттің мазмұнымен таныспай-ақ оны куәландырады (құпия өсиет).

Құпия өсиет жасаған адамның қайтыс болуы туралы куәлік ұсынылған кезде нотариус қайтыс болу туралы куәлік ұсынылған күннен бастап он күннен кешіктірмей өсиеті бар конвертті кемінде екі куәнің және заң бойынша мұрагерлер арасынан оған қатысуға ниет білдірген мүдделі адамдардың қатысуымен ашады. Конвертті ашқаннан кейін нотариус ондағы өсиеттің мәтінін бірден жариялайды, одан кейін нотариус өсиеті бар конверттің ашылғанын куәландыратын және өсиеттің толық мәтінін қамтитын хаттама жасайды және куәлармен бірге оған қол қояды. Өсиеттің төлнұсқасы нотариуста сақталады. Мұрагерлерге хаттаманың нотариат куәландырган көшірмесі беріледі.

Өсиеттің құпиясы

Нотариустың, өсиетті куәландыратын басқа адамның, куәлардың, сондай-ақ өсиет қалдырушының орнына өсиетке қол қоятын азаматтың мұра ашылғанға дейін өсиеттің мазмұнына, оның жасалуына, күші жойылуына немесе өзгертілуіне қатысты мәліметтерді жария етуге құқығы жоқ.

Өсиетке түсінік беру

Нотариус, өсиетті орындаушы немесе сот өсиетке түсінік берген кезде ондағы сөздер мен тіркестердің дәлме-дәл мәні назарға алынады. Өсиеттің қандай да болсын ережесінің дәлме-дәл мағынасы түсініксіз болған кезде ол осы ережені басқа ережелермен және өсиеттің тұтас мағынасымен салыстыру арқылы анықталады.

Өсиеттің күшін жою және оны өзгерту

Өсиет қалдырушы өзі жасаған өсиеттің кез келген уақытта күшін жоюға немесе оны өзгертуге құқылы.

Өсиеттің күші:

- нотариат кеңсесіне бұрын өзі жасаған өсиеттің толық күшін жою туралы өтініш беру;
- жаңа өсиет жасау жолымен жойылуы мүмкін.

Өсиет:

- нотариат кеңсесіне бұрын өзі жасаған өсиеттің белгілі бір бөлігін өзгерту туралы өтініш беру;
- бұрын жасалған өсиетті бөліктері бойынша өзгертетін жаңа өсиет жасау жолымен өзгертілуі мүмкін.

Өсиеттің орындалуы

Өсиет қалдырушы өсиетті орындауды мұрагер болып табылмайтын, өсиетте өзі көрсеткен адамға (өсиетті орындаушыға, өсиет жүктелген өкілге) тапсыра алады. Бұл адамның өсиетті орындаушы болуға келісімі оның не өсиеттің өзіне өз қолымен жазған жазбада не өсиетке қоса берілген өтініште көрсетілуге тиіс.

Егер өсиетте оның орындаушысы көрсетілмесе, мұрагерлер өзара келісім бойынша өсиетті орындауды мұрагерлердің біріне не басқа адамға тапсыруға құқылы. Мұндай келісімге қол жетпеген жағдайда бір немесе бірнеше мұрагердің талап етуімен өсиетті орындаушыны сот тағайындауы мүмкін.

Өсиетті орындаушы өсиет бойынша мұрагерлерді бұл жөнінде күні бұрын хабардар етіп, өзіне өсиет қалдырушы жүктеген міндеттерді атқарудан кез келген уақытта бас тартуға құқылы. Өсиетті орындаушы өз міндеттерінен мұрагерлердің арызымен соттың шешімі бойынша да босатылуы мүмкін.

Өсиетті орындаушы:

1) мұраны қорғауды және оны басқаруды жүзеге асыруға;

2) мұраның өз пайдасына ашылуы туралы барлық мұрагерлер мен бас тартылушыларды хабардар ету үшін мүмкін болған барлық шараларды қолдануға;

3) мұра қалдырушыға тиесілі ақша сомасын алуға;

4) мұра қалдырушының еркі мен заң актілеріне сәйкес мұрагерлерге өздеріне тиесілі мүлікті беруге;

5) мұрагерлердің оларға жүктелген өсиеттік бас тартуды орындауын қамтамасыз етуге;

6) өсиеттік жүктеуді атқаруға не өсиет бойынша мұрагерлерден өсиеттік жүктеуді атқаруды талап етуге;

7) мұраны борыштардан тазартуға тиіс.

Заңды мұрагерлік

Жалпы ережелер

Заң бойынша мұрагерлік кезінде, бір жағынан, асырап алынған және оның ұрпақтары және екінші жағынан, асырап алушы мен оның туыстары қандас туыстарға теңестіріледі.

Асырап алынғандар мен олардың ұрпақтары асырап алынушының туған ата-анасы, оның басқа да қандас туыстары қайтыс болғаннан кейін заң бойынша мұрагер болмайды.

Асырап алынушылардың ата-анасы мен оның басқа да қандас туыстары асырап алынушы және оның ұрпақтары қайтыс болғаннан кейін заң бойынша мұрагер болмайды.

Заң бойынша мұрагерлердің әрбір келесі кезегі алдыңғы кезектегі мұрагерлер болмаған, оларды мұрадан шеттеткен, олар мұраны қабылдамаған не одан бас тартқан жағдайда, мұрагерлік құқығын алады.

ҚР АҚ заң бойынша мұрагерлерді мұрагерлікке шақырудың кезектілігі туралы және олардың мұрадағы үлестерінің мөлшері туралы ережелері мүдделі мұрагерлердің мұра ашылғаннан кейін жасалып, нотариат қуәландырған келісімімен өзгертілуі мүмкін. Мұндай келісім оған қатыспайтын мұрагерлердің, сондай-ақ міндетті үлеске құқығы бар мұрагерлердің құқықтарын қозғамауы тиіс.

Заң бойынша мұрагерлердің бірінші кезегі

Заң бойынша мұрагер болу құқығын бірінші кезекте мұра қалдырушының балалары, оның ішінде ол қайтыс болғаннан кейін тірі туған балалары, сондай-ақ мұра қалдырушының жұбайы (зайыбы) мен ата-анасы тең үлеспен алады.

Мұра қалдырушының немерелері мен олардың ұрпақтары ұсыну құқығы бойынша мұра алады.

Заң бойынша мұрагерлердің екінші кезегі

Егер бірінші кезектегі мұрагерлер болмаса, заң бойынша мұрагер болу құқығын екінші кезекте мұра қалдырушының бір әке, бір шешеден туған және әкесі немесе шешесі бөлек аға-інілері мен ана-қарындастары (сіңлілері), сондай-ақ оның әкесі жағынан да, анасы жағынан да атасы мен әжесі - тең үлеспен алады.

Мұра қалдырушының бір әке, бір шешеден туған және әкесі немесе шешесі бөлек аға-інілері мен ана-қарындастарының (сіңлілерінің) балалары (мұра қалдырушының немере іні-қарындастары, жиендері) мұраны ұсыну құқығы бойынша алады.

Заң бойынша мұрагерлердің үшінші кезегі

Егер бірінші және екінші кезектегі мұрагерлер болмаса, заң бойынша мұрагер болу құқығын үшінші кезекте мұра қалдырушының әкесімен бірге туған ағалары мен апалары, нағашы ағалары мен нағашы апалары тең үлеспен алады.

Мұра қалдырушының немере аға-інілері, ана-қарындастары (сіңлілері) мұраны ұсыну құқығы бойынша алады.

Кейінгі кезектегі мұрагерлер

Егер бірінші, екінші және үшінші кезектегі мұрагерлер болмаса, заң бойынша мұрагерлік құқығын мұра қалдырушының алдыңғы кезектердегі мұрагерлеріне жатпайтын, үшінші, төртінші және бесінші туыстық дәрежесіндегі туыстары алады.

Туыстық дәрежесі туыстарды бір-бірінен сатылап алшақтататын туу санымен айқындалады. Мұра қалдырушының өзінің дүниеге келуі бұл қатарға жатпайды.

Кейінгі кезектегі мұрагерлікке:

төртінші кезектегі мұрагерлер ретінде үшінші туыстық дәрежесіндегі туыстар - мұра қалдырушының арғы аталары мен әжелері;

бесінші кезектегі мұрагерлер ретінде төртінші туыстық дәрежесіндегі туыстар - мұра қалдырушының туған немере іні-қарындастарының, жиендерінің балалары (шөбере іні-қарындастары, жиенишарлары) және оның аталары мен әжелерінің туған аға-інілері мен ана-қарындастары (сіңлілері);

алтыншы кезектегі мұрагерлер ретінде бесінші туыстық дәрежесіндегі туыстар - мұра қалдырушының шөбере іні-қарындастарының, жиенишарларының балалары, оның немере аға-інілері мен ана-қарындастарының (сіңлілерінің) балалары және оның екі атадан қосылатын аталары мен әжелерінің балалары шақырылады

Егер алдыңғы кезектердегі мұрагерлер болмаса, заң бойынша жетінші кезектегі мұрагерлер ретінде мұра қалдырушымен кемінде он жыл бір отбасында тұрған мұра қалдырушының өгей әкесіне не өгей шешесіне еріп келген аға-інілері мен ана-қарындастары (сіңлілері), өгей ұлдары, өгей қыздары, өгей әкесі және өгей шешесі шақырылады.

Мұра алу кезіндегі ерлі-зайыптылардың құқықтары

Ерлі-зайыптыларға өсиетке немесе заңға орай тиесілі мұрагерлік құқықтың мұра қалдырушымен некеде тұру жағдайына байланысты оның басқа да мүліктік құқықтарына, оның ішінде мүліктің некеде тұрғанда бірге тапқан бөлігіне меншік құқығына қатысы жоқ.

Егер мұра қалдырушымен неке мұра ашылғанға дейін іс жүзінде тоқтатылғандығы және ерлі-зайыптылардың мұра ашылғанға дейін кемінде бес жыл бөлек тұрғандығы дәлелденсе, сот шешімімен ерлі-зайыптылар заң бойынша мұрагерліктен шеттетілуі мүмкін.

Мұрадағы міндетті үлеске құқық

Мұра қалдырушының кәмелетке толмаған немесе еңбекке жарамсыз балалары, сондай-ақ оның еңбекке жарамсыз жұбайы мен ата-анасы, өсиеттің мазмұнына қарамастан, заң бойынша мұрагерлік кезінде олардың әрқайсысына тиесілі болатын үлестің (міндетті үлес) кемінде жартысын мұраға алады.

Мұндай үлеске құқығы бар мұрагер өсиет бойынша және (немесе) заң бойынша мұрадан алатынның барлығы, оның ішінде әдеттегі үй жабдықтары мен үй-іші тұрмысында ұсталатын заттардан тұратын мүліктің құны және мұндай мұрагердің пайдасына белгіленген өсиеттік бас тартудың құны, міндетті үлеске есептеледі.

Мұрадағы міндетті үлеске құқығы бар мұрагер үшін өсиетте белгіленген кез келген шектеулер мен жүктеулер өзіне ауысатын мұраның міндетті үлесінен асатын бөлігіне қатысты ғана жарамды болады.

Мұрагерлікті иелену

Мұрагер мұраны алу үшін оны қабылдауға тиіс.

Мұрагердің мұраның бір бөлігін қабылдағаны өзіне тиесілі барлық мұраны қабылдағанын білдіреді.

Мұрагерді бір мезгілде бірнеше негіздер бойынша мұра алуға шақырған кезде мұрагер осы негіздердің бірі бойынша, оның бірнешеуі бойынша немесе барлық негіздер бойынша өзіне тиесілі мұраны қабылдай алады.

Мұраны шартпен немесе ескертпелермен қабылдауға жол берілмейді.

Мұраны бір немесе бірнеше мұрагердің қабылдағаны мұраны қалған мұрагерлердің қабылдағанын білдірмейді.

Қабылданған мұра, оны іс жүзінде қабылдаған уақытқа қарамастан, сондай-ақ мұрагердің мұраға қалдырған мүлікке құқығы мемлекеттік тіркелуге тиісті болғанда, мұндай құқықтың мемлекеттік тіркелген кезіне қарамастан, мұраның ашылған күнінен бастап мұрагерге тиесілі деп танылады.

Мұра қабылдау тәсілдері

— Мұраны қабылдау мұра ашылған жердегі нотариусқа немесе заңға сәйкес мұра алу құқығы туралы куәлікті беруге уәкілетті лауазымды адамға мұрагердің мұраны қабылдау туралы өтінішін не мұрагердің мұраға құқық туралы куәлік беру туралы өтінішін беру арқылы жүзеге асырылады.

Егер мұрагердің өтінішін нотариусқа басқа адам берсе немесе ол почта арқылы жіберілсе, өтініштегі мұрагердің қолын нотариус, нотариат әрекеттерін жасауға уәкілетті лауазымды адам немесе сенімхатты құландыруға уәкілетті адам құландыруға тиіс.

Егер сенімхатта мұраны алуға өкілеттік арнайы көзделсе, мұраны өкіл арқылы қабылдау мүмкін болады. Заңды өкілдің мұраны қабылдауы үшін сенімхат талап етілмейді.

— **Егер мұрагер мұрагерлікті іс жүзінде қабылдағанын құландыратын іс-әрекеттер жасаған болса, атап айтқанда, мұрагер:**

— мұраға алынған мүлікті иеленуге немесе басқаруға кіріссе;

— мұраға алынған мүлікті сақтау, оны қол сұғудан немесе үшінші тұлғалардың талаптарынан қорғау жөнінде шаралар қабылдаса;

— мұраға алынған мүлікті ұстау шығыстарын өз есебінен жүргізсе;

— өз есебінен мұра қалдырушының қарыздарын төлеген немесе мұра қалдырушыға тиесілі ақшаны үшінші тұлғалардан алған болса, өзгеше дәлелденгенге дейін

Мұраны қабылдау құқығының ауысуы (мұрагерлік трансмиссия)

- 1) Егер заң бойынша немесе өсиет бойынша мұрагер мұраны белгіленген мерзімде қабылдап үлгермей, мұра ашылғаннан кейін қайтыс болса, онда мұраның оған тиесілі үлесін қабылдау құқығы оның мұрагерлеріне ауысады.
- 2) Қайтыс болған мұрагердің осы құқығын оның мұрагерлері мұраны қабылдауға арналған мерзімнің қалған бөлігі ішінде жалпы негіздерде жүзеге асыра алады.
- 3) Егер мерзімнің қалған бөлігі үш айдан аз болса, ол үш айға дейін ұзартылады.
- 4) Мұраны қабылдау үшін белгіленген мерзім аяқталғаннан кейін, егер сот қайтыс болған мұрагердің мұрагерлерінің осы мерзімді өткізіп алу себептерін дәлелді деп тапса, онда сот оларды сәйкес мұраны қабылдады деп таңуы мүмкін.
- 5) Мұрагердің міндетті үлес ретінде мұраның бір бөлігін қабылдау құқығы оның мұрагерлеріне ауыспайды.

Мұраға құқық туралы куәлік беру

1. Мұра ашылған жер бойынша нотариус мұрагердің өтінішімен оған мұрагерлікке құқық туралы куәлік беруге міндетті.
2. Мұрагерлікке құқық туралы куәлік мұра ашылған күннен бастап алты ай өткеннен кейін беріледі.
3. Мұраға құқық туралы куәлікті беру бойға біткен, бірақ әлі туылмаған мұрагер болған кезде ол туылғанға дейін тоқтатыла тұрады.

Өсиеттік бас тартуды алудан бас тарту құқығы

Бас тартылушы өсиеттік бас тартудан бас тартуға құқылы. ішінара бас тартуға, Ескерту жасап, шарт қойып немесе басқа адамның пайдасына бас тартуға жол берілмейді.

Бір мезгілде мұрагер болып табылатын бас тартылушының мұрадан бас тарту құқығына байланысты емес.

Егер бас тартылушы көзделген құқықты пайдаланса, өсиеттік бас тарту жүктелген мұрагер оны орындау міндетінен босатылады.

Мұралық үлестердің үстелуі

Мұрагер мұрадан бас тартқан не ол осы Кодексте аталған мән-жайлар бойынша шығып қалған жағдайда мұраның мұндай мұрагерге есептелуге тиіс бөлігі мұрагерлікке шақырылған заң бойынша мұрагерлерге түседі және олардың арасында өздерінің мұралық үлестеріне бара-бар бөлінеді.

Егер мұра қалдырушы барлық мүлікті өзі тағайындаған мұрагерлерге өсиет етсе, мұрадан бас тартқан немесе шығып қалған мұрагерге тиесілі мұра бөлігі өсиет бойынша қалған мұрагерлерге түседі және өсиетте өзгеше көзделмегендіктен, олардың арасында өздерінің мұралық үлестеріне бара-бар бөлінеді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

- 1 Азаматтық құқық (Ерекше бөлім.) №1 том. //Оқулық. Жайлин Ғ.А. Алматы «Данекер» 2003ж.
- 2 Амиржанова И.В. Наследственное право (тезисы лекций), Алматы, Жеті жарғы, 2005.
- 3 Сулейменов М.К., Басин Ю.Г. Гражданское право // учебник для вузов, том №1, 2, 3 Алматы, 2002.
- 4 Сулейменов М.К., Басин Ю.Г. Комментарий к ГКРК. – Алматы, 2006.
- 5 Толстой Ю.К., Сергеев А.П. Гражданское право. Учебник, Том 2. - Москва: издательство «Проспект», 1999
- 6 Диденко А.Г. Гражданское право (Особенная часть) Курс лекций.- Алматы, 2009.
- 7 Амангельды А.А. Договоры в сфере интеллектуальной собственности по законодательству РК-Алматы, 2010.
- 8 Братусь Д.А. Вопросы реформы авторского права.-Алматы, 2012.
- 9 Коротникова Н.А. Наследственное право // Учебно-методическое пособие. Костанай, 2016
- 10 Алимбеков М.Т., Утешева К.Ш., Абдиев Ж.Н., Абдрасулов Е.Б., Абдрасулова Г.Э., Сыздықов А.Ж., Споры о наследстве: методическое пособие //Астана, 2010 // <https://docviewer.yandex.ru/>
- 11 ҚР Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім) 01.07.99 (берілген өзгерістер мен толықтыруларымен 17.07.2015) // <http://online.zakon.kz/>
- 12 «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі (2015.19.05. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <http://online.zakon.kz/>
- 13 Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы 2007 жылғы 26 шілдедегі № 310-III Қазақстан Республикасының Заңы (2015.27.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <http://online.zakon.kz/>
- 14 «Жекелеген қару түрлерінің айналымына мемлекеттік бақылау жасау туралы» Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 30 желтоқсандағы N 339 Заңы. // <http://online.zakon.kz/>
- 15 Нотариат туралы 1997 ж. 14 шілдедегі № 155-1 Қазақстан Республикасының Заңы (2015.02.08. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // <http://online.zakon.kz/>
- 16 Соттардың мұрагерлік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2009 жылғы 29 маусымдағы N 5 Нормативтік қаулысы. // <http://online.zakon.kz/>